CORNELII NEPOTIS

VITAE

EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

IN USUM SCHOLARUM

TEXTUM CONSTITUIT

C. G. COBET.

LUGDUNI BATAVORUM
E. J. BRILL.
MDCCCLXXXI.

Cornelium (Nepotem) *esse* (qui scripsit vitas excellentium imperatorum) *mihi non eripitur*, *in quo nec ullum vestigium inferioris aetatis rerum aut cogitandi rationis deprehendo nec ullam notam sermonis temporum Theodosianorum.*

Madvig (Opusc. II. pag. 123.)

PRAEFATIO.

Quum Cornelii Nepotis textum in usum scholarum constituere in animum induxissem, facile intellexi, si operae pretium facere vellem, non esse mihi ubique anxie apicibus litterarum adhaerescendum, sed in pessimis librorum scripturis sumendum esse mihi aliquid et reponendum quod et Latinum esset et ab ingenioso iuvene plane intelligi posset.

Recepi complures bonas coniecturas a Pluygersio primum repertas et post eius mortem a me in Mnemosyne in lucem editas. Admisi et alias bene multas a Carolo Halmio aut excogitatas aut in Editione Lipsiensi apud Teubnerum anno 1871 commemoratas.

Quae a me ipso tentata sunt eorum potiora paucis indicabo.

Praef. § 4: *sororem* [germanam] *habere in matrimonio.*
his uncinis *expungenda* notabo.

I. 1. 5: *idque* (ut) *Lemnii sua sponte facerent.*
his cancellis *supplenda* indicabo.

I. 3. 3: *hic* — [Miltiades] *hortatus est.*

I. 5. 3: *acie instructa regione non apertissima (namque arbores multis locis erant rarae) proelium commiserunt.*

I. 8. 1: *omnem nimiam civium suorum potentiam extimescebant.*

II. 2. 3: *divitiis* ONER*avit.*

II. 6. 5: *cum satis* ALTI *muri extructi viderentur.*

II. 7. 2: *viros bonos* — [quibus fides haberetur].

II. 7. 5: *urbem* [ut] *propugnaculum.*

II. 7. 5: *bis* COPIAS *regias fecisse naufragium.*

II. 7. 6: *remitterent, aliter illos numquam in patriam esse reversuros.*

II. 8. 2: *propter multas* DIVITIAS *magna cum dignitate.*

II. 8. 2: [proditionis] *damnatus est.*

II. 8. 4: *fili*UM *eius parvul*UM — *cum* EO.

II. 10. 1: *litteris sermonique Persarum* DEDIT.

III. 2. 1: *in proelio, quo fusus barbarorum exercitus et Mardonius interfectus est.*

III. 2. 2: [quo duce Mardonius erat fugatus].

III. 2. 3: AD *id tempus.*

IV. 1. 3: CUM *ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset epigram*MA *inscrip*SIT — *Apollini* ID *donum dedisse.*

IV. 2. 3: *propinquos tuos* ESSE *cognovit.*

IV. 3. 4: *legatos cum* SCYTALA *ad eum miserunt.*

IV. 4. 4: *ex quo posset* EX*audiri.*

V. 1. 2: *habebat in matrimonio sororem* [germanam] *suam.*

V. 1. 4: CUM *prohibere posset.*

V. 2. 5: POSsessores *veteres.*

V. 3. 3: *satius existimans* (*Graeciae civitates de controversiis suis inter se iure disceptare quam armis*) *contendere.*

V. 4. 1: *ut numquam in iis custodem Posuerit* [fructus servandi gratia].

V. 4. 3: *ut quos invocatos vidisset in foro omnes* VO*caret.*

VI. 1. 3: *cum* (*et*) *antea semper.*

VI. 1. 5: *eius hospitio contine*BATUR.

VI. 3. 1: *sed* (*quia*) *sentiebat.*

VII. 2. 1: *neque plura bona* [eminisci] *neque maiora posset consequi.*

VII. 3. 2: *qui in oppido erant* [Athenis].

VII. 4. 1: *postulabat* — (*ut*) *potius* — *in praesenti*A.

VII. 4. 5: *id quod* (*numquam antea*) *usu venerat.*

VII. 4. 7: *praesidioque* — IM*posito.*

VII. 5. 1: *tempus eius interficiendi quaerere* INSTITERUNT. Libri *instituerunt.* Opponuntur inter se *instititi* et *destiti* ut *coepi* et *desii* et eodem sensu. Catullus:

et qui principio sub terra quaerere venas
institit *et ferri fingere duritiem.*

Similiter emendandum XXII. 2. 4: — *aram, apud quam sacrificare* INSTITERAT. et XXIII. 8. 3: *quam in suscipiendo* INSTITERAT. et XXIV. 3. 8: *historias scribere* INSTITIT.

VII. 8. 2: *pacem petere* [spopondit].

VII. 9. 2: [qui] *ea quae apportarat.*

VII. 10. 2: *huic ergo societatem renuntiat, quae regi cum Lacedaemoniis esset.*

VII. 11. 3: *firmitati corporis* SERVIUNT.

VIII. 3. 1: Pausanias *rex Lacedaemoniorum venit Atticis auxilio.*

IX. 3. 3: *nemo enim sine hoc admittitur*, transposu post: *προσκυνεῖν illi vocant.*

IX. 4. 4: *non solum Athenae sed* [etiam] *cuncta Graecia.*

X. 2. 3: *quippe* QUI EUM *venumdari iussisset.*

X. 2. 5: *hoc aeger sumto diem obiit.*

X. 6. 2: *suam vim exseruit.*

X. 7. 2: *cura* AN*gebatur.*

X. 8. 2: *dissident*I *suos sensus.*

X. 10. 2: *q*UEM *vivum tyrannum vocitarant* EUN*dem liberatorem patriae.*

XI. 1. 4. *peltastae pedites (appellati sunt, qui antea hoplitae) appellabantur.*

XI. 1. 4: *idem genus loricarum (novum instituit).*

XI. 2. 4: *Fabiani milites Romae, sic Iphicratenses apud Graecos.*

XI. 3. 4: *merito, inquit, (id) facio.*

XII. 1. 2: *impetum excipere hostium* [docuit].

XII. 3. 3: *neque animo aequo pauperes alienam opulentiam intueantur.*

XIII. 2. 3: AD *id tempus.*

XIII. 3. 2: *in consilium dantur* VIRI *duo.*

XIII. 3. 5: *etiam opulentia in crimen vocabatur.*

XIII. 3. 5: *odio ingratae civitatis* [coactus].

XIII. 4. 1: *quos avus Conon muros (cum maxima gloria) ex hostium praeda patriae restituerat, eosdem*

nepos cum summa ignominia ex sua re familiari reficere coactus est.

XIV. 1. 2: *multis millibus regiorum interfectis* transposui post *cum castra iam intrassent* 2. 1. — *conservatus reg*I *est.*

XIV. 2. 3: *experiri voluit sine armis — ad officium reducere.*

XIV. 5. 1: *nuntium — misit —* [qui diceret].

XIV. 5. 2: *non minor eum invidia aulicorum excepit.*

XIV. 6. 3: (*itaque*) *in vulgus edit.*

XIV. 6. 6: (*itaque*) *primum eos aggrediuntur.*

XIV. 7. 3: *si dimicare* [eo] *vellet.*

XIV. 8. 1: *tamen statim maluit congredi.*

XIV. 8. 5: *hortatus est ut cum rege in gratiam rediret et pacem amicitiamque coniungeret.*

XIV. 9. 2: *neque negligendum puta*NS.

XIV. 9. 3: *ornatu* [vestituque] *militari.*

XV. 3. 6: *ad quem ea res per*TIN*ebat.*

XV. 4. 4: *quod* OB*latum accipere noluissem.*

XV. 6. 2: *liberos procreass*ET.

XV. 6. 4: *coram frequentissimo* [legationum] *conventu.*

XV. 6. 4: *ut auxilio* [Lacedaemonii] *sociorum privarentur.*

XV. 8. 4: *non solum Thebas — sed* [etiam] *universam Graeciam.*

XV. 10. 3. *dom*I *se tenuit.*

XVI. 1. 1: *quantum pot*ERO.

XVI. 3. 2: *accessit quod etiam magis.*

XVI. 4. 3: *praeterea* (*eius*) *periculis adfuit.*

XVII. 1. 2: *mos erat Lacedaemoniis a maioribus traditus.*

XVII. 1. 3: *sin is virilE secus non reliquisset.*

XVII. 2. 1: *ut exercitUM Mitterent.*

XVII. 5. 3: *se enim eum esse* [dixit].

XVII. 6. 1: *ad exeundum* IMPELL*eretur*, *ut si de exitu divinaret*, USUS EST AETATIS VACATIONE. *idem.*

conf. XXV. 7. 1: *usus est aetatis vacatione neque se quoquam movit ex urbe.*

XVIII. 5. 2: *neque umquam* MANUM CONSERERE *licebat.*

XVIII. 3. 1: *de rebus* SUIS.

XVIII. 11. 2: [qualis erat] *quem tamdiu.*

XVIII. 12. 2: [quaerebant] *quibus amicis esset usurus.* In huiusmodi sententiarum compositione *quaerebant* non additur sed intelligitur. Livius XLII. 12: *iam Aetolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed a Perseo praesidium petisse?* et XLII. 49: *quem scire mortalium utrius mentis, utrius fortunae consulem ad bellum mittant?*

XIX. 1. 3: *hortarentur* UT *acciperet*T.

XIX. 4. 1: *propter proditionis suspicionem* [Piraei].

XIX. 4. 2: [et dicendi causam].

XIX. 4. 3. *habuerunt Athenis.*

XX. 2. 1: *tota Sicilia* EX*pulit.*

XX. 2. 2: *quem ex quanto regno.*

XX. 5. 1: *ut eum diem festum haberet universa Sicilia.*

XXI. 2. 3: *maior enim annis sexaginta decessit.*

XXII. 1. 5: *qui Erycem ten*ERENT.

XXII. 3. 2: *diligi* TENER*ius quam par erat.*

XXIII. 1. 1: — *dubitat populUM RomanUM omnes gentes virtute superaRE.*

XXIII. 3. 2: *minor quinque et viginti annis* [natus].

XXIII. 5. 3: *dolo* PER*ductum.*

XXIII. 6. 2: *in praesenti*A *bellum.*

XXIII. 11. 3: *cuius (rei) etsi causam.*

XXV. 4. 5: *tranquillatis autem rebus* [Romanis].

XXV. 9. 4: [sponsor omnium rerum fuerit].

XXV. 10. 4: *multis* DE*hortantibus.*

XXV. 12. 6: *fingunt fortunam* [hominibus].

XXV. 13. 4: *potius* diligentia. — *est* industriae. Transposuit VAN DER MEIJ Mnemos. 1881 pag. 166 *potius* industria — *est* diligentiae.

XXV. 15. 1: *non liberalis (hominis).*

XXV. 18. 3: *quis a quo ortus.*

XXV. 19. 1: *quantum* POTE*rimus.*

XXV. 20. 1: *quin Attico* SCRIB*eret.*

Elui denique tamquam maculas ex Nepotis textu scripturas priscas et cascas, quae tamquam fungi succreverunt in Codicibus deterrimis, quales nobis medii aevi barbaries reliquit, quos Scaliger *sterquilinia esse* dicebat. Miselli grammatici et librarii impense mirabantur formas ἀρχαϊκάς et obsoletas, quarum partem Editores sedulo retinent. Enumerabo eas tantum, quas HALMIUS servandas esse censuit: *adfinitas*, *adfero* et similia, *adulescens, adulescentulus*, *adulescentia; cotidie*, *cotidianus*; *deum*, *barbarum* et sim. pro *deorum; epistula*; *intellego*, *neglego*, *neglegenter; interficiundi*, *conveniundi* et sim.; *Karthago, Karthaginiensis*

(*Kardianus*, *karissimus*); *mercennarii; Neocl*I, *Themistocl*I, *Pericl*I, *Andocid*I et sim. pro *Neocl*IS; *petivi; Poenicum bellum; quotiens*, *quotienscumque; scaena; sumpsi*, *sumptus*, *sumptuosus*, *contempsi* et sim.; *Sard*IS pro *Sard*ES et sim.; *Themistocl*EN, *Iphicrat*EN et sim.; *trimenstres; vincla;* quae omnia ineptis antiquitatis admiratoribus relinquenda esse censeo, non ingeniosae iuventuti ad imitandum proponenda.

Rationes et exempla, quibus singulae correctiones confirmentur, propediem in MNEMOSYNE editurum me spero.

Lugduni-Batavorum
m. Maio
MDCCCLXXXI.

C. G. COBET.

CORNELII NEPOTIS

VITAE

EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

PRAEFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus 1
scripturae leve et non satis dignum summorum virorum personis iudicent, cum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam, aut in eius virtutibus commemorari, saltasse eum commode scienterque tibiis cantasse, sed ii erunt fere, qui expertes litte- 2
rarum Graecarum nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. hi si didicerint non 3
eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia maiorum institutis iudicari, non admirabuntur nos in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secutos. neque enim Cimoni fuit turpe, Athenien- 4
sium summo viro, sororem habere in matrimonio, quippe cum cives eius eodem uterentur instituto. at id quidem nostris moribus nefas habetur. laudi in Creta ducitur adolescentulis quam plurimos habuisse amatores. nulla Lacedaemone vidua tam est nobilis, quae non ad cenam eat mercede con-

5 ducta. magnis in laudibus tota fere fuit Graecia
victorem Olympiae citari, in scenam vero prodire
ac populo esse spectaculo nemini in iisdem gentibus
fuit turpitudini. quae omnia apud nos partim in-
famia, partim humilia atque ab honestate remota
6 ponuntur. contra ea pleraque nostris moribus sunt
decora, quae apud illos turpia putantur. quem enim
Romanorum pudet uxorem ducere in convivium?
aut cuius non mater familias primum locum tenet
7 aedium atque in celebritate versatur? quod multo
fit aliter in Graecia. nam neque in convivium ad-
hibetur nisi propinquorum, neque sedet nisi in in-
teriore parte aedium, quae gynaeconitis appellatur,
quo nemo accedit nisi propinqua cognatione con-
8 iunctus. sed hic plura persequi cum magnitudo vo-
luminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem,
quae exorsus sum. quare ad propositum veniemus
et in hoc exponemus libro de vita excellentium im-
peratorum.

I. MILTIADES.

1 Miltiades, Cimonis filius, Atheniensis, cum et an-
tiquitate generis et gloria maiorum et sua modestia
unus omnium maxime floreret eaque esset aetate, ut
non iam solum de eo bene sperare, sed etiam con-
fidere cives possent sui, talem eum futurum, qualem
cognitum iudicarunt, accidit ut Athenienses Cherso-
2 nesum colonos vellent mittere. cuius generis cum

magnus numerus esset et multi eius demigrationis
peterent societatem, ex iis delecti Delphos delibe-
ratum missi sunt, quo potissimum duce uterentur.
namque tum Thraces eas regiones tenebant, cum
quibus armis erat dimicandum. his consulentibus
nominatim Pythia praecepit, ut Miltiadem impe- 3
ratorem sibi sumerent; id si fecissent, incepta
prospera futura. hoc oraculi responso Miltiades cum 4
delecta manu classe Chersonesum profectus cum
accessisset Lemnum et incolas eius insulae sub po-
testatem redigere vellet Atheniensium, idque ut
Lemnii sua sponte facerent postulasset, illi irri- 5
dentes responderunt tum id se facturos, cum ille
domo navibus proficiscens vento aquilone venisset
Lemnum. hic enim ventus ab septemtrionibus oriens
adversum tenet Athenis proficiscentibus. Miltiades 6
morandi tempus non habens cursum direxit quo ten-
debat pervenitque Chersonesum.

Ibi brevi tempore barbarorum copiis disiectis, tota 2
regione, quam petierat, potitus, loca castellis idonea
communiit, multitudinem, quam secum duxerat, in
agris collocavit crebrisque excursionibus locupletavit.
neque minus in ea re prudentia quam felicitate 2
adiutus est. nam cum virtute militum devicisset
hostium exercitus, summa aequitate res constituit
atque ipse ibidem manere decrevit. erat enim inter 3
eos dignitate regia, quamquam carebat nomine, neque
id magis imperio quam iustitia consecutus. neque
eo secius Atheniensibus, a quibus erat profectus,
officia praestabat. quibus rebus fiebat ut non minus

eorum voluntate perpetuum imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus.
4 Chersoneso tali modo constituta Lemnum revertitur et ex pacto postulat ut sibi urbem tradant, cum vento borea domo profectus eo pervenisset, se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum
5 incolebant, etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, sed secunda fortuna adversariorum capti resistere ausi non sunt atque ex insula demigrarunt. pari felicitate ceteras insulas, quae Cyclades nominantur, sub Atheniensium redegit potestatem.

3 Iisdem temporibus Persarum rex Darius ex Asia in Europam exercitu traiecto Scythis bellum inferre decrevit. pontem fecit in Istro flumine, quo copias traduceret. eius pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Ionia et Aeolide duxerat: quibus singulis ipsorum urbium perpetua
2 dederat imperia. sic enim facillime putavit se Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset, quibus se oppresso nulla spes salutis relinqueretur. in hoc fuit tum numero Miltiades. hic
3 cum crebri afferrent nuntii, male rem gerere Darium premique a Scythis, hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae di-
4 mitterent. nam si cum iis copiis, quas secum transportarat, interisset Darius, non solum Europam fore tutam, sed etiam qui Asiam incolerent Graeci genere liberos a Persarum futuros dominatione et periculo:

id et facile effici posse: ponte enim rescisso regem vel hostium ferro vel inopia paucis diebus interiturum. ad hoc consilium cum plerique accederent, 5
Hestiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire et multitudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio: quo exstincto ipsos potestate expulsos civibus suis poenas daturos. itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius quam confirmari regnum Persarum. huius cum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades non 6
dubitans tam multis consciis ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit ac rursus Athenas demigravit. cuius ratio etsi non valuit, tamen magno opere est laudanda, cum amicior omnium libertati quam suae fuerit dominationi.

Darius autem, cum ex Europa in Asiam redisset, 4
hortantibus amicis, ut Graeciam redigeret in suam potestatem, classem quingentarum navium comparavit eique Datim praefecit et Artaphernem, hisque ducenta peditum, decem equitum millia dedit, causam interserens, se hostem esse Atheniensibus, quod eorum auxilio Iones Sardes expugnassent suaque praesidia interfecissent. illi praefecti regii classe ad 2
Euboeam appulsa celeriter Eretriam ceperunt omnesque eius gentis cives abreptos in Asiam ad regem miserunt. inde ad Atticam accesserunt ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. is abest ab oppido circiter millia passuum decem. hoc tumultu 3
Athenienses tam propinquo tamque magno permoti

auxilium nusquam nisi a Lacedaemoniis petierunt
Phidippidemque cursorem eius generis, qui hemero-
dromoe vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nun-
4 tiaret, quam celeri opus esset auxilio. domi autem
creant decem praetores, qui exercitui praeessent, in
iis Miltiadem. inter quos magna fuit contentio, utrum
moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus
5 acieque decernerent. unus Miltiades maxime niteba-
tur, ut primo quoque tempore castra fierent: id si
factum esset, et civibus animum accessurum, cum
viderent de eorum virtute non desperari, et hostes
eadem re fore tardiores, si animadverterent auderi
adversus se tam exiguis copiis dimicari.

5 Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio
fuit praeter Plataeenses. ea mille misit militum.
itaque horum adventu decem millia armatorum com-
pleta sunt, quae manus mirabili flagrabat pugnandi
2 cupiditate. quo factum est ut plus quam collegae
Miltiades valeret. eius ergo auctoritate impulsi Athe-
nienses copias ex urbe eduxerunt locoque idoneo
3 castra fecerunt. dein postero die sub montis radi-
cibus acie instructa regione non apertissima (nam-
que arbores multis locis erant rarae), proelium com-
miserunt hoc consilio, ut et montium altitudine te-
gerentur et arborum tractu equitatus hostium impe-
4 diretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non
aequum locum videbat suis, tamen fretus numero
copiarum suarum confligere cupiebat, eoque magis,
quod, priusquam Lacedaemonii subsidio venirent,
dimicare utile arbitrabatur. itaque in aciem pedi-

tum centum, equitum decem millia produxit proe-
liumque commisit. in quo tanto plus virtute value- 5
runt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium
profligarint, adeoque eos perterruerunt, ut Persae
non castra, sed naves petierint. qua pugna nihil
adhuc exstitit nobilius: nulla enim umquam tam
exigua manus tantas opes prostravit.

Cuius victoriae non alienum videtur quale prae- 6
mium Miltiadi sit tributum docere, quo facilius in-
telligi possit eandem omnium civitatum esse natu-
ram. ut enim populi Romani honores quondam 2
fuerunt rari et tenues ob eamque causam gloriosi,
nunc autem effusi atque obsoleti, sic olim apud Athe-
nienses fuisse reperimus. namque huic Miltiadi, qui 3
Athenas totamque Graeciam liberarat, talis honos
tributus est, ut in porticu, quae Poecile vocatur,
cum pugna depingeretur Marathonia, in decem prae-
torum numero prima eius imago poneretur isque hor-
taretur milites proeliumque committeret. idem ille 4
populus, posteaquam maius imperium est nactus et
largitione magistratuum corruptus est, trecentas sta-
tuas Demetrio Phalereo decrevit.

Post hoc proelium classem septuaginta navium Athe- 7
nienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas, quae
barbaros adiuverant, bello persequeretur. quo in
imperio plerasque ad officium redire coëgit, nonnullas
vi expugnavit. ex his Parum insulam opibus ela- 2
tam cum oratione reconciliare non posset, copias e
navibus eduxit, urbem operibus clausit omnique com-
meatu privavit, dein vineis ac testudinibus consti-

3 tutis propius muros accessit. cum iam in eo esset, ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu nocturno tempore incensus est. cuius flamma ut ab oppidanis et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinio-
4 nem signum a classiariis regiis datum. quo factum est ut et Parii a deditione deterrerentur et Miltiades, timens ne classis regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum
5 rediret. accusatus ergo est proditionis, quod, cum Parum expugnare posset, a rege corruptus infectis rebus discessisset. eo tempore aeger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. itaque cum ipse pro se dicere non posset, verba fecit frater
6 eius Stesagoras. causa cognita capitis absolutus pecunia multatus est, eaque lis quinquaginta talentis aestimata est, quantus in classem sumtus factus erat. hanc pecuniam quod solvere in praesentia non poterat, in vincula publica coniectus est ibique diem obiit supremum.

8 Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia causa fuit damnationis. namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem, quae paucis annis ante fuerat, omnem nimiam civium suorum potentiam extimesce-
2 bant. Miltiades, multum in imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse privatus, praesertim cum consuetudine ad imperii cupiditatem
3 trahi videretur. nam Chersonesi omnes illos quos habitarat annos perpetuam obtinuerat dominationem

tyrannusque fuerat appellatus, sed iustus. non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinebat. omnes autem et dicuntur et habentur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. sed in
Miltiade erat cum summa humanitas, tum mira com- 4
munitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret; magna auctoritas apud omnes civitates, nobile nomen, laus rei militaris maxima. haec populus respiciens maluit illum innoxium plecti quam se diutius esse in timore.

II. THEMISTOCLES.

Themistocles, Neoclis filius, Atheniensis. huius 1
vitia ineuntis adolescentiae magnis sunt emendata virtutibus, adeo ut anteferatur huic nemo, pauci
pares putentur. sed ab initio est ordiendum. pater 2
eius Neocles generosus fuit. is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles. qui cum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat et rem familiarem negligebat, a patre
exheredatus est. quae contumelia non fregit eum, sed 3
erexit. nam cum iudicasset sine summa industria non posse eam exstingui, totum se dedidit rei publicae, diligentius amicis famaeque serviens. multum in iudiciis privatis versabatur, saepe in contionem populi prodibat; nulla res maior sine eo gerebatur,

celeriter quae opus erant reperiebat, facile eadem
4 oratione explicabat. neque minus in rebus gerendis
promtus quam excogitandis erat, quod et de instan-
tibus, ut ait Thucydides, verissime iudicabat et de
futuris callidissime coniiciebat. quo factum est ut
brevi tempore illustraretur.

2 Primus autem gradus fuit capessendae rei publi-
cae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a
populo factus non solum praesenti bello, sed etiam
2 reliquo tempore ferociorem reddidit civitatem. nam
cum pecunia publica, quae ex metallis redibat, lar-
gitione magistratuum quotannis interiret, ille per-
suasit populo ut ea pecunia classis centum navium
3 aedificaretur. qua celeriter effecta primum Corcy-
raeos fregit, deinde maritimos praedones consectando
mare tutum reddidit. in quo cum divitiis oneravit,
tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses.
4 id quantae saluti fuerit universae Graeciae, bello
cognitum est Persico. nam cum Xerxes et mari et
terra bellum universae inferret Europae cum tantis
copiis, quantas neque ante nec postea habuit quis-
5 quam: huius enim classis mille et ducentarum na-
vium longarum fuit, quam duo millia onerariarum
sequebantur, terrestris autem exercitus septingenta
6 peditum, equitum quadringenta millia fuerunt: cuius
de adventu cum fama in Graeciam esset perlata et
maxime Athenienses peti dicerentur propter pugnam
Marathoniam, miserunt Delphos consultum, quidnam
facerent de rebus suis. deliberantibus Pythia respon-
7 dit, ut moenibus ligneis se munirent. id responsum

quo valeret cum intelligeret nemo, Themistocles per-
suasit consilium esse Apollinis, ut in naves se sua-
que conferrent: eum enim a deo significari murum
ligneum. tali consilio probato addunt ad superiores 8
totidem naves triremes suaque omnia, quae moveri
poterant, partim Salamina, partim Troezena depor-
tant: arcem sacerdotibus paucisque maioribus natu
ad sacra procuranda tradunt, reliquum oppidum re-
linquunt.

Huius consilium plerisque civitatibus displicebat 3
et in terra dimicari magis placebat. itaque missi
sunt delecti cum Leonida, Lacedaemoniorum rege,
qui Thermopylas occuparent longiusque barbaros
progredi non paterentur. ii vim hostium non susti-
nuerunt eoque loco omnes interierunt. at classis 2
communis Graeciae trecentarum navium, in qua du-
centae erant Atheniensium, primum apud Artemisium
inter Euboeam continentemque terram cum classiariis
regiis conflixit. angustias enim Themistocles quaere-
bat, ne multitudine circumiretur. hic etsi pari proelio 3
discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi ma-
nere, quod erat periculum, ne, si pars navium ad-
versariorum Euboeam superasset, ancipiti premeren-
tur periculo. quo factum est ut ab Artemisio disce- 4
derent et exadversum Athenas apud Salamina clas-
sem suam constituerent.

At Xerxes Thermopylis expugnatis protinus ac- 4
cessit astu idque nullis defendentibus, interfectis sacer-
dotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit.
cuius flamma perterriti classiarii cum manere non 2

auderent et plurimi hortarentur, ut domos suas disce-
derent moenibusque se defenderent, Themistocles
unus restitit et universos pares esse posse aiebat,
dispersos testabatur perituros, idque Eurybiadi, regi
Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii praeerat,
3 fore affirmabat. quem cum minus quam vellet mo-
veret, noctu de servis suis quem habuit fidelissimum
ad regem misit, ut ei nuntiaret suis verbis, adver-
4 sarios eius in fuga esse: qui si discessissent, maiore
cum labore et longinquiore tempore bellum con-
fecturum, cum singulos consectari cogeretur: quos
si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum.
hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes
5 cogerentur. hac re audita barbarus, nihil doli sub-
esse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra
opportunissimo hostibus adeo angusto mari conflixit,
ut eius multitudo navium explicari non potuerit.
victus ergo est magis etiam consilio Themistoclis quam
armis Graeciae.

5 Hic etsi male rem gesserat, tamen tantas habe-
bat reliquias copiarum, ut etiam tum iis opprimere
posset hostes. iterum ab eodem gradu depulsus est.
nam Themistocles verens ne bellare perseveraret,
certiorem eum fecit id agi, ut pons, quem ille in
Hellesponto fecerat, dissolveretur ac reditu in Asiam
2 excluderetur, idque ei persuasit. itaque qua sex
mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta
in Asiam reversus est seque a Themistocle non supe-
3 ratum, sed conservatum iudicavit. sic unius viri
prudentia Graecia liberata est Europaeque succubuit

Asia. haec est altera victoria, quae cum Marathonio possit comparari tropaeo. nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

Magnus hoc bello Themistocles fuit neque minor 6
in pace. cum enim Phalerico portu neque magno neque bono Athenienses uterentur, huius consilio triplex Piraei portus constitutus est iisque moenibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, utilitate superaret. idem muros Atheniensium 2
restituit praecipuo suo periculo. namque Lacedaemonii causam idoneam nacti propter barbarorum excursiones, qua negarent oportere extra Peloponnesum ullam urbem muros habere, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati. hoc longe alio spectabat 3
atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathonia et Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedaemonii de principatu sibi cum iis certamen fore. quare eos quam infirmissimos esse volebant. postquam autem audierunt muros strui, legatos Athenas 4
miserunt, qui id fieri vetarent. his praesentibus desierunt ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. hanc legationem suscepit Themistocles 5
et solus primo profectus est: reliqui legati ut tum exirent, cum satis alti muri exstructi viderentur, praecepit: interim omnes, servi atque liberi, opus facerent neque ulli loco parcerent, sive sacer sive profanus, sive privatus esset sive publicus, et un-

dique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. quo factum est ut Atheniensium muri ex sacellis sepulchrisque constarent.

7 Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire ad magistratus noluit et dedit operam, ut quam longissime tempus duceret, causam interponens se
2 collegas expectare. cum Lacedaemonii quererentur opus nihilo minus fieri eumque in ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. a quibus cum audisset non multum superesse munitionis, ad ephoros Lacedaemoniorum accessit, penes quos summum erat imperium, atque apud eos contendit falsa iis esse delata: quare aequum esse illos viros bonos nobilesque mittere, qui rem explorarent: interea se
3 obsidem retinerent. gestus est ei mos, tresque legati functi summis honoribus Athenas missi sunt. cum his collegas suos Themistocles iussit proficisci iisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent quam ipse esset remissus. hos postquam
4 Athenas pervenisse ratus est, ad magistratus senatumque Lacedaemoniorum adiit et apud eos liberrime professus est: Athenienses suo consilio, quod communi iure gentium facere possent, deos publicos suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris saepsisse neque in eo quod
5 inutile esset Graeciae fecisse. nam illorum urbem propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam iam bis copias regias fecisse naufragium. Lace-
6 daemonios autem male et iniuste facere, qui id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi quam

quod universae Graeciae utile esset. quare, si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent. aliter illos numquam in patriam esse reversuros.

Tamen non effugit civium suorum invidiam. nam- 8
que ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades, testularum suffragiis e civitate eiectus Argos habitatum concessit. hic cum propter multas di- 2
vitias magna cum dignitate viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Persarum ad Graeciam opprimendam fecisset. hoc crimine absens 3
damnatus est. id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. ibi cum eius principes animadvertisset timere, ne propter se bellum iis Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum, Molossorum regem, cum quo ei hospitium erat, confugit. huc cum venisset et in praesentia rex abesset, quo maiore religione se re- 4
ceptum tueretur, filium eius parvulum arripuit et cum eo se in sacrarium, quod summa colebatur caerimonia, coniecit. inde non prius egressus est, quam rex eum data dextra in fidem reciperet, quam praestitit. nam cum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis expo- 5
sceretur publice, supplicem non prodidit monuitque ut consuleret sibi: difficile enim esse in tam propinquo loco tuto eum versari. itaque Pydnam eum deduci iussit et quod satis esset praesidii dedit. hic in navem omnibus ignotus escendit. quae cum tempestate maxima Naxum ferretur, ubi tum Athe-

niensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. hac necessitate coactus domino navis, quis sit, aperit, multa polli-
7 cens, si se conservasset. at ille clarissimi viri captus misericordia diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in ancoris neque quemquam ex ea exire passus est. inde Ephesum pervenit ibique Themistoclem exponit: cui ille pro meritis postea gratiam rettulit.

9 Scio plerosque ita scripsisse, Themistoclem Xerxe regnante in Asiam transisse. sed ego potissimum Thucydidi credo, quod et aetate proximus de iis, qui illorum temporum historiam reliquerunt, et eiusdem civitatis fuit. is autem ait ad Artaxerxem eum ve-
2 nisse atque his verbis epistolam misisse: Themistocles veni ad te, qui plurima mala hominum Graiorum in domum tuam intuli, quamdiu mihi necesse fuit adversum patrem tuum bellare patriamque meam
3 defendere. idem multo plura bona feci postquam in tuto ipse et ille in periculo esse coepit. nam cum in Asiam reverti vellet, proelio apud Salamina facto litteris eum certiorem feci, id agi ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur atque ab hostibus circumiretur; quo nuntio ille periculo est liberatus.
4 nunc autem confugio ad te exagitatus a cuncta Graecia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis quam fortem inimicum ille expertus est. te autem rogo, ut de iis rebus, quas tecum colloqui volo, annuum mihi tempus des eoque transacto ad te venire patiaris.'

Huius rex animi magnitudinem admirans cupiens- 10
que talem virum sibi conciliari veniam dedit. ille omne illud tempus litteris sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse quam ii poterant, qui
in Perside erant nati. hic cum multa regi esset 2
pollicitus gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum, magnis
muneribus ab Artaxerxe donatus in Asiam rediit 3
domiciliumque Magnesiae sibi constituit. namque hanc urbem ei rex donarat, his quidem verbis, quae ei panem praeberet (ex qua regione quinquagena talenta quotannis redibant), Lampsacum autem, unde vinum sumeret, Myunta, ex qua obsonium haberet.

Huius ad nostram memoriam monumenta manserunt duo: sepulchrum prope oppidum, in quo est
sepultus, statua in foro Magnesiae. de cuius morte 4
multis modis apud plerosque scriptum est, sed nos eundem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum neque negat fuisse famam, venenum sua sponte sumsisse, cum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus
esset, praestare posse desperaret. idem ossa eius 5
clam in Attica ab amicis sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

III. ARISTIDES.

1 Aristides, Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis
fere fuit Themistocli. itaque cum eo de principatu
2 contendit: namque obtrectarunt inter se. in his
autem cognitum est, quanto antestaret eloquentia
innocentiae. quamquam enim adeo excellebat Ari-
stides abstinentia, ut unus post hominum memoriam,
quem quidem nos audierimus, cognomine Iustus sit
appellatus, tamen a Themistocle collabefactus testula
3 illa exilio decem annorum multatus est. qui qui-
dem cum intelligeret reprimi concitatam multitudi-
nem non posse, cedensque animadvertisset quendam
scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dici-
tur, quare id faceret aut quid Aristides commisisset,
4 cur tanta poena dignus duceretur. cui ille respondit
se ignorare Aristidem, sed sibi non placere, quod
tam cupide laborasset, ut praeter ceteros Iustus ap-
pellaretur. hic decem annorum legitimam poenam
5 non pertulit. nam postquam Xerxes in Graeciam
descendit, sexto fere anno quam erat expulsus, po-
puli scito in patriam restitutus est.

2 Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius quam poena liberaretur. idem praetor fuit Atheniensium apud Plataeas in proelio, quo barbarorum exercitus fusus et Mardonius interfectus est. neque aliud est ullum huius in re militari illustre factum quam huius imperii memoria, iustitiae vero et aequitatis et innocentiae multa, in primis, quod eius aequitate factum est, cum in com-

muni classe esset Graeciae simul cum Pausania, ut summa imperii maritimi ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses: namque ad id tempus et mari
et terra duces erant Lacedaemonii. tum autem et 3
intemperantia Pausaniae et iustitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent et adversus barbaros hos duces deligerent sibi.

Quos quo facilius repellerent, si forte bellum 3
renovare conarentur, ad classes aedificandas exercitusque comparandos quantum pecuniae quaeque civitas daret, Aristides delectus est qui constitueret, eiusque arbitrio quadringena et sexagena talenta quotannis Delum sunt collata: id enim commune aerarium esse voluerunt. quae omnis pecunia postero
tempore Athenas translata est. hic qua fuerit absti- 2
nentia, nullum est certius indicium, quam quod, cum tantis rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit,
ut qui efferretur vix reliquerit. quo factum est ut filiae 3
eius publice alerentur et de communi aerario dotibus datis collocarentur. decessit autem fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

Pausanias Lacedaemonius magnus homo, sed va- 1
rius in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. huius illustrissimum
est proelium apud Plataeas. namque illo duce Mar- 2

donius, satrapes regius, natione Medus, regis gener, in primis omnium Persarum et manu fortis et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat, et viginti equitum haud ita magna manu Grae-
3 ciae fugatus est, eoque ipse dux cecidit proelio. qua victoria elatus plurima miscere coepit et maiora concupiscere. sed primum in eo est reprehensus, quod cum ex praeda tripodem aureum Delphis posuisset epigramma inscripsit, in quo haec erat sententia: suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos
4 eiusque victoriae ergo Apollini id donum dedisse. hos versus Lacedaemonii exsculpserunt neque aliud scripserunt quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

2 Post id proelium eundem Pausaniam cum classe communi Cyprum atque Hellespontum miserunt, ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret.
2 pari felicitate in ea re usus elatius se gerere coepit maioresque appetere res. nam cum Byzantio expugnato cepisset complures Persarum nobiles atque in iis nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans ex vinculis publicis effugisse, et cum iis Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae
3 prodidit: 'Pausanias, dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos esse cognovit, tibi muneri misit seque tecum affinitate coniungi cupit: quare,
4 si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. id si feceris, et Spartam et ceteram Graeciam sub tuam potestatem se adiuvante te redacturum pollicetur.

his de rebus si quid geri volueris, certum hominem
ad eum mittas face, cum quo colloquatur.' rex tot 5
hominum salute tam sibi necessariorum magno opere
gavisus confestim cum epistola Artabazum ad Pau-
saniam mittit, in qua eum collaudat et petit, ne cui
rei parcat ad ea efficienda, quae polliceretur: si
perfecerit, nullius rei a se repulsam laturum. huius 6
Pausanias voluntate cognita alacrior ad rem geren-
dam factus in suspicionem incidit Lacedaemoniorum.
quo facto domum revocatus, accusatus capitis absol-
vitur, multatur tamen pecunia: quam ob causam ad
classem remissus non est.

At ille post non multo sua sponte ad exercitum 3
rediit et ibi non callida, sed dementi ratione cogitata
patefecit: non enim mores patrios solum, sed etiam
cultum vestitumque mutavit. apparatu regio uteba- 2
tur, veste Medica; satellites Medi et Ægyptii seque-
bantur: epulabatur more Persarum luxuriosius, quam
qui aderant perpeti possent: aditum petentibus non 3
dabat, superbe respondebat, crudeliter imperabat.
Spartam redire nolebat: Colonas, qui locus in agro
Troade est, se contulerat: ibi consilia cum patriae
tum sibi inimica capiebat. id postquam Lacedaemonii 4
rescierunt, legatos cum scytala ad eum miserunt, in
qua more illorum erat scriptum: nisi domum rever-
teretur, se capitis eum damnaturos. hoc nuntio com-
motus, sperans se etiam tum pecunia et potentia 5
instans periculum posse depellere, domum rediit. huc
ut venit, ab ephoris in vincula publica est coniectus:
licet enim legibus eorum cuivis ephoro hoc facere

regi. hinc tamen se expedivit, neque eo magis ca-
rebat suspicione: nam opinio manebat eum cum rege
habere societatem. est genus quoddam hominum,
6 quod Hilotae vocatur, quorum magna multitudo agros
Lacedaemoniorum colit servorumque munere fungitur.
hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur.
7 sed quod harum rerum nullum erat apertum crimen,
quo argui posset, non putabant de tali tamque claro
viro suspicionibus oportere iudicari et exspectandum,
dum se ipsa res aperiret.

4 Interim Argilius quidam adolescentulus, quem
puerum Pausanias amore venerio dilexerat, cum epi-
stolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in
suspicionem venisset aliquid in ea de se esse scriptum,
quod nemo eorum redisset, qui super tali causa
eodem missi erant, vincula epistolae laxavit signoque
detracto cognovit, si pertulisset, sibi esse pereun-
2 dum. erant in eadem epistola quae ad ea pertine-
bant, quae inter regem Pausaniamque convenerant.
3 has ille litteras ephoris tradidit. non est prae-
tereunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco. nam
ne huius quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam
comprehenderent, neque prius vim adhibendam puta-
4 verunt, quam se ipse indicasset. itaque huic indici,
quid fieri vellent, praeceperunt. fanum Neptuni est
Taenari, quod violari nefas putant Graeci. eo ille
confugit in araque consedit. hanc iuxta locum
fecerunt sub terra, ex quo posset exaudiri, si quis
quid loqueretur cum Argilio. huc ex ephoris quidam
5 descenderunt. Pausanias, ut audivit Argilium con-

fugisse in aram, perturbatus venit eo. quem cum supplicem dei videret in ara sedentem, quaerit, causae quid sit tam repentini consilii. huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. quo magis Pausanias 6
perturbatus orare coepit, ne enuntiaret nec se meritum de illo optime proderet: quodsi eam veniam sibi dedisset tantisque implicatum rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

His rebus ephori cognitis satius putarunt in urbe 5
eum comprehendi. quo cum essent profecti et Pausanias placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem reverteretur, in itinere, cum iam in eo esset ut comprehenderetur, ex vultu cuiusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. itaque paucis ante gradibus, quam qui eum seque- 2
bantur, in aedem Minervae, quae Chalcioicos vocatur, confugit. hinc ne exire posset, statim ephori valvas eius aedis obstruxerunt tectumque sunt demoliti, quo celerius sub divo interiret. dicitur eo tempore ma- 3
trem Pausaniae vixisse eamque iam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis ad filium claudendum lapidem ad introitum aedis attulisse. sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte ma- 4
culavit. hic cum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. cuius mortui corpus cum 5
eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quo ii, qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus, et haud procul ab eo loco infoderunt, quo erat mortuus. inde posterius dei Delphici responso erutus atque eodem loco sepultus est, ubi vitam posuerat.

V. CIMON.

1 Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis, duro admodum initio usus est adolescentiae. nam cum pater eius litem aestimatam populo solvere non potuisset ob eamque causam in vinculis publicis decessisset, Cimon eadem custodia tenebatur neque legibus Atheniensium emitti poterat, nisi pecuniam, qua pater
2 multatus erat, solvisset. habebat autem in matrimonio sororem suam, nomine Elpinicen, non magis amore quam more ductus: namque Atheniensibus
3 licet eodem patre natas uxores ducere. huius coniugii cupidus Callias quidam, non tam generosus quam pecuniosus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum.
4 is cum talem conditionem aspernaretur, Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire cum prohibere posset, seque Calliae nupturam, si ea quae polliceretur praestitisset.

2 Tali modo custodia liberatus Cimon celeriter ad principatum pervenit. habebat enim satis eloquentiae, summam liberalitatem, magnam prudentiam cum iuris civilis tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate et apud
2 exercitum plurimum valuit auctoritate. primum imperator apud flumen Strymona magnas copias Thracum fugavit, oppidum Amphipolim constituit eoque

decem millia Atheniensium in coloniam misit. idem
iterum apud Mycalen Cypriorum et Phoenicum du-
centarum navium classem devictam cepit eodemque 3
die pari fortuna in terra usus est. namque hostium
navibus captis statim ex classe copias suas eduxit
barbarorumque maximam vim uno concursu prostra-
vit. qua victoria magna praeda potitus cum domum 4
reverteretur, quod iam nonnullae insulae propter
acerbitatem imperii defecerant, bene animatas con-
firmavit, alienatas ad officium redire coëgit. Scy- 5
rum, quam eo tempore Dolopes incolebant, quod
contumacius se gesserant, vacuefecit, possessores vete-
res urbe insulaque eiecit, agros civibus divisit. Thasios
opulentia fretos suo adventu fregit. his ex manu-
biis arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est
ornata.

Quibus rebus cum unus in civitate maxime flo- 3
reret, incidit in eandem invidiam in quam pater suus
ceterique Atheniensium principes: nam testarum
suffragiis [quod illi ὀστρακισμόν vocant] decem anno-
rum exilio multatus est. cuius facti celerius Athe- 2
nienses quam ipsum poenituit. nam cum ille animo
forti invidiae ingratorum civium cessisset bellumque
Lacedaemonii Atheniensibus indixissent, confestim
notae eius virtutis desiderium consecutum est. itaque 3
post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam
revocatus est. ille, quod hospitio Lacedaemoniorum
utebatur, satius existimans *Graeciae civitates de con-
troversiis suis inter se iure disceptare quam armis*
contendere, Lacedaemonem sua sponte est profectus

pacemque inter duas potentissimas civitates con-
4 ciliavit. post, neque ita multo, Cyprum cum ducentis
navibus imperator missus, cum maiorem partem in-
sulae devicisset, in morbum implicitus in oppido
Citio est mortuus.

4 Hunc Athenienses non solum in bello, sed etiam
in pace diu desideraverunt. fuit enim tanta liberali-
tate, cum compluribus locis praedia hortosque habe-
ret, ut numquam in iis custodem posuerit, ne quis
impediretur, quo minus eius rebus, quibus quisque
2 vellet, frueretur. semper eum pedissequi cum num-
mis sunt secuti, ut, si quis opis eius indigeret, ha-
beret, quod statim daret, ne differendo videretur
negare. saepe, cum aliquem offensum fortuna vide-
ret minus bene vestitum, suum amiculum dedit.
3 quotidie sic cena ei coquebatur, ut, quos invocatos
vidisset in foro, omnes vocaret: quod facere nullum
diem intermittebat. nulli fides eius, nulli opera,
nulli res familiaris defuit: multos locupletavit, com-
plures pauperes mortuos, qui unde efferrentur non
4 reliquissent, suo sumtu extulit. sic se gerendo mi-
nime est mirandum, si et vita eius fuit secura et
mors acerba.

VI. LYSANDER

1 Lysander Lacedaemonius magnam reliquit sui
famam, magis felicitate quam virtute partam: Athe-

nienses enim cum Peloponnesiis sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse apparet. id qua 2
ratione consecutus sit, latet neminem. non enim virtute sui exercitus, sed immodestia factum est adversariorum, qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris relictis navibus in hostium venerunt potestatem. quo facto Athenienses se Lacedaemoniis dediderunt. hac victoria Lysander 3
elatus, cum et antea semper factiosus audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut eius opera in maximum odium Graeciae Lacedaemonii pervenerint. nam cum hanc 4
causam Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominationem refringerent, postquam apud Aegos flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnes civitates in sua teneret potestate, cum id se Lacedaemoniorum causa facere simularet. nam- 5
que undique, qui Atheniensium rebus studuissent, eiectis, decem delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui aut eius hospitio continebatur aut se illius fore proprium fide confirmarat.

Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus 2
constituta ipsius nutu omnia gerebantur. cuius de crudelitate ac perfidia satis est unam rem exempli gratia proferre. ne de eodem plura enumerando defatigemus lectores. victor ex Asia cum reverteretur 2
Thasumque divertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga Athenienses, proinde ac si iidem infir-

missimi solerent esse amici, qui constantes fuissent
3 inimici, pervertere eam concupivit. vidit autem,
nisi in eo occultasset voluntatem, futurum ut Thasii
dilaberentur consulerentque rebus suis * * * *

3 Itaque hi decemviralem potestatem ab illo consti-
tutam sustulerunt. quo dolore incensus iniit consi-
lia reges Lacedaemoniorum tollere. sed quia sentie-
bat id se sine ope deorum facere non posse, quod
Lacedaemonii omnia ad oracula referre consuerant,
2 primum Delphicum corrumpere est conatus. cum
id non potuisset, Dodonam adortus est. hinc quo-
que repulsus dixit se vota suscepisse, quae Iovi
Hammoni solveret, existimans se Afros facilius cor-
3 rupturum. hac spe cum profectus esset in Africam,
multum eum antistites Iovis fefellerunt. nam non
solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos
Lacedaemonem miserunt, qui Lysandrum accusarent,
4 quod sacerdotes fani corrumpere conatus esset. accu-
satus hoc crimine iudicumque absolutus sententiis,
Orchomeniis missus subsidio occisus est a Thebanis
5 apud Haliartum. quam vere de eo foret iudicatum,
oratio indicio fuit, quae post mortem in domo eius
reperta est, in qua suadet Lacedaemoniis, ut regia
potestate dissoluta ex omnibus dux eligatur ad bel-
lum gerendum, sed sic scripta, ut deorum videretur
congruere sententiae, quam ille se habiturum pe-
cunia fidens non dubitarat. hanc ei scripsisse Cleon
Halicarnassius dicitur.

4 Atque hoc loco non est praetereundum factum
Pharnabazi, satrapis regii. nam cum Lysander prae-

fectus classi in bello multa crudeliter avareque fecisset deque iis rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate bellum gessisset sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet: magnam enim eius auctoritatem in ea re futuram.
huic ille liberaliter pollicetur: librum grandem ver- 2
bis multis conscripsit, in quibus summis eum effert laudibus. quem cum legisset probassetque, dum signatur, alterum pari magnitudine, tanta similitudine, ut discerni non posset, signatum subiecit, in quo accuratissime eius avaritiam perfidiamque accusarat.
Lysander, domum cum redisset, postquam de suis 3
rebus gestis apud maximum magistratum quae voluerat dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. hunc summoto Lysandro cum ephori cognossent, ipsi legendum dederunt. ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

VII. ALCIBIADES.

Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. in hoc 1
natura quid efficere possit, videtur experta. constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil illo fuisse excellentius vel in vitiis vel in virtutibus. natus in amplissima civitate summo ge- 2
nere, omnium aetatis suae multo formosissimus, ad omnes res aptus consiliique plenus (namque imperator fuit summus et mari et terra), disertus, ut

in primis dicendo valeret, quod tanta erat commendatio oris atque orationis, ut nemo ei posset resis-
3 tere, dives, cum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minus in vita quam victu, affabilis, blandus, temporibus callidissime serviens:
4 idem, simul ac se remiserat neque causa suberat quare animi laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur, ut omnes admirarentur, in uno homine tantam esse dissimilitudinem tamque diversam naturam.

2 Educatus est in domo Periclis (privignus enim eius fuisse dicitur), eruditus a Socrate. socerum habuit Hipponicum, omnium Graeca lingua loquentium ditissimum, ut, si ipse fingere vellet, neque plura bona neque maiora posset consequi, quam vel
2 natura vel fortuna tribuerat. ineunte adolescentia amatus est a multis more Graecorum, in iis a Socrate, de quo mentionem facit Plato in symposio. namque eum induxit commemorantem se pernoctasse cum Socrate neque aliter ab eo surrexisse, ac filius
3 a parente debuerit. posteaquam robustior est factus, non minus multos amavit, in quorum amore, quoad licitum est, odiosa multa delicate iocoseque fecit: quae referremus, nisi maiora haberemus.

3 Bello Peloponnesio huius consilio atque auctoritate Athenienses bellum Syracusanis indixerunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est, duo prae-
2 terea collegae dati, Nicias et Lamachus. id cum appararetur, prius quam classis exiret, accidit ut una nocte omnes hermae, qui in oppido erant, deii-

cerentur praeter unum, qui ante ianuam erat Ando-
cidis. itaque ille postea Mercurius Andocidis vocita-
tus est. hoc cum appareret non sine magna mul- 3
torum consensione esse factum, quae non ad privatam,
sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini
timor est iniectus, ne qua repentina vis in civitate
existeret, quae libertatem opprimeret populi. hoc
maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quod et 4
potentior et maior quam privatus existimabatur: mul-
tos enim liberalitate devinxerat, plures etiam opera
forensi suos reddiderat. qua re fiebat ut omnium 5
oculos, quotiescumque in publicum prodisset, ad se
converteret neque ei par quisquam in civitate pone-
retur. itaque non solum spem in eo habebant maxi-
mam, sed etiam timorem, quod et obesse plurimum
et prodesse poterat. aspergebatur etiam infamia, 6
quod in domo sua facere mysteria dicebatur: quod
nefas erat more Atheniensium, idque non ad re-
ligionem, sed ad coniurationem pertinere existima-
batur.

Hoc crimine in contione ab inimicis compellaba- 4
tur. sed instabat tempus ad bellum proficiscendi.
id ille intuens neque ignorans civium suorum con-
suetudinem postulabat, si quid de se agi vellent, ut
potius de praesente quaestio haberetur, quam absens
invidiae crimine accusaretur. inimici vero eius quie- 2
scendum in praesentia, quia noceri ei non posse in-
telligebant, et illud tempus exspectandum decreve-
runt, quo exisset, ut absentem aggrederentur, itaque
fecerunt. nam postquam in Siciliam eum pervenisse 3

crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum
fecerunt. qua de re cum ei nuntius a magistratu
in Siciliam missus esset, ut domum ad causam di-
cendam rediret, essetque in magna spe provinciae
bene administrandae, non parere noluit et in trire-
mem, quae ad eum erat deportandum missa, ascen-
4 dit. hac Thurios in Italiam pervectus, multa secum
reputans de immoderata civium suorum licentia cru-
delitateque erga nobiles, utilissimum ratus impenden-
tem evitare tempestatem, clam se custodibus sub-
duxit et inde primum Elidem, dein Thebas venit.
5 postquam autem se capitis damnatum bonis publicatis
audivit, et, id quod *numquam antea* usu venerat,
Eumolpidas sacerdotes a populo coactos ut se devo-
verent, eiusque devotionis quo testatior esset memoria
exemplum in pila lapidea incisum esse positum in
6 publico, Lacedaemonem demigravit. ibi, ut ipse
praedicare consuerat, non adversus patriam, sed ini-
micos suos bellum gessit, quod iidem hostes essent
civitati: nam cum intelligerent se plurimum prodesse
posse rei publicae, ex ea eiecisse plusque irae suae
7 quam utilitati communi paruisse. itaque huius con-
silio Lacedaemonii cum Persarum rege amicitiam fe-
cerunt, dein Deceleam in Attica munierunt praesi-
dioque ibi perpetuo imposito in obsidione Athenas
tenuerunt. eiusdem opera Ioniam a societate aver-
terunt Atheniensium. quo facto multo superiores
bello esse coeperunt.

5 Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt
facti quam timore ab eo alienati. nam cum acer-

rimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret et cum suis in gratiam rediret. itaque tempus eius interficiendi quaerere instituerunt. id Alcibiades diutius celari 2
non potuit: erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim cum animum attendisset ad cavendum. itaque ad Tissaphernem, praefectum regis Darii, se contulit. cuius cum in intimam amicitiam 3
pervenisset et Atheniensium male gestis in Sicilia rebus opes senescere, contra Lacedaemoniorum crescere videret, initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuntios colloquitur et de reditu suo facit mentionem. erat enim eodem quo Alcibiades sensu, populi potentiae non amicus et optimatium fautor. ab hoc destitutus pri- 4
mum per Thrasybulum, Lyci filium, ab exercitu recipitur praetorque fit apud Samum, post suffragante Theramene populi scito restituitur parique absens imperio exercitui praeficitur simul cum Thrasybulo et Theramene. horum in imperio tanta com- 5
mutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paulo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent. victi enim erant quinque proeliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas naves triremes amiserant, quae captae in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Ioniam, Hel- 6
lespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Thraciae, quarum expugnarant complures, in his Byzantium, neque minus multas con-

silio ad amicitiam adiunxerant, quod in captos cle-
7 mentia fuerant usi. ita praeda onusti, locupletato
exercitu, maximis rebus gestis Athenas venerunt.

6 His cum obviam universa civitas in Piraeum de-
scendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi
Alcibiadis, ut ad eius triremem vulgus conflueret,
2 proinde ac si solus advenisset. sic enim populo erat
persuasum, et adversas superiores et praesentes se-
cundas res accidisse eius opera. itaque et Siciliam
amissam et Lacedaemoniorum victorias culpae suae
tribuebant, quod talem virum e civitate expulissent.
neque id sine causa arbitrari videbantur. nam post-
quam exercitui praeesse coeperat, neque terra neque
3 mari hostes pares esse potuerant. hic ut e navi
egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus
iisdem rebus praefuerant simulque venerant in Pi-
raeum, tamen unum illum omnes prosequebantur,
et, id quod numquam antea usu venerat nisi Olym-
piae victoribus, coronis laureis taeniisque vulgo do-
nabatur. ille lacrumans talem benevolentiam civium
suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis
4 acerbitatem. postquam in astu venit, contione ad-
vocata sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit,
quin eius casui illacrumarit inimicumque iis se osten-
derit, quorum opera patria pulsus fuerat, proinde
ac si alius populus, non ille ipse, qui tum flebat,
5 eum sacrilegii damnasset. restituta ergo huic sunt
publice bona, iidemque illi Eumolpidae rursus rese-
crare sunt coacti, pilaeque illae, in quibus devotio
fuerat scripta, in mare praecipitatae.

Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. 7
nam cum ei omnes essent honores decreti totaque res publica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur, et ipse postulasset ut duo sibi collegae darentur, Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset, classe in Asiam profectus, quod apud Cymen minus ex sententia rem gesserat, in invi-
diam recidit: nihil enim eum non efficere posse du- 2
cebant. ex quo fiebat ut omnia minus prospere gesta culpae tribuerent, cum eum aut negligenter aut malitiose fecisse loquerentur, sicut tum accidit: nam corruptum a rege capere Cymen noluisse arguebant.
itaque huic maxime putamus malo fuisse nimiam 3
opinionem ingenii atque virtutis: timebatur enim non minus quam diligebatur, ne secunda fortuna magnisque opibus elatus tyrannidem concupisceret. quibus rebus factum est ut absenti magistratum ab-
rogarent et alium in eius locum substituerent. id 4
ille ut audivit, domum reverti noluit et se Pactyen contulit ibique tria castella communiit, Ornos, Bisanthen, Neontichos, manuque collecta primus Graecae civitatis in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum praeda locupletari quam Graiorum.
qua ex re creverat cum fama tum opibus, magnam- 5
que amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciae pepererat.

Neque tamen a caritate patriae potuit recedere. 8
nam cum apud Aegos flumen Philocles, praetor Atheniensium, classem constituisset suam neque longe abesset Lysander, praetor Lacedaemoniorum, qui in

eo erat occupatus ut bellum quam diutissime duce-
ret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur, contra
Atheniensibus exhaustis praeter arma et naves nihil
2 erat super, Alcibiades ad exercitum Atheniensium
venit ibique praesente vulgo agere coepit: si vellent,
se coacturum Lysandrum dimicare aut pacem petere:
Lacedaemonios eo nolle classe confligere, quod pe-
3 destribus copiis plus quam navibus valerent: sibi
autem esse facile Seuthem, regem Thracum, ad-
ducere ut eum terra depelleret: quo facto necessa-
rio aut classe conflicturum aut bellum compositu-
4 rum. id etsi vere dictum Philocles animadvertebat,
tamen postulata facere noluit, quod sentiebat se Al-
cibiade recepto nullius momenti apud exercitum fu-
turum et, si quid secundi evenisset, nullam in ea
re suam partem fore, contra ea, si quid adversi ac-
5 cidisset, se unum eius delicti futurum reum. ab hoc
discedens Alcibiades 'quoniam' inquit 'victoriae pa-
triae repugnas, illud moneo, iuxta hostem castra
habeas nautica: periculum est enim, ne immodestia
militum vestrorum occasio detur Lysandro vestri op-
6 primendi exercitus'. neque ea res illum fefellit. nam
Lysander, cum per speculatores comperisset vulgus
Atheniensium in terram praedatum exisse navesque
paene inanes esse relictas, tempus rei gerendae non
dimisit eoque impetu bellum totum delevit.

9 At Alcibiades, victis Atheniensibus non satis tuta
eadem loca sibi arbitrans, penitus in Thraciam se
supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillime
2 suam fortunam occuli posse. falso. nam Thraces,

postquam eum cum magna pecunia venisse sense-
runt, insidias fecerunt, ea, quae apportarat, abstu-
lerunt, ipsum capere non potuerunt. ille cernens 3
nullum locum sibi tutum in Graecia propter poten-
tiam Lacedaemoniorum ad Pharnabazum in Asiam
transiit: quem quidem adeo sua cepit humanitate,
ut eum nemo in amicitia antecederet. namque ei
Grynium dederat, in Phrygia castrum, ex quo quin-
quagena talenta vectigalis capiebat. qua fortuna 4
Alcibiades non erat contentus neque Athenas victas
Lacedaemoniis servire poterat pati. itaque ad patriam
liberandam omni ferebatur cogitatione. sed videbat 5
id sine rege Persarum non posse fieri, ideoque eum
amicum sibi cupiebat adiungi neque dubitabat facile
se consecuturum, si modo eius conveniendi habuisset
potestatem. nam Cyrum fratrem ei bellum clam
parare Lacedaemoniis adiuvantibus sciebat: id si ape-
ruisset, magnam se initurum gratiam videbat.

Hoc cum moliretur peteretque a Pharnabazo, ut 10
ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique
tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum
in Asiam miserant, qui eum certiorem facerent,
nisi Alcibiadem sustulisset, nihil earum rerum fore
ratum, quas ipse Athenis constituisset: quare, si suas
res gestas manere vellet, illum persequeretur. his 2
Laco rebus commotus statuit accuratius sibi agendum
cum Pharnabazo. huic ergo societatem renuntiat quae
regi cum Lacedaemoniis esset, nisi Alcibiadem vivum
aut mortuum sibi tradidisset. non tulit hoc satra- 3
pes et violare clementiam quam regis opes minui

maluit. itaque misit Susamithrem et Bagaeum ad Al-
cibiadem interficiendum, cum ille esset in Phrygia
4 iterque ad regem compararet. missi clam vicinitati,
in qua tum Alcibiades erat, dant negotium ut eum
interficiant. illi cum ferro aggredi non auderent,
noctu ligna contulerunt circa casam, in qua quiesce-
bat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent,
5 quem manu superari posse diffidebant. ille autem
ut sonitu flammae est excitatus, etsi gladius ei erat
subductus, familiaris sui subalare telum eripuit. nam-
que erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui num-
quam discedere voluerat. hunc sequi se iubet et id
quod in praesentia vestimentorum fuit arripit. his
6 in ignem coniectis flammae vim transiit. quem ut
barbari incendium effugisse viderunt, telis eminus
missis interfecerunt caputque eius ad Pharnabazum
rettulerunt. at mulier, quae cum eo vivere consue-
rat, muliebri sua veste contectum aedificii incendio
mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat
comparatum. sic Alcibiades annos circiter quadra-
ginta natus diem obiit supremum.

11 Hunc infamatum a plerisque tres gravissimi histo-
rici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui eius-
dem aetatis fuit, Theopompus post aliquanto natus,
et Timaeus: qui quidem duo maledicentissimi nescio
2 quo modo in illo uno laudando consentiunt. nam-
que ea, quae supra scripsimus, de eo praedicarunt
atque hoc amplius: cum Athenis, splendidissima ci-
3 vitate, natus esset, omnes splendore ac dignitate su-
perasse vitae, postquam inde expulsus Thebas vene-

rit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum
labore corporisque viribus posset aequiperare (omnes
enim Boeotii magis firmitati corporis quam ingenii
acumini serviunt), eundem apud Lacedaemonios, 4
quorum moribus summa virtus in patientia ponebatur,
sic duritiae se dedisse, ut parsimonia victus atque
cultus omnes Lacedaemonios vinceret; fuisse apud
Thracas, homines vinolentos rebusque veneriis de-
ditos: hos quoque in his rebus antecessisse: venisse 5
ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter ve-
nari, luxuriose vivere: horum sic imitatum consuetu-
dinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur.
quibus rebus effecisse ut, apud quoscumque esset, 6
princeps poneretur habereturque carissimus. sed satis
de hoc; reliquos ordiamur.

VIII. THRASYBULUS.

Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. si per se 1
virtus sine fortuna ponderanda est, dubito an hunc
primum omnium ponam. illud sine dubio: neminem
huic praefero fide, constantia, magnitudine animi,
in patriam amore. nam quod multi voluerunt pauci- 2
que potuerunt, ab uno tyranno patriam liberare, huic
contigit, ut a triginta oppressam tyrannis e servi-
tute in libertatem vindicaret. sed nescio quo modo, 3
cum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobi-
litate praecucurrerunt. primum Peloponnesio bello

multa hic sine Alcibiade gessit, ille nullam rem sine hoc: quae ille universa naturali quodam bono fecit
4 lucri. sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna, quod in proelii concursu abit res a consilio ad vires virtutemque pugnantium. itaque iure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat, seque his plus
5 valuisse vere potest praedicare, illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. nam cum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis, servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello parserat fortuna, partim patria expulissent partim interfecissent, plurimorum bona publicata inter se divisissent, non solum princeps, sed etiam solus initio bellum iis indixit.

2 Hic enim cum Phylen confugisset, quod est castellum in Attica munitissimum, non plus habuit secum quam triginta de suis. hoc initium fuit salutis
2 Atticorum, hoc robur libertatis clarissimae civitatis. neque vero hic non contemptus est primo a tyrannis atque eius solitudo. quae quidem res et contemnentibus perniciei et despecto saluti fuit: haec enim illos segnes ad persequendum, hos autem tem-
3 pore ad comparandum dato fecit robustiores. quo magis illud omnium in animis esse debet: nihil in bello oportere contemni, neque sine causa dici
4 matrem timidi flere non solere. neque tamen pro opinione Thrasybuli auctae sunt opes: nam iam illis temporibus fortius boni pro libertate loquebantur quam pugnabant. hinc in Piraeum transiit

Munichiamque munivit. hanc bis tyranni oppugnare 5
sunt adorti, ab eaque turpiter repulsi protinus in
urbem armis impedimentisque amissis refugerunt.
usus est Thrasybulus non minus prudentia quam for- 6
titudine. nam cedentes violari vetuit (cives enim ci-
vibus parcere aequum censebat), neque quisquam est
vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. nemi-
nem iacentem veste spoliavit, nil attigit nisi arma,
quorum indigebat, quaeque ad victum pertinebant.
in secundo proelio cecidit Critias, dux tyrannorum, 7
cum quidem exadversus Thrasybulum fortissime pu-
gnaret.

Hoc deiecto Pausanias, rex Lacedaemoniorum venit 3
Atticis auxilio. is inter Thrasybulum et eos, qui
urbem tenebant, fecit pacem his condicionibus: ne
qui praeter triginta tyrannos et decem, qui postea
praetores creati superioris more crudelitatis erant usi,
afficerentur exilio neve bona publicarentur: rei pu-
blicae procuratio populo redderetur. praeclarum hoc 2
quoque Thrasybuli, quod reconciliata pace, cum plu-
rimum in civitate posset, legem tulit, ne quis ante
actarum rerum accusaretur neve multaretur, eamque
illi oblivionis appellarunt. neque vero hanc tantum 3
ferendam curavit, sed etiam ut valeret effecit. nam
cum quidam ex iis, qui simul cum eo in exilio fue-
rant, caedem facere eorum vellent, cum quibus in
gratiam reditum erat publice, prohibuit et id quod
pollicitus erat praestitit.

Huic pro tantis meritis honoris causa corona a po- 4
pulo data est, facta duabus virgulis oleaginis. quam

quod amor civium et non vis expresserat, nullam
2 habuit invidiam magnaque fuit gloria. bene ergo Pittacus ille, qui in septem sapientum numero est habitus, cum Mytilenaei multa millia iugerum agri ei muneri darent, 'nolite oro vos' inquit 'id mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiscant. quare ex istis nolo amplius quam centum iugera, quae et meam animi aequitatem et vestram voluntatem indicent.' nam parva munera diutina,
3 locupletia non propria esse consuerunt. illa igitur corona contentus Thrasybulus neque quidquam amplius requisivit neque quemquam honore se antecessisse existi-
4 mavit. hic sequenti tempore, cum praetor classem ad Ciliciam appulisset neque satis diligenter in castris eius agerentur vigiliae, a barbaris ex oppido noctu eruptione facta in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

1 Conon Atheniensis Peloponnesio bello accessit ad rem publicam, in eoque eius opera magni fuit. nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit et praefectus classi magnas res mari gessit. quas ob causas praecipuus ei honos habitus est. namque omnibus unus insulis praefuit, in qua potestate Pheras
2 cepit, coloniam Lacedaemoniorum. fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, cum apud Aegos flumen copiae Atheniensium ab Lysandro sunt devictae. sed tum abfuit, eoque peius res administrata

est: nam et prudens rei militaris et diligens erat
imperator. itaque nemini erat iis temporibus dubium 3
si adfuisset, illam Athenienses calamitatem acceptu-
ros non fuisse.

Rebus autem afflictis, cum patriam obsideri audis- 2
set, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde
praesidio posset esse civibus suis. itaque contulit
se ad Pharnabazum, satrapem Ioniae et Lydiae eun-
demque generum regis et propinquum: apud quem
ut multum gratia valeret, multo labore multisque ef-
fecit periculis. nam cum Lacedaemonii Atheniensi- 3
bus devictis in societate non manerent, quam cum
Artaxerxe fecerant, Agesilaumque bellatum misissent
in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex
intimis regis ab amicitia eius defecerat et cum La-
cedaemoniis coierat societatem, hunc adversus Phar-
nabazus habitus est imperator, re quidem vera exer-
citui praefuit Conon eiusque omnia arbitrio gesta
sunt. hic multum ducem summum Agesilaum im- 3
pedivit saepeque eius consiliis obstitit, neque vero
non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum
Asiam Tauro tenus regi fuisse erepturum. qui postea- 4
quam domum a suis civibus revocatus est, quod
Boeotii et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixe-
rant, Conon nihilo secius apud praefectos regios ver-
sabatur iisque omnibus magno erat usui.

Defecerat a rege Tissaphernes, neque id tam Ar- 3
taxerxi quam ceteris erat apertum: multis enim
magnisque meritis apud regem, etiam cum in officio
non maneret, valebat. neque id erat mirandum, si

non facile ad credendum adducebatur, reminiscens
2 eius se opera Cyrum fratrem superasse. huius accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus posteaquam venit, primum ex more Persarum ad chiliarchum, qui secundum gradum imperii tenebat, Tithraustem accessit seque ostendit cum rege collo-
3 qui velle: huic ille 'nulla' inquit 'mora est, sed tu delibera, utrum colloqui malis an per litteras agere quae cogitas. necesse est enim, si in conspectum veneris, venerari te regem, quod προσκυνεῖν illi vocant. nemo enim sine hoc admittitur. hoc si tibi grave est, per me nihilo secius editis mandatis
4 conficies quod studes'. tum Conon 'mihi vero' inquit 'non est grave quemvis honorem habere regi, sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio, si, cum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus imperare consuerit, potius barbarorum quam illius more fungar.' itaque huic quae volebat, scripta tradidit.

4 Quibus cognitis rex tantum auctoritate eius motus est, ut et Tissaphernem hostem iudicaret et Lacedaemonios bello persequi iusserit et ei permiserit quem vellet eligere ad dispensandam pecuniam. id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse deberet, sed se suadere Phar-
2 nabazo id negotii daret. hinc magnis muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis et Phoenicibus ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret classemque, qua proxima aestate mare tueri posset, compararet, dato adiutore Pharnabazo, sicut
3 ipse voluerat. id ut Lacedaemoniis est nuntiatum,

non sine cura rem administrarunt, quod maius bellum
imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solo
contenderent. nam ducem fortem et prudentem regiis
opibus praefuturum ac secum dimicaturum videbant,
quem neque consilio neque copiis superare possent.
hac mente magnam contrahunt classem: proficiscun- 4
tur Pisandro duce. hos Conon apud Cnidum ador-
tus magno proelio fugat, multas naves capit, com-
plures deprimit. qua victoria non solum Athenae,
sed cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum
fuerat imperio, liberata est. Conon cum parte na- 5
vium in patriam venit, muros dirutos a Lysandro
utrosque, et Piraei et Athenarum, reficiendos curat
pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo
acceperat, civibus suis donat.

Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut incon- 5
sideratior in secunda quam in adversa esset fortuna.
nam classe Peloponnesiorum devicta, cum ultum se
iniurias patriae putaret, plura concupivit quam effi-
cere potuit. neque tamen ea non pia et probanda 2
fuerunt, quod potius patriae opes augeri quam regis
maluit. nam cum magnam auctoritatem sibi pugna
illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset
non solum inter barbaros, sed etiam omnes Graeciae
civitates, clam dare operam coepit, ut Ioniam et
Aeoliam restitueret Atheniensibus. id cum minus 3
diligenter esset celatum, Tiribazus, qui Sardibus prae-
erat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se
mittere velle magna de re. huius nuntio parens cum
venisset, in vincula coniectus est, in quibus ali-

4 quamdiu fuit. inde nonnulli eum ad regem abductum ibique perisse scriptum reliquerunt. contra ea Dinon historicus, cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit: illud addubitat, utrum Tiribazo sciente an imprudente sit factum.

X. DION.

1 Dion, Hipparini filius, Syracusanus, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. namque ille superior Aristomachen, sororem Dionis, habuit in matrimonio, ex qua duos filios, Hipparinum et Nisaeum, procreavit totidemque filias, nomine Sophrosynen et Areten, quarum priorem Dionysio filio, eidem, cui regnum reliquit, nuptum
2 dedit, alteram, Areten, Dioni. Dion autem praeter nobilem propinquitatem generosamque maiorum famam multa alia ab natura habuit bona, in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas, magnam corporis dignitatem, quae non minima est commendatio, magnas praeterea divitias a patre relictas, quas
3 ipse tyranni muneribus auxerat. erat intimus Dionysio priori, neque minus propter mores quam affinitatem. namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum propter necessitudinem, magis etiam suorum causa studebat. aderat in magnis rebus, eiusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi
4 qua in re maior ipsius cupiditas intercesserat. legationes vero omnes, quae essent illustriores, per

Dionem administrabantur: quas quidem ille diligenter
obeundo, fideliter administrando crudelissimum no-
men tyranni sua humanitate tegebat. hunc a Dio- 5
nysio missum Carthaginienses sic suspexerunt, ut
neminem umquam Graeca lingua loquentem magis
sint admirati.

Neque vero haec Dionysium fugiebant: nam 2
quanto esset sibi ornamento, sentiebat. quo fiebat
ut uni huic maxime indulgeret neque eum secus
diligeret ac filium: qui quidem, cum Platonem Ta- 2
rentum venisse fama in Siciliam esset perlata, ado-
lescenti, cum eius audiendi cupiditate flagraret, ne-
gare non potuerit quin eum arcesseret. dedit ergo
huic veniam magnaque eum ambitione Syracusas per-
duxit. quem Dion adeo admiratus est atque ada- 3
mavit, ut se ei totum traderet. neque vero minus
ipse Plato delectatus est Dione. itaque cum a ty-
ranno crudeliter violatus esset, quippe qui eum venum-
dari iussisset, tamen eodem rediit eiusdem Dionis
precibus adductus. interim in morbum incidit Dio- 4
nysius. quo cum gravi conflictaretur, quaesivit a
medicis Dion, quemadmodum se haberet, simulque
ab iis petiit, si forte in maiore esset periculo, ut
sibi faterentur: nam velle se cum eo colloqui de
partiendo regno, quod sororis suae filios ex illo
natos partem regni putabat debere habere. id me- 5
dici non tacuerunt et ad Dionysium filium sermo-
nem rettulerunt. quo ille commotus, ne agendi esset
Dioni potestas, patri soporem medicos dare coëgit.
hoc aeger sumto diem obiit supremum.

3 Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis eaque multis rebus aucta est. sed tamen primis temporibus aliquamdiu simulata inter eos amicitia mansit. cum Dion non desisteret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis arcesseret et eius consiliis uteretur, ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari,
2 morem ei gessit. eodemque tempore Philistum historicum Syracusas reduxit, hominem amicum non magis tyranno quam tyrannidi. sed de hoc in eo libro plura sunt exposita, qui de historicis Graecis con-
3 scriptus est. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit valuitque eloquentia, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem libertatemque reddere Syracusanis: a qua voluntate Philisti consilio deterritus aliquanto crudelior esse coepit.

4 Qui quidem cum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens ne, si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem dedit, qua Corinthum deveheretur, ostendens se id utriusque facere causa, ne, cum inter se timerent, alteruter alterum prae-
2 occuparet. id cum factum multi indignarentur magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia, quae moveri poterant Dionis, in naves imposuit ad eumque misit. sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suae salutis fecisse causa.
3 postea vero quam audivit eum in Peloponneso manum comparare sibique bellum facere conari, Areten, Dionis uxorem, alii nuptum dedit filiumque eius sic educari iussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur

cupiditatibus. nam puero prius quam pubes esset, 4
scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque
ullum tempus sobrio relinquebatur. is usque eo vitae 5
statum commutatum ferre non potuit, postquam in pa-
triam rediit pater (namque appositi erant custodes,
qui eum a pristino victu deducerent), ut se de su-
periore parte aedium deiecerit atque ita interierit.
sed illuc revertor.

Postquam Corinthum pervenit Dion et eodem per- 5
fugit Heraclides ab eodem expulsus Dionysio, qui
praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum com-
parare coeperunt. sed non multum proficiebant, quod 2
multorum annorum tyrannis magnarum opum puta-
batur: quam ob causam pauci ad societatem peri-
culi perducebantur. sed Dion, fretus non tam suis 3
copiis quam odio tyranni, maximo animo duabus
onerariis navibus quinquaginta annorum imperium,
munitum quingentis longis navibus, decem equitum
centumque peditum millibus, profectus oppugnatum,
quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo
facile perculit, ut post diem tertium, quam Siciliam
attigerat, Syracusas introierit. ex quo intelligi po-
test nullum esse imperium tutum nisi benevolentia
munitum. eo tempore aberat Dionysius et in Italia 4
classem opperiebatur adversariorum, ratus neminem
sine magnis copiis ad se venturum: quae res eum
fefellit. nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fue- 5
rant potestate, regios spiritus repressit totiusque eius
partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii fuerat
potestate, parique modo urbis Syracusarum praeter

6 arcem et insulam adiunctam oppido, eoque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: Siciliam Dion obtineret, Italiam Dionysius, Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat.

6 Has tam prosperas tamque inopinatas res consecuta est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paulo ante extulerat, demergere est
2 adorta. primum in filio, de quo commemoravi supra, suam vim exseruit. nam cum uxorem reduxisset, quae alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria, accepit gravissimum
3 vulnus morte filii. deinde orta dissensio est inter eum et Heraclidem, qui, quod ei principatum non concedebat, factionem comparavit. neque is minus valebat apud optimates, quorum consensu praeerat
4 classi, cum Dion exercitum pedestrem teneret. non tulit hoc animo aequo Dion, et versum illum Homeri rettulit ex secunda rhapsodia, in quo haec sententia est: non posse bene geri rem publicam multorum imperiis. quod dictum magna invidia consecuta est: namque aperuisse videbatur omnia in
5 sua potestate esse se velle. hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, cum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

7 Quod factum omnibus maximum timorem iniecit: nemo enim illo interfecto se tutum putabat. ille autem adversario remoto licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit.
2 quibus divisis cum quotidiani maximi fierent sumtus, celeriter pecunia deesse coepit, neque, quo manus

porrigeret, suppetebat nisi in amicorum possessiones.
id eius modi erat, ut, cum milites reconciliasset, amit-
teret optimates. quarum rerum cura angebatur et 3
insuetus male audiendi non animo aequo ferebat, de
se ab iis male existimari, quorum paulo ante in
caelum fuerat elatus laudibus. vulgus autem offensa
in eum militum voluntate liberius loquebatur et ty-
rannum non ferendum dictitabat.

Haec ille intuens cum quemadmodum sedaret 8
nesciret et quorsum evaderent timeret, Callicrates
quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Pe-
loponneso in Siciliam venerat, homo et callidus et
ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adiit
ad Dionem et ait: eum magno in periculo esse 2
propter offensionem populi et odium militum, quod
nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum nego-
tium daret, qui se simularet illi inimicum. quem
si invenisset idoneum, facile omnium animos cogni-
turum adversariosque sublaturum, quod inimici eius
dissidenti suos sensus aperturi forent. tali consilio 3
probato excipit has partes ipse Callicrates et se
armat imprudentia Dionis. ad eum interficiendum
socios conquirit, adversarios eius convenit, coniura-
tione confirmat. res, multis consciis quae ageretur, 4
elata defertur ad Aristomachen, sororem Dionis,
uxoremque Areten. illae timore perterritae conve-
niunt, cuius de periculo timebant. at ille negat a
Callicrate fieri sibi insidias, sed illa, quae agerentur,
fieri praecepto suo. mulieres nihilo secius Callicra- 5
tem in aedem Proserpinae deducunt ac iurare cogunt,

nihil ab illo periculi fore Dioni. ille hac religione
non modo non deterritus, sed ad maturandum con-
citatus est, verens ne prius consilium aperiretur suum,
quam cogitata perfecisset.

9 Hac mente proximo die festo, cum a conventu
se remotum Dion domi teneret atque in conclavi
edito recubuisset, consciis facinoris loca munitiora
oppidi tradit, domum custodiis saepit, a foribus qui
2 non discedant, certos praeficit, navem triremem ar-
matis ornat Philostratoque, fratri suo, tradit eamque
in portu agitari iubet, ut si exercere remiges vellet,
cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut ha-
3 beret, qua fugeret ad salutem. suorum autem e
numero Zacynthios adolescentes quosdam eligit cum
audacissimos tum viribus maximis, hisque dat nego-
tium, ad Dionem eant inermes, sic ut conveniendi
eius gratia viderentur venire. hi propter notitiam
4 sunt intromissi. at illi, ut limen eius intrarant, fo-
ribus obseratis in lecto cubantem invadunt, colli-
gant: fit strepitus, adeo ut exaudiri posset foris.
5 hic, sicut ante saepe dictum est, quam invisa sit
singularis potentia et miseranda vita, qui se metui
6 quam amari malunt, cuivis facile intellectu fuit. nam-
que illi ipsi custodes, si prompta fuissent voluntate,
foribus effractis servare eum potuissent, quod illi
inermes telum foris flagitantes vivum tenebant. cui
cum succurreret nemo, Lyco quidam Syracusanus per
fenestram gladium dedit, quo Dion interfectus est.

10 Confecta caede, cum multitudo visendi gratia in-
troisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur.

nam celeri rumore dilato, Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. hi falsa suspicione ducti immerentes ut sceleratos occidunt.
huius de morte ut palam factum est, mirabiliter vulgi 2
mutata est voluntas. nam quem vivum tyrannum vocitarant, eundem liberatorem patriae tyrannique expulsorem praedicabant. sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine ab Acheronte, si
possent, cuperent redimere. itaque in urbe celeber- 3
rimo loco, elatus publice, monumento donatus est. diem obiit circiter annos quinquaginta natus, quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

XI. IPHICRATES.

Iphicrates Atheniensis non tam magnitudine rerum 1
gestarum quam disciplina militari nobilitatus est. fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de maioribus natu qui-
dem quisquam ei anteponeretur. multum vero in 2
bello est versatus, saepe exercitibus praefuit, nusquam culpa male rem gessit, semper consilio vicit tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. namque ille
pedestria arma mutavit: cum ante illum imperato- 3
rem maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis 4
uterentur, ille e contrario peltam pro parma fecit (a quo postea peltastae pedites *appellati sunt*, *qui*

antea hoplitae appellabantur), ut ad motus concursusque essent leviores, hastae modum duplicavit, gladios longiores fecit. idem genus loricarum *novum instituit* et pro sertis atque aënis linteas dedit. quo facto expeditiores milites reddidit: nam pondere detracto, quod aeque corpus tegeret curavit.

2 Bellum cum Thracibus gessit, Seuthem, socium Atheniensium, in regnum restituit. apud Corinthum tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae umquam in Graecia neque exercitatiores copiae neque magis
2 dicto audientes fuerint duci: in eamque consuetudinem adduxit, ut, cum proelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli a peritissimo imperatore dis-
3 positi viderentur. hoc exercitu moram Lacedaemoniorum interfecit, quod maxime tota celebratum est Graecia. iterum eodem bello omnes copias eorum
4 fugavit, quo facto magnam adeptus est gloriam. cum Artaxerxes Aegyptio regi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus ducem petiit, quem praeficeret exercitui conducticio, cuius numerus duodecim millium fuit. quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quemadmodum quondam Fabiani milites Romae, sic Iphicratenses apud
5 Graecos in summa laude fuerint. idem subsidio Lacedaemoniis profectus Epaminondae retardavit impetus. nam nisi eius adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

3 Fuit autem et animo magno et corpore imperato-

riaque forma, ut ipso aspectu cuivis iniiceret admi-
rationem sui, sed in labore nimis remissus parum- 2
que patiens, ut Theopompus memoriae prodidit, bo-
nus vero civis fideque magna. quod cum in aliis
rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Mace-
donis liberis tuendis. namque Eurydice, mater Per-
diccae et Philippi, cum his duobus pueris Amynta
mortuo ad Iphicratem confugit eiusque opibus defensa
est. vixit ad senectutem placatis in se suorum ci- 3
vium animis. causam capitis semel dixit, bello so-
ciali, simul cum Timotheo, eoque iudicio est abso-
lutus. Menesthea filium reliquit ex Thressa natum, 4
Coti regis filia. is cum interrogaretur, utrum pluris
patrem matremne faceret, 'matrem' inquit. id cum
omnibus mirum videretur, at ille 'merito' inquit 'id
facio: nam pater, quantum in se fuit, Thracem me
genuit, contra ea mater Atheniensem.'

XII. CHABRIAS.

Chabrias Atheniensis. hic quoque in summis ha- 1
bitus est ducibus resque multas memoria dignas
gessit. sed ex iis elucet maxime inventum eius in
proelio, quod apud Thebas fecit, cum Boeotis sub-
sidio venisset. namque in eo victoria fidente summo 2
duce Agesilao, fugatis iam ab eo conducticiis cater-
vis, reliquam phalangem loco vetuit cedere obnixo-
que genu scuto, proiecta hasta impetum excipere
hostium. id novum Agesilaus intuens progredi non

est ausus suosque iam incurrentes tuba revocavit.
3 hoc usque eo tota Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. ex quo factum est ut postea athletae ceterique artifices iis statibus in statuis ponendis uterentur, quibus victoriam essent adepti.

2 Chabrias autem multa in Europa bella administravit, cum dux Atheniensium esset; in Aegypto sua sponte gessit: nam Nectanebim adiutum profectus
2 regnum ei constituit. fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Euagorae adiutor datus neque prius inde discessit, quam totam insulam bello devinceret: qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti.
3 interim bellum inter Aegyptios et Persas conflatum est. Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant, Lacedaemonii cum Aegyptiis, a quibus missus magnas praedas Agesilaus, rex eorum, faciebat. id intuens Chabrias, cum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adiutum profectus Aegyptiae classi praefuit, pedestribus copiis Agesilaus.

3 Tum praefecti regii legatos miserunt Athenas questum, quod Chabrias adversus regem bellum gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt, quam ante domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius
2 est moratus, quam fuit necesse. non enim libenter erat ante oculos suorum civium, quod et vivebat laute et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam

vulgi posset effugere. est enim hoc commune vitium 3
magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriae co-
mes sit et libenter de iis detrahant, quos eminere
videant altius, neque animo aequo pauperes alienam
opulentiam intueantur. itaque Chabrias cum ei lice-
bat, plurimum aberat. neque vero solus ille aberat 4
Athenis libenter, sed omnes fere principes fecerunt
idem, quod tantum se ab invidia putabant afuturos,
quantum a conspectu suorum recesserint. itaque Conon
plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus
Lesbi, Chares Sigei, dissimilis quidem Chares horum et
factis et moribus, sed tamen Athenis et honoratus et potens.

Chabrias autem periit bello sociali tali modo. op- 4
pugnabant Athenienses Chium. erat in classe Cha-
brias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant,
auctoritate anteibat, eumque magis milites quam qui
praeerant aspiciebant. quae res ei maturavit mor- 2
tem. nam dum primus studet portum intrare guber-
natoremque iubet eo dirigere navem, ipse sibi per-
niciei fuit: cum enim eo penetrasset, ceterae non
sunt secutae. quo facto circumfusus hostium concursu
cum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit
sidere. hinc refugere cum posset, si se in mare 3
deiecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae
exciperet natantes, perire maluit quam armis abiectis
navem relinquere, in qua fuerat vectus. id ceteri
facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt.
at ille, praestare honestam mortem existimans turpi
vitae, cominus pugnans telis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

1 Timotheus, Cononis filius, Atheniensis. hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus: fuit enim disertus, impiger, laboriosus, rei militaris peri-
2 tus neque minus civitatis regendae. multa huius sunt praeclare facta, sed haec maxime illustria. Olynthios et Byzantios bello subegit, Samum cepit: in quo oppugnando superiore bello Athenienses mille et ducenta talenta consumserant, id ille sine ulla publica impensa populo restituit. adversus Cotum bella gessit ab eoque ducenta talenta praedae in
3 publicum rettulit. Cyzicum obsidione liberavit. Ariobarzani simul cum Agesilao auxilio profectus est: a quo cum Laco pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit quam id sumere, cuius partem domum suam ferre posset. itaque accepit Crithoten et Sestum.

2 Idem classi praefectus circumvehens Peloponnesum, Laconicen populatus, classem eorum fugavit, Corcyram sub imperium Atheniensium redegit, sociosque idem adiunxit Epirotas, Athamanas, Chaonas
2 omnesque eas gentes, quae mare illud adiacent. quo facto Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt, pacemque iis legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. quae victoria tantae fuit Atticis laetitiae, ut tum primum arae Paci publice sint factae eique deae pulvinar sit
3 institutum. cuius laudis ut memoria maneret, Timo-

theo publice statuam in foro posuerunt. qui honos huic uni ad id tempus contigit, ut, cum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. sic iuxta posita recens filii veterem patris renovavit memoriam.

Hic cum esset magno natu et magistratus gerere 3
desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti.
defecerat Samus, descierat Hellespontus, Philippus,
iam tum valens, multa moliebatur: cui oppositus
Chares cum esset, non satis in eo praesidii putaba-
tur. fit Menestheus praetor, filius Iphicratis, gener 2
Timothei, et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur.
huic in consilium dantur viri duo usu sapientiaque
praestantes, pater et socer, quod in his tanta erat
auctoritas, ut magna spes esset per eos amissa posse
recuperari. ii cum Samum profecti essent et eodem 3
Chares illorum adventu cognito cum suis copiis pro-
ficisceretur, ne quid absente se gestum videretur,
accidit, cum ad insulam appropinquarent, ut magna
tempestas oreretur: quam evitare duo veteres impe-
ratores utile arbitrati suam classem suppresserunt.
at ille temeraria usus ratione non cessit maiorum natu 4
auctoritati, velut in sua manu esset fortuna. quo
contenderat, pervenit, eodemque ut sequerentur, ad
Timotheum et Iphicratem nuntium misit. hinc male
re gesta, compluribus amissis navibus eo, unde erat
profectus, se recepit litterasque Athenas publice misit,
sibi proclive fuisse Samum capere, nisi a Timotheo
et Iphicrate desertus esset. populus acer, suspicax 5
ob eamque rem mobilis, adversarius, invidus, etiam

opulentia in crimen vocabatur, domum revocat: accusantur proditionis. hoc iudicio damnatur Timotheus lisque eius aestimatur centum talentis. ille odio ingratae civitatis Chalcidem se contulit.

4 Huius post mortem cum populum iudicii sui poeniteret, multae novem partes detraxit et decem talenta Cononem, filium eius, ad muri quandam partem reficiendam iussit dare. in quo fortunae varietas est animadversa. nam quos avus Conon muros *cum maxima gloria* ex hostium praeda patriae restituerat eosdem nepos cum summa ignominia ex sua re fa-
2 miliari reficere coactus est. Timothei autem moderatae sapientisque vitae cum pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti, quod ex eo facile coniici poterit, quam carus suis fuerit. cum Athenis adolescentulus causam diceret, non solum amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam Iason, tyrannus Thessaliae, qui
3 illo tempore fuit omnium potentissimus. hic cum in patria sine satellitibus se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio venit tantique hospitem fecit, ut mallet capitis periculum adire quam Timotheo de fama dimicanti deesse. hunc adversus tamen Timotheus postea populi iussu bellum gessit, patriaeque sanctiora iura quam hospitii esse duxit.

4 Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriae, Timothei: neque post illorum obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

5 Venio nunc ad fortissimum virum maximique con-

silii omnium barbarorum, exceptis duobus Carthaginiensibus, Hamilcare et Hannibale. de quo hoc 6
plura referemus, quod et obscuriora sunt eius gesta pleraque et ea, quae prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo omnes superabat, acciderunt: quorum nisi ratio explicata fuerit res apparere non poterunt.

XIV. DATAMES.

Datames, patre Camisare, natione Care, matre 1
Scythissa natus, primum militum in numero fuit apud Artaxerxem eorum, qui regiam tuebantur. pater eius Camisares, quod et manu fortis et bello strenuus et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam partem Ciliciae iuxta Cappadociam, quam
incolunt Leucosyri. Datames militare munus fungens 2
primum qualis esset, aperuit in bello, quod rex adversus Cadusios gessit. namque hic magni fuit eius opera. quo factum est, cum in eo bello cecidisset Camisares, ut paterna ei traderetur provincia.

Pari se virtute postea praebuit, cum Autophra- 2
dates iussu regis bello persequeretur eos, qui defecerant. namque huius opera hostes, cum castra iam intrassent multis millibus regiorum interfectis profligati sunt exercitusque reliquus conservatus regi est:
qua ex re maioribus rebus praeesse coepit. erat eo 2
tempore Thuys dynastes Paphlagoniae, antiquo genere ortus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico

bello a Patroclo interfectum ait. is regi dicto audiens
3 non erat. quam ob causam bello eum persequi
constituit eique rei praefecit Datamem, propinquum
Paphlagonis: namque ex fratre et sorore erant nati.
quam ob causam Datames primum experiri voluit
sine armis propinquum ad officium reducere. ad
quem cum venisset sine praesidio, quod ab amico
nullas vereretur insidias, paene interiit: nam Thuys
4 eum clam interficere voluit. erat mater cum Datame
amita Paphlagonis. ea, quid ageretur, resciit filium-
5 que monuit. ille fuga periculum evitavit bellumque
indixit Thuyni. in quo cum ab Ariobarzane, prae-
fecto Lydiae et Ioniae totiusque Phrygiae, desertus
esset, nihilo secius perseveravit vivumque Thuyn
cepit cum uxore et liberis.

3 Cuius facti ne prius fama ad regem quam ipse
perveniret, dedit operam. itaque omnibus insciis eo,
ubi erat rex, venit posteroque die Thuyn, hominem
maximi corporis terribilique facie, quod et niger et
capillo longo barbaque erat promissa, optima veste
texit, quam satrapae regii gerere consuerant, orna-
vit etiam torque atque armillis aureis ceteroque
2 regio cultu: ipse agresti duplici amiculo circumdatus
hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam,
dextra manu clavam, sinistra copulam, vinctum
ante se Thuynem agebat, ut si feram bestiam captam
3 duceret. quem cum omnes conspicerent propter no-
vitatem ornatus ignotamque formam ob eamque rem
magnus esset concursus, fuit nonnemo, qui agno-
4 sceret Thuyn regique nuntiaret. primo non accredi-

dit: itaque Pharnabazum misit exploratum. a quo
ut rem gestam comperit, statim admitti iussit, magno
opere delectatus cum facto tum ornatu, in primis
quod nobilis rex in potestatem inopinanti venerat.
itaque magnifice Datamem donatum ad exercitum 5
misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo et
Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum atque
illos imperio esse iussit. postea vero quam Pharna-
bazum rex revocavit, illi summa imperii tradita est.

Hic cum maximo studio compararet exercitum 4
Aegyptumque proficisci pararet, subito a rege litterae
sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Catao-
niam tenebat: quae gens iacet supra Ciliciam, con-
finis Cappadociae. namque Aspis, saltuosam regio- 2
nem castellisque munitam incolens, non solum im-
perio regis non parebat, sed etiam finitimas regiones
vexabat et quae regi portarentur abripiebat. Data- 3
mes, etsi longe aberat ab his regionibus et a maiore
re abstrahebatur, tamen regis voluntati morem ge-
rendum putavit. itaque cum paucis, sed viris for-
tibus navem conscendit, existimans, quod accidit,
facilius se imprudentem parva manu oppressurum
quam paratum quamvis magno exercitu. hac dela- 4
tus in Ciliciam, egressus inde, dies noctesque iter
faciens Taurum transiit eoque, quo studuerat, venit.
quaerit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe
abesse profectumque eum venatum. quae dum spe-
culatur, adventus eius causa cognoscitur. Pisidas
cum iis, quos secum habebat, ad resistendum Aspis
comparat. id Datames ubi audivit, arma sumit, suos 5

sequi iubet: ipse equo concitato ad hostem vehitur.
quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem per-
timescit atque a conatu resistendi deterritus sese
dedidit. hunc Datames vinctum ad regem ducendum
tradidit Mithridati.

5 Haec dum geruntur, Artaxerxes reminiscens, a
quanto bello ad quam parvam rem principem ducum
misisset, se ipse reprehendit et nuntium ad exerci-
tum Acen misit, quod nondum Datamem profectum
putabat, ne ab exercitu discederet. hic priusquam
perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit,
2 qui Aspim ducebant. qua celeritate cum magnam
benevolentiam regis Datames consecutus esset, non
minor eum invidia aulicorum excepit, quod illum
unum pluris quam se omnes fieri videbant. quo
facto cuncti ad eum opprimendum consenserunt.
3 haec Pandantes, gazae custos regiae, amicus Datami,
perscripta ei mittit, in quibus docet eum in magno
fore periculo, si quid illo imperante adversi in
4 Aegypto accidisset. namque eam esse consuetudi-
nem regum, ut casus adversos hominibus tribuant,
secundos fortunae suae: quo fieri ut facile impel-
lantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male
gestae nuntientur. illum hoc maiore fore in discri-
mine, quod, quibus rex maxime oboediat, eos habeat
5 inimicissimos. talibus ille litteris cognitis, cum iam
ad exercitum Acen venisset, quod non ignorabat ea
vere esse scripta, desciscere a rege constituit. neque
tamen quicquam fecit, quod fide sua esset indignum.
6 nam Mandroclem Magnetem exercitui praefecit: ipse

cum suis in Cappadociam discedit coniunctamque huic Paphlagoniam occupat, celans, qua voluntate esset in regem. clam cum Ariobarzane facit amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit.

Sed haec propter hiemale tempus minus prospere 6
procedebant. audit Pisidas quasdam copias adversus se parare. filium eo Arsideum cum exercitu mittit: cadit in proelio adolescens. proficiscitur eo pater non ita cum magna manu, celans, quantum vulnus accepisset, quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam de male re gesta fama ad suos perveniret, ne cognita filii morte animi debilitarentur militum. quo 2
contenderat pervenit iisque locis castra ponit, ut neque circumiri multitudine adversariorum posset neque impediri, quo minus ipse ad dimicandum manum haberet expeditam. erat cum eo Mithro- 3
barzanes, socer eius, praefectus equitum. is desperatis generi rebus ad hostes transfugit. id Datames ut audivit, sensit, si in turbam exisset ab homine tam necessario se relictum, futurum ut ceteri idem consilium sequerentur. itaque in vulgus edit: suo iussu 4
Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus interficeret hostes: quare relinqui eum par non esse et omnes confestim sequi. quod si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent resistere, cum et intra vallum et foris caederentur. hac re probata exercitum educit, Mithrobarzanem 5
persequitur: qui tantum quod ad hostes pervenerat, cum Datames signa inferri iubet. Pisidae nova re 6

commoti in opinionem adducuntur perfugas mala fide compositoque fecisse, ut recepti maiori essent calamitati. itaque primum eos adoriuntur. illi cum, quid ageretur aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum iis pugnare, ad quos transierant, ab iisque stare, quos reliquerant: quibus cum neutri parcerent, ce-
7 leriter sunt concisi. reliquos Pisidas resistentes Datames invadit: primo impetu pellit, fugientes perse-
8 quitur, multos interficit, castra hostium capit. tali consilio uno tempore et proditores perculit et hostes profligavit, et, quod ad perniciem suam fuerat cogitatum, ad salutem convertit. quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum neque celerius factum usquam legimus.

7 Ab hoc tamen viro Sysinas, maximus natu filius, descivit ad regemque transiit et de defectione patris detulit. quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, et prius cogitare quam conari consuesset, et quum cogitasset facere auderet, Autophradatem in
2 Cappadociam mittit. hic ne intrare posset, saltum, in quo Ciliciae portae sunt sitae, Datames praeoccu-
3 pare studuit. sed tam subito copias contrahere non potuit. a qua re depulsus cum ea manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus neque praeteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur, et, si dimicare vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

8 Haec etsi Autophradates videbat, tamen statim

maluit congredi quam cum tantis copiis refugere aut tam diu uno loco sedere. habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Car- 2 dacas appellant, eiusdemque generis tria millia funditorum, praeterea Cappadocum octo millia, Armeniorum decem millia, Paphlagonum quinque millia, Phrygum decem millia, Lydorum quinque millia, Aspendiorum et Pisidarum circiter tria millia, Cilicum decem millia, Captianorum totidem, ex Graecia conductorum tria millia, levis armaturae maximum numerum. has adversus copias spes omnis consiste- 3 bat Datami in se locique natura: namque huius partem non habebat vicesimam militum. quibus fretus conflixit adversariorumque multa millia concidit, cum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset. quam ob causam postero die tropaeum posuit, quo loco pridie pugnatum erat. hinc cum castra 4 movisset semperque inferior copiis superior omnibus proeliis discederet, quod numquam manum consereret, nisi cum adversarios locorum angustiis clausisset, quod perito regionum callideque cogitanti saepe accidebat, Autophradates, cum bellum duci maiore 5 regis calamitate quam adversariorum videret, hortatus est, ut cum rege in gratiam rediret et pacem amicitiamque coniungeret; quam ille etsi fidam non 6 fore putabat, tamen conditionem accepit seque ad Artaxerxem legatos missurum dixit. sic bellum, quod rex adversus Datamem susceperat, sedatum est. Autophradates in Phrygiam se recepit.

At rex, quod implacabile odium in Datamem sus- 9

ceperat, postquam bello eum opprimi non posse
animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille
2 plerasque evitavit. sicut, cum ei nuntiatum esset
quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant nu-
mero: de quibus, quod inimici detulerant, neque
credendum neque negligendum putans experiri vo-
3 luit, verum falsumne sibi esset relatum. itaque eo
profectus est, in quo itinere futuras insidias dixe-
rant. sed elegit corpore ac statura simillimum sui
eique vestitum suum dedit atque eo loco ire, quo
ipse consuerat, iussit: ipse autem ornatu militari
4 inter corporis custodes iter facere coepit. at insi-
diatores, postquam in eum locum agmen pervenit,
decepti ordine atque vestitu impetum in eum fa-
ciunt, qui suppositus erat, praedixerat autem iis
Datames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent
5 facere, quod ipsum vidissent. ipse, ut concurrentes
insidiatores animum advertit, tela in eos coniecit.
hoc idem cum universi fecissent, priusquam perve-
nirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi con-
ciderunt.

10 Hic tamen tam callidus vir extremo tempore ca-
ptus est Mithridatis, Ariobarzanis filii, dolo. nam-
que is pollicitus est regi se eum interfecturum, si
ei rex permitteret, ut quodcumque vellet liceret im-
pune facere, fidemque de ea re more Persarum dextra
2 dedisset. hanc ut accepit a rege missam, copias
parat et absens amicitiam cum Datame facit, regis
provincias vexat, castella expugnat, magnas praedas
capit, quarum partim suis dispertit, partim ad Data-

mem mittit; pari modo complura castella ei tradit.
haec diu faciendo persuasit homini se infinitum ad- 3
versus regem suscepisse bellum, cum nihilo magis,
ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque
colloquium eius petiit neque in conspectum venire
studuit. sic absens amicitiam gerebat, ut non bene-
ficiis mutuis, sed communi odio, quod erga regem
susceperant, contineri viderentur.

Id cum satis se confirmasse arbitratus esset, cer- 11
tiorem facit Datamem, tempus esse maiores res pa-
rari et bellum cum ipso rege suscipi, deque ea re,
si ei videretur, quo loco vellet, in colloquium ve-
niret. probata re colloquendi tempus sumitur lo-
cusque, quo conveniretur. huc Mithridates cum 2
uno, cui maxime habebat fidem, ante aliquot dies
venit compluribusque locis separatim gladios obruit
eaque loca diligenter notat. ipso autem colloquii die
utrique, locum qui explorarent atque ipsos scruta-
rentur, mittunt: deinde ipsi sunt congressi. hic cum 3
aliquamdiu in colloquio fuissent et diversi discessis-
sent iamque procul Datames abesset, Mithridates,
priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem
pareret, in eundem locum revertitur atque ibi, ubi
telum erat infossum, resedit, ut si lassitudine cupe-
ret acquiescere, Datamemque revocavit, simulans se
quiddam in colloquio esse oblitum. interim telum, 4
quod latebat, protulit nudatumque vagina veste texit
ac Datami venienti ait, digredientem se animadver-
tisse locum quendam, qui erat in conspectu, ad
castra ponenda esse idoneum. quem cum digito 5

monstraret et ille respiceret, aversum ferro transfixit priusque, quam quisquam posset succurrere, interfecit. ita ille vir, qui multos consilio, neminem perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XV. EPAMINONDAS.

1 Epaminondas, Polymnidis filius, Thebanus. de hoc priusquam scribimus, haec praecipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant, neve ea, quae ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros
2 fuisse arbitrentur. scimus enim musicen nostris moribus abesse a principis persona, saltare vero etiam in vitiis poni: quae omnia apud Graecos et grata et laude
3 digna ducuntur. cum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitae velimus Epaminondae, nihil videmur debere praetermittere, quod pertineat ad eam
4 declarandam. quare dicemus primum de genere eius, deinde quibus disciplinis et a quibus sit eruditus, tum de moribus ingeniique facultatibus et si qua alia memoria digna erunt, postremo de rebus gestis, quae a plurimis animi virtutibus anteponuntur.

2 Natus igitur patre, quo diximus, genere honesto, pauper iam a maioribus relictus est, eruditus autem sic, ut nemo Thebanus magis. nam et citharizare et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio, qui non minore fuit in musicis gloria quam Damon aut Lamprus, quorum pervulgata sunt nomina, cantare tibiis ab Olympiodoro, saltare a Calliphrone.

at philosophiae praeceptorem habuit Lysim Taren- 2
tinum, Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus,
ut adolescens tristem ac severum senem omnibus
aequalibus suis in familiaritate anteposuerit, neque
prius eum a se dimisit, quam in doctrinis tanto
antecessit condiscipulos, ut facile intelligi posset
pari modo superaturum omnes in ceteris artibus.
atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia et 3
potius contemnenda: at in Graecia, utique olim,
magnae laudi erant. postquam ephebus est factus et 4
palaestrae dare operam coepit, non tam magnitu-
dini virium servivit quam velocitati: illam enim ad
athletarum usum, hanc ad belli existimabat per-
tinere. itaque exercebatur plurimum currendo et
luctando ad eum finem, quoad stans complecti
posset atque contendere. in armis vero plurimum 5
studii consumebat.

Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi 3
bona accesserant. erat enim modestus, prudens, gra-
vis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis
manu, animo maximo, adeo veritatis diligens, ut
ne ioco quidem mentiretur. idem continens, clemens 2
patiensque admirandum in modum. non solum po-
puli, sed etiam amicorum ferens iniurias, in primis
commissa celans, quod interdum non minus prodest
quam diserte dicere, studiosus audiendi: ex hoc enim
facillime disci arbitrabatur. itaque cum in circulum 3
venisset, in quo aut de re publica disputaretur aut
de philosophia sermo haberetur, numquam inde prius
discessit, quam ad finem sermo esset perductus. pau- 4

pertatem adeo facile perpessus est, ut de re publica
nihil praeter gloriam ceperit. amicorum in se tuendo
caruit facultatibus, fide ad alios sublevandos saepe
sic usus est, ut iudicari possit omnia ei cum amicis
5 fuisse communia. nam cum aut civium suorum ali-
quis ab hostibus esset captus, aut virgo amici nubilis
propter paupertatem collocari non posset, amicorum
concilium habebat et, quantum quisque daret, pro
6 facultatibus imperabat. eamque summam cum con-
fecerat, priusquam acciperet pecuniam, adducebat
eum, qui quaerebat, ad eos, qui conferebant, eique
ut ipsi numerarent, faciebat, ut ille, ad quem ea
res pertinebat, sciret quantum cuique deberet.

4 Tentata autem eius est abstinentia a Diomedonte
Cyziceno: namque is rogatu Artaxerxis regis Epa-
minondam pecunia corrumpendum susceperat. hic
magno cum pondere auri Thebas venit et Micythum
adolescentulum, quem tum Epaminondas plurimum dili-
gebat, quinque talentis ad suam perduxit volunta-
tem. Micythus Epaminondam convenit et causam
2 adventus Diomedontis ostendit. at ille Diomedonte
coram 'nihil' inquit 'opus pecunia est: nam si rex
ea vult, quae Thebanis sunt utilia, gratis facere
sum paratus, sin autem contraria, non habet auri
atque argenti satis. namque orbis terrarum divitias
3 accipere nolo prae patriae caritate. tu quod me in-
cognitum tentasti tuique similem existimasti, non
miror tibique ignosco; sed egredere propere, ne alios
corrumpas, cum me non potueris. et tu, Micythe,
argentum huic redde, aut, nisi id confestim facis,

ego te tradam magistratui.' hunc Diomedon cum 4
rogaret, ut tuto exiret suaque, quae attulerat, liceret
efferre, 'istud quidem' inquit 'faciam, neque tua causa,
sed mea, ne, si tibi sit pecunia ademta, aliquis dicat
id ad me ereptum pervenisse, quod oblatum acci-
pere noluissem.' a quo cum quaesisset, quo se de- 5
duci vellet, et ille Athenas dixisset, praesidium de-
dit, ut tuto perveniret. neque vero id satis habuit,
sed etiam, ut inviolatus in navem escenderet, per
Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem feci-
mus, effecit. abstinentiae erit hoc satis testimonium. 6
plurima quidem proferre possumus, sed modus adhi-
bendus est, quoniam uno hoc volumine vitam excel-
lentium virorum complurium concludere constituimus,
quorum separatim multis millibus versuum complures
scriptores ante nos explicarunt.

Fuit etiam disertus, ut nemo ei Thebanus par 5
esset eloquentia, neque minus concinnus in brevitate
respondendi quam in perpetua oratione ornatus. ha- 2
buit obtrectatorem Meneclidem quendam, indidem
Thebis, et adversarium in administranda re publica,
satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet:
namque illi genti plus inest virium quam ingenii.
is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, 3
hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent,
ne illius imperatoris opera desideraretur. huic ille
'fallis' inquit 'verbo cives tuos, quod eos a bello
avocas: otii enim nomine servitutem concilias. nam 4
paritur pax bello. itaque qui ea diutina volunt frui,
bello exercitati esse debent. quare si principes Grae-

ciae vultis esse, castris est vobis utendum, non pa-
5 laestra.' idem ille Meneclides cum huic obiiceret,
quod liberos non haberet neque uxorem duxisset,
maximeque, quod sibi Agamemnonis belli gloriam
videretur consecutus: at ille 'desine' inquit 'Mene-
clida, de uxore mihi exprobrare: nam nullius in
ista re minus uti consilio volo.' (habebat enim
6 Meneclides suspicionem adulterii.) 'quod autem me
Agamemnonem aemulari putas, falleris. namque ille
cum universa Graecia vix decem annis unam cepit
urbem, ego contra ea una urbe nostra dieque uno
totam Graeciam Lacedaemoniis fugatis liberavi.'

6 Idem cum in conventum venisset Arcadum, pe-
tens ut societatem cum Thebanis et Argivis facerent,
contraque Callistratus, Atheniensium legatus, qui
eloquentia omnes eo praestabat tempore, postularet
ut potius amicitiam sequerentur Atticorum, et in
oratione sua multa invectus esset in Thebanos et
2 Argivos in iisque hoc posuisset, animum advertere
debere Arcades, quales utraque civitas cives pro-
creasset, ex quibus de ceteris possent iudicare: Ar-
givos enim fuisse Orestem et Alcmaeonem matrici-
das, Thebis Oedipum natum, qui cum patrem suum
3 interfecisset, ex matre liberos procreasset: huic in
respondendo Epaminondas, cum de ceteris perorasset,
postquam ad illa duo opprobria pervenit, admirari
se dixit stultitiam rhetoris Attici, qui non animad-
verterit, innocentes illos natos domi, scelere ad-
misso cum patria essent expulsi, receptos esse ab
4 Atheniensibus. sed maxime eius eloquentia eluxit

Spartae ante pugnam Leuctricam. quo cum omnium
sociorum convenissent legati, coram frequentissimo
conventu sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit,
ut non minus illa oratione opes eorum concusserit
quam Leuctrica pugna. tum enim perfecit, quod post
apparuit, ut auxilio sociorum privarentur.

Fuisse patientem suorumque iniurias ferentem ci- 7
vium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec
sunt testimonia. cum eum propter invidiam cives
sui praeficere exercitui noluissent duxque esset dele-
ctus belli imperitus, cuius errore res eo esset deducta
ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum
angustiis clausi ab hostibus obsidebantur, desiderari
coepta est Epaminondae diligentia: erat enim ibi pri-
vatus numero militis. a quo cum peterent opem, 2
nullam adhibuit memoriam contumeliae et exercitum
obsidione liberatum domum reduxit incolumem. nec 3
vero hoc semel fecit, sed saepius. maxime autem
fuit illustre, cum in Peloponnesum exercitum duxis-
set adversus Lacedaemonios haberetque collegas duos,
quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus.
hi cum criminibus adversariorum omnes in invidiam
venissent ob eamque rem imperium iis esset abroga-
tum atque in eorum locum alii praetores successis-
sent, Epaminondas populi scito non paruit idemque 4
ut facerent persuasit collegis et bellum, quod susce-
perat, gessit. namque animadvertebat, nisi id fe-
cisset, totum exercitum propter praetorum impru-
dentiam inscitiamque belli periturum. lex erat Thebis, 5
quae morte multabat, si quis imperium diutius reti-

nuisset, quam lege praefinitum foret. hanc Epaminondas cum rei publicae conservandae causa latam videret, ad perniciem civitatis conferre noluit et quatuor mensibus diutius, quam populus iusserat, gessit imperium.

8 Postquam domum reditum est, collegae eius hoc
crimine accusabantur. quibus ille permisit, ut om-
nem causam in se transferrent suaque opera factum
contenderent, ut legi non oboedirent. qua defen-
sione illis periculo liberatis nemo Epaminondam re-
sponsurum putabat, quod, quid diceret, non habe-
2 ret. at ille in iudicium venit, nihil eorum negavit,
quae adversarii crimini dabant, omniaque, quae
collegae dixerant, confessus est neque recusavit quo
minus legis poenam subiret, sed unum ab iis petiit,
3 ut in sepulcro suo inscriberent: 'Epaminondas a
Thebanis morte multatus est, quod eos coëgit apud
Leuctra superare Lacedaemonios, quos ante se im-
peratorem nemo Boeotorum ausus est aspicere in
4 acie, quodque uno proelio non solum Thebas
ab interitu retraxit, sed universam Graeciam in
libertatem vindicavit eoque res utrorumque perduxit,
ut Thebani Spartam oppugnarent, Lacedaemonii
5 satis haberent, si salvi esse possent, neque prius
bellare destitit, quam Messene restituta urbem eorum
obsidione clausit.' haec cum dixisset, risus omnium
cum hilaritate coortus est, neque quisquam iudex
ausus est de eo ferre suffragium. sic a iudicio ca-
pitis maxima discessit gloria.

9 Hic extremo tempore imperator apud Mantineam

cum acie instructa audacius instaret hostibus, cognitus est a Lacedaemoniis, qui quod in pernicie eius patriae sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt neque prius abscesserunt, quam magna caede multisque occisis fortissime pugnantem, sparo eminus percussum, concidere viderunt. huius 2
casu aliquantum retardati sunt Boeoti, neque tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. at Epaminondas, cum animadverteret morti- 3
ferum se vulnus accepisse simulque, si ferrum, quod ex hastili in corpore remanserat, extraxisset, animam statim emissurum, usque eo retinuit, quoad renuntiatum est vicisse Boeotos. id postquam audivit, 4
'satis' inquit 'vixi: invictus enim morior.' tum ferro extracto confestim exanimatus est.

Hic uxorem numquam duxit. in quo cum repre- 10
henderetur a Pelopida, qui filium habebat infamem, maleque eum in eo patriae consulere diceret quod liberos non relinqueret 'vide' inquit 'ne tu peius consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. neque vero stirps potest mihi deesse: namque ex 2
me natam relinquo pugnam Leuctricam, quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.' quo tempore duce Pelopida exules The- 3
bas occuparunt et praesidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt, Epaminondas, quamdiu facta est caedes civium, domi se tenuit, quod neque malos defendere volebat neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret: namque omnem civilem victoriam funestam putabat. idem, postquam apud

Cadmeam cum Lacedaemoniis pugnari coeptum est, in primis stetit.

4 Huius de virtutibus vitaque satis erit dictum, si hoc unum adiunxero, quod nemo ibit inficias, Thebas et ante Epaminondam natum et post eiusdem interitum perpetuo alieno paruisse imperio, contra ea, quam diu ille praefuerit rei publicae, caput fuisse totius Graeciae. ex quo intelligi potest unum hominem pluris quam civitatem totam fuisse.

XVI. PELOPIDAS.

1 Pelopidas Thebanus, magis historicis quam vulgo notus. cuius de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor, si res explicare incipiam, ne non vitam eius enarrare, sed historiam videar scribere: si tantummodo summas attigero, ne rudibus Graecarum litterarum minus dilucide appareat, quantus fuerit ille vir. itaque utrique rei occurram, quantum potero, et medebor cum satietati tum ignorantiae lectorum.

2 Phoebidas Lacedaemonius, cum exercitum Olynthum duceret iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu paucorum Thebanorum, qui adversariae factioni quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant, idque
3 suo privato, non publico fecit consilio. quo facto eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt pecuniaque multarunt: neque eo magis arcem Thebanis red-

diderunt, quod susceptis inimicitiis satius ducebant
eos obsideri quam liberari. nam post Peloponnesium
bellum Athenasque devictas cum Thebanis sibi rem
esse existimabant et eos esse solos, qui adversus re-
sistere auderent. hac mente amicis suis summas po- 4
testates dederant alteriusque factionis principes par-
tim interfecerant, alios in exilium eiecerant: in
quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus,
pulsus patria carebat.

Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo 2
sequerentur otium, sed ut, quem ex proximo locum
fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur.
itaque cum tempus esset visum rei gerendae, com- 2
muniter cum iis, qui Thebis idem sentiebant, diem
delegerunt ad inimicos opprimendos civitatemque
liberandam eum, quo maximi magistratus simul con-
suerant epulari. magnae saepe res non ita magnis 3
copiis sunt gestae, sed profecto numquam tam ab
tenui initio tantae opes sunt profligatae. nam duo-
decim adolescentuli coierunt ex iis, qui exilio erant
multati, cum omnino non essent amplius centum,
qui tanto se offerrent periculo. qua paucitate per-
culsa est Lacedaemoniorum potentia. hi enim non 4
magis adversariorum factioni quam Spartanis eo tem-
pore bellum intulerunt, qui principes erant totius
Graeciae: quorum imperii maiestas, neque ita multo
post, Leuctrica pugna ab hoc initio perculsa concidit.
illi igitur duodecim, quorum dux erat Pelopidas, cum 5
Athenis interdiu exeundum esset, ut vesperascente caelo
Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt,

retia ferentes, vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter. qui cum tempore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Charonis deverterunt, a quo et tempus et dies erat datus.

3 Hoc loco libet interponere, etsi seiunctum ab re proposita est, nimia fiducia quantae calamitati soleat esse. nam magistratuum Thebanorum statim ad aures pervenit exules in urbem venisse. id illi vino epulisque dediti usque eo despexerunt, ut ne quae-
2 rere quidem de tanta re laborarint. accessit quod etiam magis aperiret eorum dementiam. allata est enim epistola Athenis ab Archino uni ex his, Archiae, qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat, in qua omnia de profectione eorum perscripta erant. quae cum iam accubanti in convivio esset data, sicut erat signata, sub pulvinum subii-
3 ciens 'in crastinum' inquit 'differo res serias.' at illi omnes, cum iam nox processisset, vinolenti ab exulibus duce Pelopida sunt interfecti. quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato, non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberarunt, auctores Cadmeae occupandae partim occiderunt, partim in exilium eiecerunt.

4 Hoc tam turbido tempore, sicut supra docuimus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. itaque haec liberatarum Thebarum propria laus est Pelopidae, ceterae fere com-
2 munes cum Epaminonda. namque in Leuctrica

pugna imperatore Epaminonda hic fuit dux delectae manus, quae prima phalangem prostravit Laconum.
omnibus praeterea eius periculis adfuit (sicut, Spartam 3
cum oppugnavit, alterum tenuit cornu), quoque Messena celerius restitueretur, legatus in Persas est profectus. denique haec fuit altera persona Thebis, sed tamen secunda ita, ut proxima esset Epaminondae.

Conflictatus autem est cum adversa fortuna. nam 5
et initio, sicut ostendimus, exul patria caruit et, cum Thessaliam in potestatem Thebanorum cuperet redigere legationisque iure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset, a tyranno Alexandro Pheraeo simul cum Ismenia comprehensus in vincula coniectus est. hunc 2
Epaminondas recuperavit, bello persequens Alexandrum. post id factum numquam animo placari potuit in eum, a quo erat violatus. itaque persuasit Thebanis ut subsidio Thessaliae proficiscerentur tyrannosque eius expellerent. cuius belli cum ei summa 3
esset data eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul ac conspexit hostem, confligere. in 4
quo proelio Alexandrum ut animadvertit, incensus ira equum in eum concitavit proculque digressus a suis coniectu telorum confossus concidit. atque hoc secunda victoria accidit: nam iam inclinatae erant tyrannorum copiae. quo facto omnes Thessaliae ci- 5
vitates interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis aëneis liberosque eius multo agro donarunt.

XVII. AGESILAUS.

1 Agesilaus Lacedaemonius cum a ceteris scripto-
ribus, tum eximie a Xenophonte Socratico collau-
2 datus est: eo enim usus est familiarissime. hic pri-
mum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit
contentionem. mos erat enim Lacedaemoniis a maio-
ribus traditus, ut duos haberent semper reges, no-
mine magis quam imperio, ex duabus familiis Proclis
et Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis
3 Spartae reges fuerunt. horum ex altera in alterius
familiae locum fieri non licebat: ita utraque suum
retinebat ordinem. primum ratio habebatur, qui
maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans de-
cessisset: sin is virile secus non reliquisset, tum
4 deligebatur, qui proximus esset propinquitate. mor-
tuus erat Agis rex, frater Agesilai: filium reliquerat
Leotychidem. quem ille natum non agnorat, eun-
dem moriens suum esse dixerat. is de honore regni
cum Agesilao, patruo suo, contendit, neque id, quod
5 petiit, consecutus est. nam Lysandro suffragante,
homine, ut ostendimus supra, factioso et iis tempo-
ribus potente, Agesilaus antelatus est.

2 Hic simul atque imperii potitus est, persuasit La-
cedaemoniis ut exercitum mitterent in Asiam bel-
lumque regi facerent, docens satius esse in Asia
quam in Europa dimicari. namque fama exierat
Artaxerxem comparare classes pedestresque exercitus,
2 quos in Graeciam mitteret. data potestate tanta
celeritate usus est, ut prius in Asiam cum copiis

pervenerit, quam regii satrapae eum scirent profectum. quo factum est ut omnes imparatos im-
prudentesque offenderet. id ut cognovit Tissaphernes, 3
qui summum imperium tum inter praefectos habebat regios, inducias a Lacone petiit, simulans se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret, re autem vera ad copias comparandas, easque impetravit
trimestres. iuravit autem uterque se sine dolo in- 4
ducias conservaturum. in qua pactione summa fide mansit Agesilaus: contra ea Tissaphernes nihil aliud
quam bellum comparavit. id etsi sentiebat Laco, ta- 5
men iusiurandum servabat multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes periurio suo et homines suis rebus abalienaret et deos sibi iratos redderet, se autem conservata religione confirmare exercitum, cum animadverteret deorum numen facere secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod iis studere consuessent, quos conservare fidem viderent.

Postquam induciarum praeteriit dies, barbarus 3
non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia in Caria et ea regio iis temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum factu-
ros, omnes suas copias eo contraxerat. at Agesilaus 2
in Phrygiam se convertit eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usquam se moveret. magna praeda militibus locupletatis Ephesum hiematum exercitum reduxit atque ibi officinis armorum institutis magna industria bellum apparavit. et quo studiosius armarentur insigniusque ornarentur, praemia

proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in
3 ea re fuisset industria. fecit idem in exercitationum
generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos magnis
afficeret muneribus. his igitur rebus effecit ut et
ornatissimum et exercitatissimum haberet exercitum.
4 huic cum tempus esset visum copias extrahere ex
hibernaculis, vidit, si, quo esset iter facturus, palam
pronuntiasset, hostes non credituros aliasque regiones
praesidiis occupaturos neque dubitaturos aliud eum
5 facturum ac pronuntiasset. itaque cum ille Sardes
iturum se dixisset, Tissaphernes eandem Cariam de-
fendendam putavit. in quo cum eum opinio fefellis-
set victumque se vidisset consilio, sero suis praesi-
dio profectus est. nam cum illo venisset, iam Age-
silaus multis locis expugnatis magna erat praeda
6 potitus. Laco autem cum videret hostes equitatu
superare, numquam in campo sui fecit potestatem et
iis locis manum conseruit, quibus plus pedestres
copiae valerent. pepulit ergo, quotiescumque con-
gressus est, multo maiores adversariorum copias et
sic in Asia versatus est, ut omnium opinione victor
duceretur.

4 Hic cum iam animo meditaretur proficisci in Per-
sas et ipsum regem adoriri, nuntius ei domo venit
ephororum missu, bellum Athenienses et Boeotos
indixisse Lacedaemoniis: quare venire ne dubitaret.
2 in hoc non minus eius pietas suspicienda est quam
virtus bellica: qui cum victori praeesset exercitui
maximamque haberet fiduciam regni Persarum po-
tiundi, tanta modestia dicto audiens fuit iussis ab-

sentium magistratuum, ut si privatus in comitio
esset Spartae. cuius exemplum utinam imperato-
res nostri sequi voluissent! sed illuc redeamus. 3
Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam
existimationem multoque gloriosius duxit, si insti-
tutis patriae paruisset, quam si bello superasset
Asiam. hac igitur mente Hellespontum copias traiecit 4
tantaque usus est celeritate, ut, quod iter Xerxes
anno vertente confecerat, hic transierit triginta die-
bus. cum iam haud ita longe abesset a Pelopon- 5
neso, obsistere ei conati sunt Athenienses et Boeoti
ceterique eorum socii apud Coroneam: quos omnes
gravi proelio vicit. huius victoriae vel maxima fuit 6
laus, quod, cum plerique ex fuga se in templum
Minervae coniecissent quaerereturque ab eo, quid iis
vellet fieri, etsi aliquot vulnera acceperat eo proelio
et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tule-
rant, tamen antetulit irae religionem et eos vetuit
violari. neque vero hoc solum in Graecia fecit, ut 7
templa deorum sancta haberet, sed etiam apud bar-
baros summa religione omnia simulacra arasque
conservavit. itaque praedicabat mirari se, non sa- 8
crilegorum numero haberi, qui supplicibus deorum
nocuissent, aut non gravioribus poenis affici, qui
religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

Post hoc proelium collatum omne bellum est circa 5
Corinthum ideoque Corinthium est appellatum. hic 2
cum una pugna decem millia hostium Agesilao duce
cecidissent eoque facto opes adversariorum debili-
tatae viderentur, tantum afuit ab insolentia gloriae,

ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod tam
multi a se victi vitio adversariorum concidissent:
namque illa multitudine, si sana mens esset, Grae-
3 ciae supplicium Persas dare potuisse. idem, cum
adversarios intra moenia compulisset et ut Corinthum
oppugnaret multi hortarentur, negavit id suae vir-
tuti convenire: se enim eum esse, qui ad officium
peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas
4 Graeciae expugnaret. 'nam si' inquit 'eos exstin-
guere voluerimus, qui nobiscum adversus barbaros
steterunt, nosmet ipsi nos expugnaverimus illis quie-
scentibus. quo facto sine negotio, cum voluerint,
nos oppriment.'

6 Interim accidit illa calamitas apud Leuctra Lace-
daemoniis. quo ne proficisceretur, cum a plerisque
ad exeundum impelleretur, ut si de exitu divinaret,
usus est aetatis vacatione. idem, cum Epaminondas
Spartam oppugnaret essetque sine muris oppidum,
talem se imperatorem praebuit, ut eo tempore om-
nibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram
2 non fuisse. in quo quidem discrimine celeritas eius
consilii saluti fuit universis. nam cum quidam ado-
lescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos
transfugere vellent et locum extra urbem editum ce-
pissent, Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret,
si animadversum esset, quemquam ad hostes trans-
fugere conari, cum suis eo venit atque, ut si bono
animo fecissent, laudavit consilium eorum, quod eum
locum occupassent, et se quoque id fieri debere ani-
3 madvertisse. sic adolescentes simulata laudatione

recuperavit et adiunctis de suis comitibus locum tutum reliquit. namque illi adiecto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi eoque libentius, quod latere arbitrabantur quae cogitaverant.

Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedae- 7
monii se numquam refecerunt neque pristinum imperium recuperarunt, cum interim numquam Agesilaus destitit quibuscumque rebus posset patriam
iuvare. nam cum praecipue Lacedaemonii indige- 2
rent pecunia, ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit: a quibus magna donatus pecunia pa-
triam sublevavit. atque in hoc illud in primis fuit 3
admirabile, cum maxima munera ei ab regibus ac dynastis civitatibusque conferrentur, quod nihil umquam domum suam contulit, nihil de victu, nihil de
vestitu Laconum mutavit. domo eadem fuit conten- 4
tus, qua Eurysthenes, progenitor maiorum suorum, fuerat usus: quam qui intrarat, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat, contra ea plurima patientiae atque abstinentiae. sic enim erat instructa, ut in nulla re differret a cuiusvis inopis atque privati.

Atque hic tantus vir ut naturam fautricem ha- 8
buerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore fingendo: nam et statura fuit humili et corpore exiguo et claudus altero pede. quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem, atque ignoti, faciem eius cum intuerentur, contemnebant, qui autem virtutes noverant, non poterant

2 admirari satis. quod ei usu venit, cum annorum octoginta subsidio Tacho in Aegyptum missus esset et in acta cum suis accubuisset sine ullo tecto stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis neque huc amplius quam pellis esset iniecta, eodem quo comites omnes vestitu humili atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret, sed homines non beatissimos esse suspi-
3 cionem praeberet. huius de adventu fama cum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cuiusque generis sunt allata. his quaerentibus Agesilaum vix fides facta est, unum esse ex iis, qui tum accubabant.
4 qui cum regis verbis quae attulerant dedissent, ille praeter vitulinam et eiusmodi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit: unguenta, coronas secundamque mensam servis dispertiit, cetera
5 referri iussit. quo facto eum barbari magis etiam contemserunt, quod eum ignorantia bonarum rerum illa potissimum sumsisse arbitrabantur.

6 Hic cum ex Aegypto reverteretur, donatus a rege Nectanabide ducentis viginti talentis, quae ille muneri populo suo daret, venissetque in portum, qui Menelai vocatur, iacens inter Cyrenas et Aegyptum,
7 in morbum implicitus decessit. ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant, cera circumfuderunt atque ita domum rettulerunt.

XVIII. EUMENES.

Eumenes Cardianus. huius si virtuti par data 1
esset fortuna, non ille quidem maior esset, quod
magnos homines virtute metimur, non fortuna, sed
multo illustrior atque etiam honoratior. nam cum 2
aetas eius incidisset in ea tempora, quibus Macedo-
nes florerent, multum ei detraxit inter eos viventi,
quod alienae erat civitatis, neque aliud huic defuit
quam generosa stirps. etsi ille domestico summo 3
genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquando
anteponi indigne ferebant, neque tamen non patie-
bantur: vincebat enim omnes cura, vigilantia, pa-
tientia, calliditate et celeritate ingenii.

Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Phi- 4
lippi, Amyntae filii, brevique tempore in intimam
pervenit familiaritatem: fulgebat enim iam in ado-
lescentulo indoles virtutis. itaque eum habuit ad 5
manum scribae loco, quod multo apud Graios hono-
rificentius est quam apud Romanos. namque apud
nos re vera, sicut sunt, mercenarii scribae existi-
mantur: at apud illos e contrario nemo ad id officium
admittitur nisi honesto loco, et fide et industria
cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum
esse participem. hunc locum tenuit amicitiae apud 6
Philippum annos septem. illo interfecto eodem
gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. no-
vissimo tempore praefuit etiam alteri equitum alae,
quae Hetaerice appellabatur. utrique autem in con-

silio semper adfuit et omnium rerum habitus est
particeps.

2 Alexandro Babylone mortuo, cum regna singulis
familiaribus dispertirentur et summa rerum tradita
2 esset tuenda eidem, cui Alexander moriens anulum
suum dederat, Perdiccae (ex quo omnes coniecerant,
eum regnum ei commisisse, quoad liberi eius in suam
tutelam pervenissent: aberant enim Craterus et Anti-
pater, qui antecedere hunc videbantur, mortuus erat
Hephaestio, quem unum Alexander, quod facile in-
telligi posset, plurimi fecerat), hoc tempore data
est Eumeni Cappadocia sive potius dicta: nam tum
3 in hostium erat potestate. hunc sibi Perdiccas
adiunxerat magno studio, quod in homine fidem et
industriam magnam videbat, non dubitans, si eum
pellexisset, magno usui fore sibi in iis rebus, quas
apparabat. cogitabat enim, quod fere omnes in
magnis imperiis concupiscunt, omnium partes cor-
4 ripere atque complecti. neque vero hoc ille solus
fecit, sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant
amici. primus Leonnatus Macedoniam praeoccupare
destinavit. is multis magnisque pollicitationibus per-
suadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret ac
5 secum faceret societatem. cum perducere eum non
posset, interficere conatus est, et fecisset, nisi ille
clam noctu ex praesidiis eius effugisset.

3 Interim conflata sunt illa bella, quae ad interne-
cionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnes-
que concurrerunt ad Perdiccam opprimendum. quem
etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere

cogebatur, tamen amicum non deseruit neque salutis
quam fidei fuit cupidior. praefecerat hunc Perdic- 2
cas ei parti Asiae, quae inter Taurum montem iacet
atque Hellespontum, et illum unum opposuerat
Europaeis adversariis: ipse Aegyptum oppugnatum
adversus Ptolemaeum erat profectus. Eumenes cum 3
neque magnas copias neque firmas haberet, quod et
inexercitatae et non multo ante erant contractae,
adventare autem dicerentur Hellespontumque trans-
isse Antipater et Craterus magno cum exercitu Ma-
cedonum, viri cum claritate tum usu belli praestantes
(Macedones vero milites ea tum erant fama, qua 4
nunc Romani feruntur: etenim semper habiti sunt
fortissimi, qui summa imperii potirentur): Eumenes
intelligebat, si copiae suae cognossent, adversus
quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul
cum nuntio dilapsuras. itaque hoc ei visum est pru- 5
dentissimum, ut deviis itineribus milites duceret, in
quibus vera audire non possent, et iis persuaderet
se contra quosdam barbaros proficisci. atque tenuit 6
hoc propositum et prius in aciem exercitum eduxit
proeliumque commisit, quam milites sui scirent, cum
quibus arma conferrent. effecit etiam illud locorum
praeoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo
plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

Quorum acerrimo concursu cum magnam par- 4
tem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux et
Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat.
cum hoc concurrit ipse Eumenes. qui cum inter se 2
complexi in terram ex equis decidissent, ut facile

intelligi possent inimica mente contendisse animoque magis etiam pugnasse quam corpore, non prius distracti sunt, quam alterum anima relinqueret. ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo magis ex proelio excessit, sed acrius hostibus institit.
3 hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea et maxime nobilibus captis pedester exercitus quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petiit. quam cum impetrasset, in fide non mansit et se, simul ac
4 potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum ex acie semivivum elatum recreare studuit: cum id non posset, pro hominis dignitate proque pristina amicitia (namque illo usus erat Alexandro vivo familiariter) amplo funere extulit ossaque in Macedoniam uxori eius ac liberis remisit.

5 Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud Nilum flumen interficitur a Seleuco et Antigene, rerumque summa ad Antipatrum defertur. hic qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur, in his Eumenes. hac ille perculsus plaga non succubuit neque eo secius bellum administravit. sed exiles res animi magnitudi-
2 nem, etsi non frangebant, tamen minuebant. hunc persequens Antigonus, cum omni genere copiarum abundaret, saepe in itineribus vexabatur, neque umquam manum conserere licebat nisi iis locis, qui-
3 bus pauci multis possent resistere. sed extremo tempore, cum consilio capi non posset, multitudine circumitus est. hinc tamen multis suis amissis se

expedivit et in castellum Phrygiae, quod Nora ap-
pellatur, confugit. in quo cum circumsederetur et 4
vereretur, ne uno loco manens equos militares per-
deret, quod spatium non esset agitandi, callidum
fuit eius inventum, quemadmodum stans iumentum
concalefieri exercerique posset, quo et libentius cibo
uteretur et a corporis motu non removeretur. sub- 5
stringebat caput loro altius, quam ut prioribus
pedibus plane terram posset attingere, deinde post
verberibus cogebat exultare et calces remittere: qui
motus non minus sudorem excutiebat, quam si in
spatio decurreret. quo factum est, quod omnibus 6
mirabile est visum, ut aeque nitida iumenta ex
castello educeret, cum complures menses in obsidione
fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. in 7
hac conclusione, quotiescumque voluit, apparatum
et munitiones Antigoni alias incendit, alias disiecit.
tenuit autem se uno loco, quamdiu hiems fuit, quod
castra sub divo habere non poterat. ubi ver appro-
pinquabat, simulata deditione, dum de conditionibus
tractat, praefectis Antigoni imposuit seque ac suos
omnes extraxit incolumes.

Ad hunc Olympias, mater quae fuerat Alexandri, 6
cum litteras et nuntios misisset in Asiam consul-
tum, utrum regnum repetitum in Macedoniam ve-
niret (nam tum in Epiro habitabat) et eas res occu-
paret, huic ille primum suasit, ne se moveret et 2
exspectaret, quoad Alexandri filius regnum adipisce-
retur: sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam,
oblivisceretur omnium iniuriarum et in neminem

3 acerbiore uteretur imperio. horum illa nihil fecit:
nam et in Macedoniam profecta est et ibi crudelis-
sime se gessit. petiit autem ab Eumene absente, ne
pateretur Philippi domus ac familiae inimicissimos
stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis
4 Alexandri. quam veniam si daret, quam primum
exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret. id
quo facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in
officio manebant, misisse litteras, ut ei parerent
5 eiusque consiliis uterentur. his rebus Eumenes per-
motus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene
meritis referentem gratiam quam ingratum vivere.

7 Itaque copias contraxit, bellum adversus Antigo-
num comparavit. quod una erant Macedones com-
plures nobiles, in iis Peucestes, qui corporis custos
fuerat Alexandri, tum autem obtinebat Persidem, et
Antigenes, cuius sub imperio phalanx erat Macedo-
num, invidiam verens, quam tamen effugere non
potuit, si potius ipse alienigena summa imperii poti-
retur, quam alius Macedonum, quorum ibi erat mul-
2 titudo, in principiis Alexandri nomine tabernaculum
statuit in eoque sellam auream cum sceptro ac diade-
mate iussit poni eoque omnes quotidie convenire, ut
ibi de summis rebus consilia caperentur, credens
minore se invidia fore, si specie imperii nominisque
simulatione Alexandri bellum videretur administrare.
3 quod effecit. nam cum non ad Eumenis principia,
sed ad regia conveniretur atque ibi de rebus delibe-
raretur, quodam modo latebat, cum tamen per eum
unum gererentur omnia.

Hic in Paraetacis cum Antigono conflixit, non 8
acie instructa, sed in itinere, eumque male acceptum
in Mediam hiematum coëgit redire. ipse in finitima
regione Persidis hiematum copias divisit, non ut
voluit, sed ut militum cogebat voluntas. namque 2
illa phalanx Alexandri Magni, quae Asiam pera-
grarat deviceratque Persas, inveterata cum gloria
tum etiam licentia, non parere ducibus, sed imperare
postulabat, ut nunc veterani faciunt nostri. itaque
periculum est ne faciant, quod illi fecerunt, ut sua
intemperantia nimiaque licentia omnia perdant [ne-
que minus eos, cum quibus steterint, quam adversus
quos fecerint. quodsi quis illorum veteranorum legat 3
facta, paria horum cognoscat neque rem ullam nisi
tempus interesse iudicet. sed ad illos revertor.
hiberna sumserant non ad usum belli, sed ad ipso-
rum luxuriam, longeque inter se discesserant. hoc 4
Antigonus cum comperisset intelligeretque se parem
non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi con-
silii novi esse capiendum. duae erant viae, qua ex
Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hiberna-
cula posset perveniri. quarum brevior per loca de- 5
serta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam,
ceterum dierum erat fere decem: illa autem, qua
omnes commeabant, altero tanto longiorem habebat
anfractum, sed erat copiosa omniumque rerum abun-
dans. hac si proficisceretur, intelligebat [prius ad- 6
versarios rescituros de suo adventu, quam ipse ter-
tiam partem confecisset itineris: sin] per [loca] sola
contenderet, sperabat se imprudentem hostem op-

7 pressurum. ad hanc rem conficiendam imperavit quam plurimos utres atque etiam culleos comparari, post haec pabulum, praeterea cibaria cocta dierum decem, ut quam minime fieret ignis in castris. iter quo habeat, omnes celat. sic paratus, qua constituerat proficiscitur.

9 Dimidium fere spatium confecerat, cum ex fumo castrorum eius suspicio allata est ad Eumenem hostem appropinquare. conveniunt duces: quaeritur, quid opus sit facto. intelligebant omnes tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus
2 adfuturus videbatur. hic omnibus titubantibus et de rebus suis desperantibus, Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expediturum. nam quod iter diebus quinque hostis transisse posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio retardaretur: quare
3 circumirent, suas quisque contraheret copias. ad Antigoni autem refrenandum impetum tale capit consilium. certos mittit homines ad infimos montes, qui obvii erant itineri adversariorum, iisque praecipit ut prima nocte, quam latissime possint, ignes faciant quam maximos atque hos secunda vigilia minuant,
4 tertia perexiguos reddant, ut assimulata castrorum consuetudine suspicionem iniiciant hostibus, iis locis esse castra ac de eorum adventu esse praenuntiatum;
5 idemque postera nocte faciant. quibus imperatum erat, diligenter praeceptum curant. Antigonus tenebris obortis ignes conspicatur: credit de suo adventu esse auditum et adversarios illuc suas contraxisse

copias. mutat consilium et, quoniam imprudentes 6
adoriri non posset, flectit iter suum et illum an-
fractum longiorem copiosae viae capit ibique diem
unum opperitur ad lassitudinem sedandam militum ac
reficienda iumenta, quo integriore exercitu decerneret.

Sic Eumenes callidum imperatorem vicit consilio 10
celeritatemque impedivit eius, neque tamen multum
profecit. nam invidia ducum, cum quibus erat, per- 2
fidiaque Macedonum veteranorum, cum superior proe-
lio discessisset, Antigono est deditus, cum exercitus
ei ter ante separatis temporibus iurasset se eum de-
fensurum neque umquam deserturum. sed tanta fuit
nonnullorum virtutis obtrectatio, ut fidem amittere
mallent quam eum non perdere. atque hunc Anti- 3
gonus, cum ei fuisset infestissimus, conservasset,
si per suos esset licitum, quod ab nullo se plus
adiuvari posse intellegebat in iis rebus, quas impen-
dere iam apparebat omnibus. imminebant enim Se-
leucus, Lysimachus, Ptolemaeus, opibus iam valentes,
cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum.
sed non passi sunt ii, qui circa erant, quod vide- 4
bant Eumene recepto omnes prae illo parvi futuros.
ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut nisi
magna spe maximarum rerum leniri non posset.

Itaque cum eum in custodiam dedisset et prae- 11
fectus custodum quaesisset, quemadmodum servari
vellet, 'ut acerrimum' inquit 'leonem aut ferocissi-
mum elephantum'; nondum enim statuerat, conser-
varet eum necne. veniebat autem ad Eumenem 2
utrumque genus hominum, et qui propter odium

fructum oculis ex eius casu capere vellent, et qui
propter veterem amicitiam alloqui consolarique cu-
perent, multi etiam, qui eius formam cognoscere
studebant, quem tam diu tamque valde timuissent,
cuius in pernicie positam spem habuissent victoriae.
3 at Eumenes, cum diutius in vinculis esset, ait Ono-
marcho, penes quem summa imperii erat custodiae,
se mirari, quare iam tertium diem sic teneretur:
non enim hoc convenire Antigoni prudentiae, ut sic
deuteretur victo: quin aut interfici aut missum fieri
4 iuberet. hic cum ferocius Onomarcho loqui videre-
tur, 'quid? tu', inquit, 'animo si isto eras, cur non
in proelio cecidisti potius, quam in potestatem ini-
5 mici venires'? huic Eumenes 'utinam quidem istud
evenisset! sed eo non accidit, quod numquam cum
fortiore sum congressus: non enim cum quoquam
arma contuli, quin is mihi succubuerit. non virtute
hostium, sed amicorum perfidia decidi.' neque id
erat falsum. * * nam et dignitate fuit honesta et
viribus ad laborem ferendum firmis neque tam magno
corpore quam figura venusta.

12 De hoc Antigonus cum solus constituere non
auderet, ad consilium rettulit. hic cum omnes primo
perturbati admirarentur, non iam de eo sumtum
esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male
habiti, ut saepe ad desperationem forent adducti,
2 quique maximos duces interfecisset, denique in quo
uno tantum esset, ut, quoad ille viveret, ipsi securi
esse non possent, interfecto nihil habituri negotii
essent, postremo, si illi redderet salutem, quibus

amicis esset usurus: sese enim cum Eumene apud eum non futuros. hic cognita consilii voluntate 3 tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit. tum autem, cum iam vereretur ne qua seditio exercitus oreretur, vetuit quemquam ad eum admitti et quotidianum victum removeri iussit: nam negabat se ei vim allaturum, cui aliquando fuisset amicus. hic tamen non amplius quam tri- 4 duum fame fatigatus, cum castra moverentur, insciente Antigono iugulatus est a custodibus.

Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, 13 cum ab anno vicesimo, uti supra ostendimus, septem annos Philippo apparuisset, tredecim apud Alexandrum eundem locum obtinuisset, in his unum equitum alae praefuisset, post autem Alexandri Magni mortem imperator exercitus duxisset summosque duces partim repulisset, partim interfecisset, captus non Antigoni virtute, sed Macedonum periurio talem habuit exitum vitae. in quo quantum fuerit opinione 2 omnium eorum, qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest iudicari, quod cum nemo Eumene vivo rex appellatus esset, sed 3 praefectus, eidem post huius occasum statim regium ornatum nomenque sumserunt neque, quod initio praedicarant, se Alexandri liberis regnum servare, praestare voluerunt, sed eo uno propugnatore sublato quid sentirent aperuerunt. huius sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenem mor- 4 tuum propinquis eius sepeliendum tradidit. hi mi-

litari honestoque funere, comitante toto exercitu, humaverunt ossaque eius in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque eius deportanda curarunt.

XIX. PHOCION.

1 Phocion Atheniensis etsi saepe exercitibus praefuit summosque magistratus cepit, tamen multo eius notior integritas vitae quam rei militaris labor. itaque huius memoria est nulla, illius autem magna
2 fama, ex quo cognomine Bonus est appellatus. fuit enim perpetuo pauper, cum ditissimus esse posset propter frequentes delatos honores potestatesque sum-
3 mas, quae ei a populo dabantur. hic cum a rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret, legatique hortarentur ut acciperet simulque admonerent, si ipse iis facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam
4 paternam tueri gloriam, his ille 'si mei similes erunt, idem hic' inquit 'agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.'

2 Idem cum prope ad annum octogesimum prospera pervenisset fortuna, extremis temporibus magnum in
2 odium venit suorum civium, primo, quod cum Demade de urbe tradenda Antipatro consenserat eiusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de re publica meriti existimabantur, populi scito in exilium erant expulsi. neque in eo solum offen-

derat, quod patriae male consuluerat, sed etiam,
quod amicitiae fidem non praestiterat. namque auctus 3
adiutusque a Demosthene eum, quem tenebat, ascen-
derat gradum, cum adversus Charetem eum subor-
naret: ab eodem in iudiciis, cum capitis causam di-
ceret, defensus aliquoties, liberatus discesserat. hunc
non solum in periculis non defendit, sed etiam pro-
didit. concidit autem maxime uno crimine, quod, 4
cum apud eum summum esset imperium populi, et
Nicanorem, Cassandri praefectum, insidiari Piraeo
Atheniensium portui a Dercylo moneretur idemque
postularet ut provideret, ne commeatibus civitas pri-
varetur, huic audiente populo Phocion negavit esse
periculum seque eius rei obsidem fore pollicitus est.
neque ita multo post Nicanor Piraeo est potitus, sine
quo Athenae omnino esse non possunt. ad quem 5
recuperandum cum populus armatus concurrisset,
ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne ar-
matis quidem praeesse voluit.

Erant eo tempore Athenis duae factiones, qua- 3
rum una populi causam agebat, altera optimatium.
in hac erat Phocion et Demetrius Phalereus. harum
utraque Macedonum patrociniis utebatur: nam po-
pulares Polyperchonti favebant, optimates cum Cas-
sandro sentiebant. interim a Polyperchonte Cas- 2
sander Macedonia pulsus est. quo facto populus
superior factus statim duces adversariae factionis ca-
pitis damnatos patria pepulit, in his Phocionem et
Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Po-
lyperchontem misit, qui ab eo peterent ut sua decreta

3 confirmaret. huc eodem profectus est Phocion. quo ut venit, causam apud Philippum regem verbo, re ipsa quidem apud Polyperchontem iussus est dicere:
4 namque is tum regis rebus praeerat. hic ab Agnone accusatus, quod Piraeum Nicanori prodidisset, ex consilii sententia in custodiam coniectus Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret iudicium.

4 Huc ut perventum est, cum propter aetatem pedibus iam non valeret vehiculoque portaretur, magni concursus sunt facti, cum alii, reminiscentes veteris famae, aetatis misererentur, plurimi vero ira exacuerentur propter proditionis suspicionem maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat.
2 quare ne perorandi quidem ei data est facultas. inde iudicii legitimis quibusdam confectis, damnatus, traditus est undecimviris, quibus ad supplicium more
3 Atheniensium publice damnati tradi solent. hic cum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Euphiletus, quo familiariter fuerat usus. is cum lacrimans dixisset 'o quam indigna perpeteris, Phocion!' huic ille 'at non inopinata' inquit: 'hunc enim exitum plerique
4 clari viri habuerunt Athenis.' in hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire. itaque a servis sepultus est.

XX. TIMOLEON.

1 Timoleon Corinthius sine dubio magnus omnium iudicio vir exstitit. namque huic uni contigit, quod

nescio an nulli, ut et patriam, in qua erat natus, oppressam a tyranno liberaret, et a Syracusanis, quibus auxilio erat missus, iam inveteratam servitutem depelleret totamque Siciliam, multos annos bello vexatam a barbarisque oppressam, suo adventu in pristinum restitueret. sed in his rebus non simplici 2
fortuna conflictatus est, et, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam quam adversam fortunam. nam cum frater eius Timophanes, dux a 3
Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupasset particepsque regni posset esse, tantum afuit a societate sceleris, ut antetulerit civium suorum libertatem fratris saluti et parere legibus quam imperare patriae satius duxerit. hac mente 4
per haruspicem communemque affinem, cui soror ex iisdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. ipse non modo manus non attulit, sed ne aspicere quidem fraternum sanguinem voluit. nam dum res conficeretur, procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. hoc praeclarissimum eius factum non pari modo pro- 5
batum est ab omnibus: nonnulli enim laesam ab eo pietatem putabant et invidia laudem virtutis obterebant. mater vero post id factum neque domum ad se filium admisit neque aspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. quibus rebus 6
ille adeo est commotus, ut nonnumquam vitae finem facere voluerit atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

Interim Dione Syracusis interfecto Dionysius 2

rursus Syracusarum potitus est. cuius adversarii opem a Corinthiis petierunt ducemque, quo in bello uterentur, postularunt. huc Timoleon missus incre-
2 dibili felicitate Dionysium tota Sicilia expulit. cum interficere posset, noluit, tutoque ut Corinthum perveniret effecit, quod utrorumque Dionysiorum opibus Corinthii saepe adiuti fuerant, cuius benignitatis memoriam volebat exstare, eamque praeclaram victoriam ducebat, in qua plus esset clementiae quam crudelitatis, postremo ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem ex quanto regno
3 ad quam fortunam detrusisset. post Dionysii decessum cum Hiceta bellavit, qui adversatus erat Dionysio: quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate indicio fuit, quod ipse expulso Dionysio
4 imperium dimittere noluit. hoc superato Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimisum flumen fugavit ac satis habere coëgit, si liceret Africam obtinere, qui iam complures annos possessionem Siciliae tenebant. cepit etiam Mamercum, Italicum ducem, hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adiutum in Siciliam venerat.

3 Quibus rebus confectis cum propter diuturnitatem belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas videret, conquisivit quos potuit, primum Siculos, dein Corintho arcessivit colonos, quod ab iis initio
2 Syracusae erant conditae. civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiones divisit, urbium moenia disiecta fanaque deserta refecit, civitatibus leges libertatemque reddidit: ex maximo bello

tantum otium toti insulae conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi, qui initio deduxerant,
videretur. arcem Syracusis quam munierat Diony- 3
sius ad urbem obsidendam, a fundamentis disiecit, cetera tyrannidis propugnacula demolitus est deditque operam, ut quam minime multa vestigia ser-
vitutis manerent. cum tantis esset opibus, ut etiam 4
invitis imperare, tantum autem amorem haberet omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtinere posset, maluit se diligi quam metui. itaque, cum primum potuit, imperium deposuit ac privatus Syra-
cusis, quod reliquum vitae fuit, vixit. neque vero id 5
imperite fecit: nam quod ceteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tenuit. nullus honos huic defuit, neque postea res ulla Syracusis gesta est publice, de qua prius sit decretum quam Timoleontis esset sen-
tentia cognita. nullius umquam consilium non modo 6
antelatum, sed ne comparatum quidem est. neque id magis eius benevolentia factum est quam prudentia.

Hic cum aetate iam provectus esset, sine ullo 4
morbo lumina oculorum amisit. quam calamitatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publicisque
rebus interfuerit. veniebat autem in theatrum, cum 2
ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus iumentis iunctis, atque ita de vehiculo quae videbantur dicebat. neque hoc illi quisquam tribuebat superbiae: nihil enim umquam neque insolens
neque gloriosum ex ore eius exiit. qui quidem, cum 3
suas laudes audiret praedicari, numquam aliud dixit

quam se in ea re maxime diis agere gratias atque
habere, quod, cum Siciliam recreare constituissent,
4 tum se potissimum ducem esse voluissent: nihil enim
rerum humanarum sine deorum numine geri putabat.
itaque suae domi sacellum Automatias constituerat
idque sanctissime colebat.

5 Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles
accesserant casus. nam proelia maxima natali suo
die fecit omnia: quo factum est ut eum diem festum
2 haberet universa Sicilia. huic quidam Laphystius,
homo petulans et ingratus, vadimonium cum vellet
imponere, quod cum illo se lege agere diceret, et
complures concurrissent, qui procacitatem hominis ma-
nibus coërcere conarentur, Timoleon oravit omnes,
ne id facerent. namque id ut Laphystio et cuivis
liceret, se maximos labores summaque adisse pericula.
hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus, quod
3 quisque vellet, legibus experiri liceret. idem, cum
quidam Laphystii similis, nomine Demaenetus, in
contione populi de rebus gestis eius detrahere coe-
pisset ac nonnulla inveheretur in Timoleonta, dixit
nunc demum se voti esse damnatum: namque hoc a
diis immortalibus semper precatum, ut talem liber-
tatem restitueret Syracusanis, in qua cuivis liceret,
de quo vellet quod vellet impune dicere.

4 Hic cum diem supremum obisset, publice a Syra-
cusanis in gymnasio, quod Timoleonteum appella-
tur, tota celebrante Sicilia sepultus est.

XXI. DE REGIBUS.

Hi fere fuerunt Graecae gentis duces, qui me- 1
moria digni videantur, praeter reges: namque eos
attingere noluimus, quod omnium res gestae sepa-
ratim sunt relatae. neque tamen ii admodum sunt
multi. Lacedaemonius autem Agesilaus nomine, non 2
potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani. ex iis vero,
qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi
fuerunt, ut nos iudicamus, Persarum Cyrus et Da-
rius, Hystaspis filius: quorum uterque privatus vir-
tute regnum est adeptus. prior horum apud Massa-
getas in proelio cecidit, Darius senectute diem obiit
supremum. tres sunt praeterea eiusdem gentis: Xer- 3
xes et duo Artaxerxae, Macrochir cognomine et Mne-
mon. Xerxis maxime est illustre, quod maximis post
hominum memoriam exercitibus terra marique bel-
lum intulit Graeciae. at Macrochir praecipuam habet 4
laudem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae,
quam incredibili ornavit virtute belli: namque illo
Perses nemo manu fuit fortior. Mnemon autem
iustitiae fama floruit. nam cum matris suae scelere
amisisset uxorem, tantum indulsit dolori, ut eum
pietas vinceret. ex his duo eodem nomine morbo 5
naturae debitum reddiderunt: tertius ab Artabano
praefecto ferro interemtus est.

Ex Macedonum autem gente duo multo ceteros 2
antecesserunt rerum gestarum gloria: Philippus, Amyn-
tae filius, et Alexander Magnus. horum alter Ba-
bylone morbo consumtus est, Philippus Aegiis a

Pausania, cum spectatum ludos iret, iuxta theatrum
2 occisus est. unus Epirotes, Pyrrhus, qui cum populo Romano bellavit. is cum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. unus item Siculus, Dionysius prior. nam et manu fortis et belli peritus fuit et, id quod in tyranno non facile reperitur, minime libidinosus, non luxuriosus, non avarus, nullius denique rei cupidus nisi singularis perpetuique imperii ob eamque rem crudelis: nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae, quem eius
3 insidiatorem putaret. hic cum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate: maior enim annis sexaginta decessit florente regno. neque in tam multis annis cuiusquam ex sua stirpe funus vidit, cum ex tribus uxoribus liberos procreasset multos multique ei nati essent nepotes.

3 Fuerunt praeterea magni reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum eius imperia ceperunt, in iis Antigonus et huius filius Demetrius,
2 Lysimachus, Seleucus, Ptolemaeus. ex his Antigonus in proelio, cum adversus Seleucum et Lysimachum dimicaret, occisus est. pari leto affectus est Lysimachus ab Seleuco: namque societate dissoluta
3 bellum inter se gesserunt. at Demetrius, cum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello in custodia socer generi periit morbo.
4 neque ita multo post Seleucus a Ptolemaeo Cerauno dolo interfectus est, quem ille a patre expulsum Alexandrea alienarum opum indigentem receperat.

ipse autem Ptolemaeus, cum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur.

De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur non praeterire Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine et calliditate omnes in Africa natos praestitisse constat.

XXII. HAMILCAR.

Hamilcar, Hannibalis filius, cognomine Barca, 1
Carthaginiensis, primo Punico bello, sed temporibus extremis, admodum adolescentulus in Sicilia
praeesse coepit exercitui. cum ante eius adventum 2
et mari et terra male res gererentur Carthaginiensium, ipse, ubi adfuit, numquam hosti cessit neque locum nocendi dedit, saepeque e contrario occasione data lacessivit semperque superior discessit. quo facto, cum paene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum
non videretur. interim Carthaginienses classe apud 3
insulas Aegates a C. Lutatio, consule Romano, superati, statuerunt belli facere finem eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris. ille, etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quod patriam exhaustam sumtibus diutius calami-
tates belli ferre non posse intelligebat, sed ita, ut 4
statim mente agitaret, si paulum modo res essent refectae, bellum renovare Romanosque armis perse-

qui donicum aut virtute vicissent aut victi manus
5 dedissent. hoc consilio pacem conciliavit, in quo tanta fuit ferocia, cum Catulus negaret bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenerent, armis relictis Sicilia decederent, ut succumbente patria ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret: non enim suae esse virtutis arma a patria accepta adversus hostes adversariis tradere. huius pertinaciae cessit Catulus.

2 At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter, ac sperarat, rem publicam se habentem cognovit. namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum, ut numquam in pari periculo fuerit
2 Carthago, nisi cum deleta est. primo mercenarii milites, quibus adversus Romanos usi erant, desciverunt: quorum numerus erat viginti millium. hi totam abalienarunt Africam, ipsam Carthaginem oppugna-
3 runt. quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut auxilia etiam ab Romanis petierint eaque impetrarint. sed extremo, cum prope iam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt.
4 is non solum hostes a muris Carthaginis removit, cum amplius centum millia facta essent armatorum, sed etiam eo compulit, ut locorum angustiis clausi plures fame quam ferro interirent. omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hipponem, valen-
5 tissima totius Africae, restituit patriae. neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit, tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

Rebus his ex sententia peractis fidenti animo 3
atque infesto Romanis, quo facilius causam bellandi
reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hi-
spaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Han-
nibalem annorum novem. erat praeterea cum eo 2
adolescens illustris, formosus, Hasdrubal, quem non-
nulli diligi tenerius, quam par erat, ab Hamilcare
loquebantur: non enim maledici tanto viro deesse
poterant. quo factum est ut a praefecto morum
Hasdrubal cum eo vetaretur esse. huic ille filiam
suam in matrimonium dedit, quod moribus eorum
non poterat interdici socero genero. de hoc ideo 3
mentionem fecimus, quod Hamilcare occiso ille exer-
citui praefuit resque magnas gessit, et princeps lar-
gitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium,
eiusdemque post mortem Hannibal ab exercitu acce-
pit imperium.

At Hamilcar, posteaquam mare transiit in Hi- 4
spaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna:
maximas bellicosissimasque gentes subegit, equis,
armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam.
hic cum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono 2
anno postquam in Hispaniam venerat, in proelio
pugnans adversus Vettones occisus est. huius perpe- 3
tuum odium erga Romanos maxime concitasse vide-
tur secundum bellum Punicum. namque Hannibal,
filius eius, assiduis patris obtestationibus eo est per-
ductus, ut interire quam Romanos non experiri mallet.

XXIII. HANNIBAL.

1 Hannibal, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. si
verum est, quod nemo dubitat, populum Romanum
omnes gentes virtute superare, non est infitiandum
Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores
prudentia, quanto populus Romanus antecedat forti-
2 tudine cunctas nationes. nam quotiescumque cum
eo congressus est in Italia, semper discessit superior.
quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus
esset, Romanos videtur superare potuisse. sed mul-
torum obtrectatio devicit unius virtutem.

3 Hic autem velut hereditate relictum odium pa-
ternum erga Romanos sic conservavit, ut prius ani-
mam quam id deposuerit, qui quidem, cum patria
pulsus esset et alienarum opum indigeret, numquam
2 destiterit animo bellare cum Romanis. nam ut omit-
tam Philippum, quem absens hostem reddidit Roma-
nis, omnium iis temporibus potentissimus rex An-
tiochus fuit. hunc tanta cupiditate incendit bellandi,
ut usque a rubro mari arma conatus sit inferre Ita-
2 liae. ad quem cum legati venissent Romani, qui
de eius voluntate explorarent darentque operam con-
siliis clandestinis, ut Hannibalem in suspicionem regi
adducerent, tamquam ab ipsis corruptus alia atque
antea sentiret, neque id frustra fecissent, idque Han-
nibal comperisset seque ab interioribus consiliis se-
3 gregari vidisset, tempore dato adiit ad regem, eique
cum multa de fide sua et odio in Romanos comme-
morasset, hoc adiunxit: 'pater meus', inquit, 'Ha-

milcar, puerulo me, utpote non amplius novem an-
nos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Car-
thagine, Iovi optimo maximo hostias immolavit.
quae divina res dum conficiebatur, quaesivit a me 4
vellemne secum in castra proficisci. id cum libenter
accepissem atque ab eo petere coepissem ne dubitaret
ducere, tum ille, faciam, inquit, si mihi fidem, quam
postulo, dederis. simul me ad aram adduxit, apud
quam sacrificare instituerat, eamque ceteris remotis
tenentem iurare iussit, numquam me in amicitia cum
Romanis fore. id ego iusiurandum patri datum us- 5
que ad hanc aetatem ita conservavi, ut nemini du-
bium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente
sim futurus. quare si quid amice de Romanis cogi- 6
tabis, non imprudenter feceris, si me celaris: cum
quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non
me in eo principem posueris'.

Hac igitur qua diximus aetate cum patre in Hi- 3
spaniam profectus est: cuius post obitum, Hasdru-
bale imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. hoc
quoque interfecto exercitus summam imperii ad eum
detulit. id Carthaginem delatum publice compro-
batum est. sic Hannibal minor quinque et viginti 2
annis imperator factus proximo triennio omnes gen-
tes Hispaniae bello subegit: Saguntum, foederatam
civitatem, vi expugnavit, tres exercitus maximos
comparavit. ex his unum in Africam misit, alte- 3
rum cum Hasdrubale fratre in Hispania reliquit, ter-
tium in Italiam secum duxit. saltum Pyrenaeum
transiit. quacumque iter fecit, cum omnibus incolis

4 conflixit: neminem nisi victum dimisit. ad Alpes posteaquam venit, quae Italiam ab Gallia seiungunt, quas nemo umquam cum exercitu ante eum praeter Herculem Graium transierat (quo facto is hodie saltus Graius appellatur), Alpinos conantes prohibere transitu concidit, loca patefecit, itinera muniit, effecit ut ea elephantus ornatus ire posset, qua antea unus homo inermis vix poterat repere. hac copias traduxit in Italiamque pervenit.

4 Conflixerat apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipione consule eumque pepulerat. cum hoc eodem Clastidii apud Padum decernit sauciumque inde ac
2 fugatum dimittit. tertio idem Scipio cum collega Tiberio Longo apud Trebiam adversus eum venit. cum iis manum conseruit: utrosque profligavit. inde per Ligures Apenninum transiit, petens Etruriam.
3 hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea numquam dextro aeque bene usus sit. qua valetudine cum etiamtum premeretur lecticaque ferretur, C. Flaminium consulem apud Trasumenum lacum cum exercitu insidiis circumventum occidit, neque multo post C. Centenium praetorem cum delecta
4 manu saltus occupantem. hinc in Apuliam pervenit. ibi obviam ei venerunt duo consules, C. Terentius et L. Aemilius. utriusque exercitus uno proelio fugavit, Paulum consulem occidit et aliquot praeterea consulares, in iis Cn. Servilium Geminum, qui superiore anno fuerat consul.

5 Hac pugna pugnata Romam profectus nullo resistente in propinquis urbi montibus moratus est.

cum aliquot ibi dies castra habuisset et Capuam reverteretur, Q. Fabius Maximus, dictator Romanus, in agro Falerno ei se obiecit. hic clausus locorum 2
angustiis noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit Fabioque, callidissimo imperatori, dedit verba. namque obducta nocte sarmenta in cornibus iuvencorum deligata incendit eiusque generis multitudinem magnam dispalatam immisit. quo repentino obiecto visu tantum terrorem iniecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. hanc 3
post rem gestam non ita multis diebus M. Minucium Rufum, magistrum equitum pari ac dictatorem imperio, dolo perductum in proelium fugavit. Tiberium Sempronium Gracchum, iterum consulem, in Lucanis absens in insidias inductum sustulit. M. Claudium Marcellum, quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfecit. longum est omnia 4
enumerare proelia. quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit: quamdiu in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

Hinc invictus patriam defensum revocatus bellum 6
gessit adversus P. Scipionem, filium eius Scipionis, quem ipse primo apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugarat. cum hoc ex- 2
haustis iam patriae facultatibus cupivit in praesentia bellum componere, quo valentior postea congrederetur. colloquium convenit: conditiones non convenerunt. post id factum paucis diebus apud Zamam 3

cum eodem conflixit: pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Hadrumetum pervenit, quod abest ab Zama circiter millia passuum trecenta.
4 in hac fuga Numidae, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei: quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Hadrumeti reliquos e fuga collegit: novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

7 Cum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt. ille nihilo secius exercitui postea praefuit resque in Africa gessit usque ad P. Sulpicium C. Aurelium consules.
2 his enim magistratibus legati Carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent, quod cum iis pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent simulque peterent, ut obsides eorum Fregellis essent captivique redde-
3 rentur. his ex senatus consulto responsum est: munus eorum gratum acceptumque esse; obsides, quo loco rogarent, futuros, captivos non remissuros, quod Hannibalem, cuius opera susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, etiam nunc cum imperio apud exercitum haberent itemque fratrem
4 eius Magonem. hoc responso Carthaginienses cognito Hannibalem domum revocarunt. huc ut rediit, rex factus est, postquam praetor fuerat, anno secundo et vicesimo: ut enim Romae consules, sic
5 Carthagine quotannis bini reges creabantur. in eo magistratu pari diligentia se Hannibal praebuit, ac fuerat in bello. namque effecit, ex novis vectigali-

bus non solum ut esset pecunia, quae Romanis ex
foedere penderetur, sed etiam superesset, quae in
aerario reponeretur. deinde anno post M. Claudio 6
L. Furio consulibus, Roma legati Carthaginem ve-
nerunt. hos Hannibal ratus sui exposcendi gratia
missos, priusquam iis senatus daretur, navem ascen-
dit clam atque in Syriam ad Antiochum profugit.
hac re palam facta Poeni naves duas, quae eum 7
comprehenderent, si possent consequi, miserunt:
bona eius publicarunt, domum a fundamentis disie-
cerunt, ipsum exulem iudicarunt.

At Hannibal anno tertio, postquam domo pro- 8
fugerat, L. Cornelio Q. Minucio consulibus, cum
quinque navibus Africam accessit in finibus Cyre-
naeorum, si forte Carthaginienses ad bellum Antiochi
spe fiduciaque inducere posset, cui iam persuaserat,
ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. huc 2
Magonem fratrem excivit. id ubi Poeni rescive-
runt, Magonem eadem, qua fratrem, poena absen-
tem affecerunt. illi desperatis rebus cum solvissent
naves ac vela ventis dedissent, Hannibal ad Antio-
chum pervenit. de Magonis interitu duplex memoria
prodita est: namque alii naufragio, alii a servulis
ipsius interfectum eum scriptum reliquerunt. An- 3
tiochus autem, si tam in gerendo bello consiliis
eius parere voluisset, quam in suscipiendo instituerat,
propius Tiberi quam Thermopylis de summa imperii
dimicasset. quem etsi multa stulte conari videbat,
tamen nulla deseruit in re. praefuit paucis navibus, 4
quas ex Syria iussus erat in Asiam ducere, iisque

adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari con-
flixit. quo cum multitudine adversariorum sui supe-
rarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

9 Antiocho fugato, verens ne dederetur, quod sine
dubio accidisset, si sui fecisset potestatem, Cretam
ad Gortynios venit, ut ibi, quo se conferret, con-
2 sideraret. vidit autem vir omnium callidissimus in
magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter
avaritiam Cretensium: magnam enim secum pecu-
3 niam portabat, de qua sciebat exisse famam. itaque
capit tale consilium. amphoras complures complet
plumbo, summas operit auro et argento. has prae-
sentibus principibus deponit in templo Dianae, si-
mulans se suas fortunas illorum fidei credere. his in
errorem inductis, statuas aëneas, quas secum porta-
bat, omni sua pecunia complet easque in propatulo
4 domi abiicit. Gortynii templum magna cura custo-
diunt, non tam a ceteris quam ab Hannibale, ne
ille inscientibus iis tolleret secumque duceret.

10 Sic conservatis suis rebus Poenus, illusis Cre-
tensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit.
apud quem eodem animo fuit erga Italiam, neque
aliud quidquam egit quam regem armavit et exacuit
2 adversus Romanos. quem cum videret domesticis
opibus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges,
adiungebat bellicosas nationes. dissidebat ab eo Per-
gamenus rex Eumenes, Romanis amicissimus: quo
3 magis cupiebat eum Hannibal opprimi. bellumque
inter eos gerebatur et mari et terra, sed utrobique
Eumenes plus valebat propter Romanorum socie-

tatem: quem si removisset, faciliora sibi cetera fore
arbitrabatur. ad hunc interficiendum talem iniit
rationem. classe paucis diebus erant decreturi. supe- 4
rabatur navium multitudine: dolo erat pugnandum,
cum par non esset armis. imperavit quam plurimas
venenatas serpentes vivas colligi easque in vasa ficti-
lia coniici. harum cum effecisset magnam multi- 5
tudinem, die ipso, quo facturus erat navale proelium,
classiarios convocat iisque praecipit, ut omnes in
unam Eumenis regis concurrant navem, a ceteris
tantum satis habeant se defendere. id illos facile
serpentium multitudine consecuturos. rex autem in 6
qua nave veheretur, ut scirent, se facturum: quem
si aut cepissent aut interfecissent, magno iis polli-
cetur praemio fore. tali cohortatione militum facta 11
classis ab utrisque in proelium deducitur. quarum
acie constituta, priusquam signum pugnae daretur,
Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes
esset, tabellarium in scapha cum caduceo mittit. qui 2
ubi ad naves adversariorum pervenit epistolamque
ostendens se regem professus est quaerere, statim
ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat,
quin aliquid de pace esset scriptum. tabellarius ducis
nave declarata suis eodem, unde erat egressus, se
recepit. at Eumenes soluta epistola nihil in ea rep- 3
perit, nisi quae ad irridendum eum pertinerent. cuius
rei etsi causam mirabatur neque reperiebat, tamen
proelium statim committere non dubitavit. horum 4
in concursu Bithyni Hannibalis praecepto universi
navem Eumenis adoriuntur. quorum vim rex cum

sustinere non posset, fuga salutem petiit: quam con-
secutus non esset, nisi intra sua praesidia se rece-
5 pisset, quae in proximo litore erant collocata. reli-
quae Pergamenae naves cum adversarios premerent
acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra
mentionem fecimus, coniici coepta sunt. quae iacta
initio risum pugnantibus concitarunt, neque quare
6 id fieret poterat intelligi. postquam autem naves
suas oppletas conspexerunt serpentibus, nova re per-
territi, cum, quid potissimum vitarent, non viderent,
puppes verterunt seque ad sua castra nautica rettu-
7 lerunt. sic Hannibal consilio arma Pergamenorum
superavit, neque tum solum, sed saepe alias pede-
stribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

12 Quae dum in Asia geruntur, accidit casu ut le-
gati Prusiae Romae apud T. Quintium Flamininum
consularem cenarent, atque ibi de Hannibale men-
tione facta ex iis unus diceret eum in Prusiae regno
2 esse. id postero die Flamininus senatui detulit. pa-
tres, qui Hannibale vivo numquam se sine insidiis
futuros existimarent, legatos in Bithyniam miserunt,
in iis Flamininum, qui ab rege peterent, ne inimi-
3 cissimum suum secum haberet sibique dederet. his
Prusia negare ausus non est: illud recusavit, ne id
a se fieri postularent, quod adversus ius hospitii es-
set: ipsi, si possent, comprehenderent: locum, ubi
esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se
tenebat in castello, quod ei a rege datum erat mu-
neri, idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedi-
ficii exitus haberet, scilicet verens ne usu veniret, quod

accidit. huc cum legati Romanorum venissent ac mul- 4
titudine domum eius circumdedissent, puer ab ianua
prospiciens Hannibali dixit plures praeter consuetudi-
nem armatos apparere. qui imperavit ei, ut omnes fo-
res aedificii circumiret ac propere sibi nuntiaret, num
eodem modo undique obsideretur. puer cum celeriter, 5
quid esset, renuntiasset omnesque exitus occupatos
ostendisset, sensit id non fortuito factum, sed se peti
neque sibi diutius vitam esse retinendam. quam ne
alieno arbitrio dimitteret, memor pristinarum virtutum,
venenum, quod semper secum habere consuerat, sumsit.

Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus labo- 13
ribus, anno acquievit septuagesimo. quibus consulibus
interierit, non convenit. namque Atticus M. Claudio
Marcello Q. Fabio Labeone consulibus mortuum in an-
nali suo scriptum reliquit, at Polybius L. Aemilio Paulo
Cn. Baebio Tamphilo, Sulpicius autem Blitho P. Cor-
nelio Cethego M. Baebio Tamphilo. atque hic tantus 2
vir tantisque bellis districtus nonnihil temporis tribuit
litteris. namque aliquot eius libri sunt, Graeco sermone
confecti, in iis ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in
Asia rebus gestis. huius belli gesta multi memoriae 3
prodiderunt, sed ex his duo, qui cum eo in castris fue-
runt simulque vixerunt, quamdiu fortuna passa est,
Silenus et Sosilus Lacedaemonius. atque hoc Sosilo
Hannibal litterarum Graecarum usus est doctore.

Sed nos tempus est huius libri facere finem et Roma- 4
norum explicare imperatores, quo facilius collatis utro-
rumque factis, qui viri praeferendi sint, possit iudicari.

EX LIBRO

CORNELII NEPOTIS

DE LATINIS HISTORICIS.

XXIV. CATO.

1 M. Cato, ortus municipio Tusculo, adolescentulus,
priusquam honoribus operam daret, versatus est in
Sabinis, quod ibi heredium a patre relictum habebat.
inde hortatu L. Valerii Flacci, ut M. Perpenna cen-
sorius narrare solitus est, Romam demigravit in fo-
2 roque esse coepit. primum stipendium meruit anno-
rum decem septemque. Q. Fabio M. Claudio consulibus
tribunus militum in Sicilia fuit. inde ut rediit, castra
secutus est C. Claudii Neronis, magnique opera eius
existimata est in proelio apud Senam, quo cecidit
3 Hasdrubal, frater Hannibalis. quaestor obtigit P. Afri-
cano consuli, cum quo non pro sortis necessitudine
vixit: namque ab eo perpetua dissensit vita. aedilis
4 plebis factus est cum C. Helvio. praetor provinciam
obtinuit Sardiniam, ex qua quaestor superiore tem-
pore ex Africa decedens Q. Ennium poëtam deduxe-
rat, quod non minoris aestimamus quam quemlibet
amplissimum Sardiniensem triumphum.

Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco, sorte 2
provinciam nactus Hispaniam citeriorem, ex qua
triumphum deportavit. ibi cum diutius moraretur, 2
P. Scipio Africanus consul iterum, cuius in priore
consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia
depellere et ipse ei succedere, neque hoc per senatum efficere potuit, cum quidem Scipio principatum in civitate obtineret, quod tum non potentia, sed iure res publica administrabatur. qua ex re iratus senatui, consulatu peracto privatus in urbe mansit.
at Cato, censor cum eodem Flacco factus, severe 3
praefuit ei potestati. nam et in complures nobiles animadvertit et multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae iam tum incipiebat pullulare. circiter annos octoginta, usque ad 4
extremam aetatem ab adolescentia, rei publicae causa suscipere inimicitias non destitit. a multis tentatus non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

In omnibus rebus singulari fuit industria: nam 3
et agricola sollers et peritus iuris consultus et magnus imperator et probabilis orator et cupidissimus litterarum fuit. quarum studium etsi senior arripuerat, 2
tamen tantum progressum fecit, ut non facile reperiri possit neque de Graecis neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. ab adolescentia confecit 3
orationes. senex historias scribere instituit. earum sunt libri septem. primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius unde quaeque civitas orta sit Italica, ob quam rem omnes Origi-

nes videtur appellasse. in quarto autem bellum
Punicum est primum, in quinto secundum: atque
4 haec omnia capitulatim sunt dicta. reliqua quoque
bella pari modo persecutus est usque ad praeturam
Servii Galbae, qui diripuit Lusitanos: atque horum
bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus
res notavit. in iisdem exposuit, quae in Italia Hi-
spaniisque aut fierent aut viderentur admiranda: in
quibus multa industria et diligentia comparet, nulla
doctrina.
5 Huius de vita et moribus plura in eo libro per-
secuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu
T. Pomponii Attici. quare studiosos Catonis ad illud
volumen delegamus.

XXV. ATTICUS.

1 T. Pomponius Atticus, ab origine ultima stir-
pis Romanae generatus, perpetuo a maioribus ac-
2 ceptam equestrem obtinuit dignitatem. patre usus
est diligente et, ut tum erant tempora, diti in pri-
misque studioso litterarum. hic, prout ipse amabat
litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas im-
3 pertiri debet, filium erudivit. erat autem in puero
praeter docilitatem ingenii summa suavitas oris atque
vocis, ut non solum celeriter acciperet quae trade-
bantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. qua ex
re in pueritia nobilis inter aequales ferebatur cla-
riusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli

animo aequo ferre possent. itaque incitabat omnes 4
studio suo, quo in numero fuerunt L. Torquatus,
C. Marius filius, M. Cicero: quos consuetudine sua
sic devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

Pater mature decessit. ipse adolescentulus prop- 2
ter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus pl. inter-
fectus est, non expers fuit illius periculi: namque
Anicia, Pomponii consobrina, nupserat Servio, fratri
Sulpicii. itaque interfecto Sulpicio posteaquam vidit 2
Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam neque
sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin al-
terutram partem offenderet, dissociatis animis civium,
cum alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus,
idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis Athe-
nas se contulit. neque eo secius adolescentem Ma-
rium hostem iudicatum iuvit opibus suis, cuius
fugam pecunia sublevavit. ac ne illa peregrinatio
detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem
magnam partem fortunarum traiecit suarum. hic ita
vixit, ut universis Atheniensibus merito esset caris-
simus. nam praeter gratiam, quae iam in ado- 4
lescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam
eorum publicam levavit. cum enim versuram facere
publice necesse esset neque eius conditionem aequam
haberent, semper se interposuit, atque ita, ut neque
usuram umquam ab iis acceperit neque longius,
quam dictum esset, deberi passus sit. quod utrum- 5
que erat iis salutare: nam neque indulgendo inve-
terascere eorum aes alienum patiebatur neque mul-
tiplicandis usuris crescere. auxit hoc officium alia 6

quoque liberalitate: nam universos frumento donavit, ita ut singulis seni modii tritici darentur: qui modus mensurae medimnus Athenis appellatur.

3 Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur. quo factum est ut huic omnes honores, quos possent, publice haberent civemque facere studerent: quo beneficio ille uti noluit [quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem
2 Romanam alia ascita]. quamdiu adfuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit, absens prohibere non potuit. itaque aliquot ipsi et Phidiae locis sanctissimis posuerunt: hunc enim in omni procuratione rei pu-
3 blicae actorem auctoremque habebant. igitur primum illud munus fortunae, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium esset imperii, ut eandem et ipse patriam haberet et orbis terrarum dominam. hoc specimen prudentiae, quod, cum in eam se civitatem contulisset, quae antiquitate, humanitate doctrinaque praestaret omnes, unus ei fuit carissimus.

4 Huc ex Asia Sulla decedens cum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis et humanitate et doctrina. sic enim Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur: tanta autem suavitas erat sermonis Latini, ut appareret in eo nativum quendam leporem esse, non ascitum. idem poëmata pronuntiabat et Graece et Latine sic, ut
2 supra nihil posset addi. quibus rebus factum est ut Sulla nusquam eum ab se dimitteret cuperetque secum deducere. qui cum persuadere tentaret, 'noli,

pro te' inquit Pomponius 'adversus eos me velle
ducere, cum quibus ne contra te arma ferrem, Ita-
liam reliqui.' at Sulla adolescentis officio collaudato
omnia munera ei, quae Athenis acceperat, profici-
scens iussit deferri.

Hic complures annos moratus, cum et rei fami- 3
liari tantum operae daret, quantum non indiligens
deberet pater familias, et omnia reliqua tempora aut
litteris aut Atheniensium rei publicae tribueret, ni-
hilo minus amicis urbana officia praestitit. nam et ad 4
comitia eorum ventitavit et, si qua res maior acta
est, non defuit. sicut Ciceroni in omnibus eius pe-
riculis singularem fidem praebuit: cui ex patria fu-
gienti sestertium ducenta et quinquaginta millia
donavit. tranquillatis autem rebus remigravit Ro- 5
mam, ut opinor L. Cotta L. Torquato consulibus:
quem discedentem sic universa civitas Atheniensium
prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem
indicaret.

Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Ro- 5
manum, familiarem L. Luculli, divitem, difficillima
natura: cuius sic asperitatem veritus est, ut, quem
nemo ferre posset, huius sine offensione ad summam
senectutem retinuerit benevolentiam. quo facto tulit
pietatis fructum. Caecilius enim moriens testamento 2
adoptavit eum heredemque fecit ex dodrante: ex qua
hereditate accepit circiter centies sestertium. erat
nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni, easque nuptias
M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vi-
vebat coniunctissime, multo etiam familiarius quam

cum Quinto, ut iudicari possit plus in amicitia va-
4 lere similitudinem morum quam affinitatem. uteba-
tur autem intime Q. Hortensio, qui iis temporibus
principatum eloquentiae tenebat, ut intelligi non
posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Horten-
sius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut,
inter quos tanta laudis esset aemulatio, nulla inter-
cederet obtrectatio essetque talium virorum copula.
6 In re publica ita est versatus, ut semper opti-
marum partium et esset et existimaretur, neque ta-
men se civilibus fluctibus committeret, quod non
magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se
2 his dedissent, quam qui maritimis iactarentur. ho-
nores non petiit, cum ei paterent propter vel gra-
tiam vel dignitatem: quod neque peti more maiorum
neque capi possent conservatis legibus in tam effusi
ambitus largitionibus neque geri e re publica sine
3 periculo corruptis civitatis moribus. ad hastam pu-
blicam numquam accessit. nullius rei neque praes
neque manceps factus est. neminem neque suo no-
mine neque subscribens accusavit: in ius de sua re
4 numquam iit: iudicium nullum habuit. multorum
consulum praetorumque praefecturas delatas sic ac-
cepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore
fuerit contentus, rei familiaris despexerit fructum:
qui ne cum Quinto quidem Cicerone voluerit ire in
Asiam, cum apud eum legati locum obtinere posset.
non enim decere se arbitrabatur, cum praeturam
5 gerere noluisset, asseclam esse praetoris. qua in re
non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquilli-

tati, cum suspiciones quoque vitaret criminum. quo
fiebat ut eius observantia omnibus esset carior, cum
eam officio, non timori neque spei tribui viderent.

Incidit Caesarianum civile bellum, cum haberet 7
annos circiter sexaginta. usus est aetatis vacatione
neque se quoquam movit ex urbe. quae amicis suis
opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia
ex sua re familiari dedit: ipsum Pompeium coniun-
ctum non offendit. nullum ab eo habebat ornamen- 2
tum, ut ceteri, qui per eum aut honores aut divitias
ceperant: quorum partim invitissimi castra sunt se-
cuti, partim summa cum eius offensione domi re-
manserunt. Attici autem quies tanto opere Caesari 3
fuit grata, ut victor, cum privatis pecunias per epi-
stolas imperaret, huic non solum molestus non fue-
rit, sed etiam sororis filium et Q. Ciceronem ex
Pompeii castris concesserit. sic vetere instituto vitae
effugit nova pericula.

Secutum est illud tempus occiso Caesare, quo 8
res publica penes Brutos videretur esse et Cassium,
ac tota civitas se ad eos convertisse. sic M. Bruto 2
usus est, ut nullo ille adolescens aequali familiarius
quam hoc sene, neque solum eum principem con-
silii haberet, sed etiam in convictu. excogitatum 3
est a quibusdam, ut privatum aerarium Caesaris in-
terfectoribus ab equitibus Romanis constitueretur. id
facile effici posse arbitrati sunt, si principes eius
ordinis pecunias contulissent. itaque appellatus est
a C. Flavio, Bruti familiari, Atticus, ut eius rei
princeps esse vellet. at ille, qui officia amicis 4

praestanda sine factione existimaret semperque a
talibus se consiliis removisset, respondit: si quid
Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum,
quantum eae paterentur, sed neque cum quoquam
de ea re collocuturum neque coiturum. sic ille con-
sensionis globus huius unius dissensione disiectus est.
5 neque multo post superior esse coepit Antonius,
ita ut Brutus et Cassius omissa cura provinciarum,
quae iis dicis causa datae erant a consule, desperatis
6 rebus in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecu-
niam simul cum ceteris conferre noluerat florenti
illi parti, abiecto Bruto Italiaque cedenti sestertium
centum millia muneri misit. eidem in Epiro absens
trecenta iussit dari, neque eo magis potenti adula-
tus est Antonio neque desperatos reliquit.

9 Secutum est bellum gestum apud Mutinam. in
quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quam
debeam, praedicem, cum ille potius divinus fuerit,
si divinatio appellanda est perpetua naturalis bonitas,
2 quae nullis casibus agitatur neque minuitur. hostis
Antonius iudicatus Italia cesserat: spes restituendi
nulla erat. non solum inimici, qui tum erant po-
tentissimi et plurimi, sed etiam qui adversariis eius
se dabant et in eo laedendo aliquam consecuturos
sperabant commoditatem, Antonii familiares inseque-
bantur, uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare
3 cupiebant, liberos etiam exstinguere parabant. Atti-
cus, cum Ciceronis intima familiaritate uteretur, ami-
cissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad
Antonium violandum, sed e contrario familiares eius

ex urbe profugientes, quantum potuit, texit, quibus
rebus indiguerunt, adiuvit. Publio vero Volumnio 4
ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potue-
rint. ipsi autem Fulviae, cum litibus distineretur
magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia offi-
cium suum praestitit, ut nullum illa stiterit vadimo-
nium sine Attico. quin etiam, cum illa fundum 5
secunda fortuna emisset in diem neque post calami-
tatem versuram facere potuisset, ille se interposuit
pecuniamque sine foenore sineque ulla stipulatione
credidit, maximum existimans quaestum, memorem
gratumque cognosci, simulque aperiens se non for-
tunae, sed hominibus solere esse amicum. quae cum 6
faciebat, nemo eum temporis causa facere poterat
existimare: nemini enim in opinionem veniebat An-
tonium rerum potiturum. sed sensus eius a nonnul- 7
lis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse
malos cives videretur. ille autem sui iudicii, potius
quid se facere par esset intuebatur, quam quid alii
laudaturi forent.

Conversa subito fortuna est. ut Antonius rediit 10
in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum
putabat propter intimam familiaritatem Ciceronis et
Bruti. itaque ad adventum imperatorum de foro 2
decesserat, timens proscriptionem, latebatque apud
P. Volumnium, cui, ut ostendimus, paulo ante opem
tulerat (tanta varietas iis temporibus fuit fortunae,
ut modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio
aut periculo), habebatque secum Q. Gellium Canum,
aequalem simillimumque sui. hoc quoque est Attici 3

bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in
ludo cognorat, adeo coniuncte vixit, ut ad extremam
4 aetatem amicitia eorum creverit. Antonius autem,
etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non so-
lum ei, sed etiam omnibus eius amicis esset inimi-
cus eosque vellet proscribere, multis dehortantibus
tamen Attici memor fuit officii et ei, cum requisis-
set, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret sta-
timque ad se veniret: se eum et illius causa Canum
de proscriptorum numero exemisse. ac ne quod
periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium
5 ei misit. sic Atticus in summo timore non solum
sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, prae-
sidio fuit. neque enim suae solum a quoquam auxi-
lium petiit salutis, ut appareret nullam seiunctam
6 sibi ab eo velle fortunam. quodsi gubernator prae-
cipua laude fertur, qui navem ex hieme marique
scopuloso servat, cur non singularis eius existimetur
prudentia, qui ex tot tamque gravibus procellis ci-
vilibus ad incolumitatem pervenit?

11 Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit
quam ut quam plurimis, quibus rebus posset, esset
auxilio. cum proscriptos praemiis imperatorum vul-
gus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla
defuerit: nemini non ibi perpetuo manendi potestas
2 facta est: quin etiam post proelium Philippense in-
teritumque C. Cassii et M. Bruti L. Iulium Mocil-
lam praetorium et filium eius Aulumque Torquatum
ceterosque pari fortuna perculsos instituit tueri at-
que ex Epiro iis omnia Samothraciam supportari

iussit. difficile est omnia persequi et non necessa- 3
rium. illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem neque temporariam neque callidam fuisse. id 4
ex ipsis rebus ac temporibus iudicari potest, quod non florentibus se venditavit, sed afflictis semper succurrit: qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem eius quam florentem coluerit.
sic liberalitate utens nullas inimicitias gessit, quod 5
neque laedebat quemquam neque, si quam iniuriam acceperat, non malebat oblivisci quam ulcisci. idem immortali memoria percepta retinebat beneficia: quae autem ipse tribuerat, tam diu meminerat, quoad ille
gratus erat, qui acceperat. itaque hic fecit, ut vere 6
dictum videatur:

Sui cuique mores fingunt fortunam.

neque tamen ille prius fortunam quam se ipse finxit, qui cavit, ne qua in re iure plecteretur.

His igitur rebus effecit ut M. Vipsanius Agrippa, 12
intima familiaritate coniunctus adolescenti Caesari, cum propter suam gratiam et Caesaris potentiam nullius conditionis non haberet potestatem, potissimum eius deligeret affinitatem praeoptaretque equitis
Romani filiam generosarum nuptiis. atque harum 2
nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum) M. Antonius, triumvirum rei publicae constituendae. cuius gratia cum augere possessiones posset suas, tantum afuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit ea nisi in deprecandis amicorum aut peri-
culis aut incommodis. quod quidem sub ipsa pro- 3

scriptione perillustre fuit. nam cum L. Saufei equitis Romani, aequalis sui, qui complures annos studio ductus philosophiae habitabat Athenis habebatque in Italia pretiosas possessiones, triumviri bona vendidissent consuetudine ea, qua tum res gerebantur, Attici labore atque industria factum est, ut eodem nuntio Saufeius fieret certior se patrimonium ami-
4 sisse et recuperasse. idem L. Iulium Calidum, quem post Lucretii Catullique mortem multo elegantissimum poëtam nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum propter magnas eius Africanas possessiones in proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto
5 fabrum Antonii, absentem relatum expedivit. quod in praesenti utrum ei laboriosius an gloriosius fuerit, difficile est iudicare, quod in eorum periculis non secus absentes quam praesentes amicos Attico esse curae cognitum est.

13 Neque vero ille minus bonus pater familias habitus est quam civis. nam cum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax, minus aedificator. neque tamen non in primis bene habitavit omnibusque
2 optimis rebus usus est. nam domum habuit in colle Quirinali Tamphilianam, ab avunculo hereditate relictam, cuius amoenitas non aedificio, sed silva constabat: ipsum enim tectum antiquitus constitutum plus spatii quam sumtus habebat: in quo nihil com-
3 mutavit, nisi si quid vetustate coactus est. usus est familia, si utilitate iudicandum est, optima, si forma,

vix mediocri. namque in ea erant pueri litteratis-
simi, anagnostae optimi et plurimi librarii, ut ne
pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrum-
que horum pulchre facere posset, pari modo artifi-
ces ceteri, quos cultus domesticus desiderat, adprime
boni. neque tamen horum quemquam nisi domi na- 4
tum domique factum habuit: quod est signum non
solum continentiae, sed etiam diligentiae. nam et
non intemperanter concupiscere, quod a plurimis vi-
deas, continentis debet duci, et potius diligentia
quam pretio parare non mediocris est industriae.
elegans, non magnificus, splendidus, non sumtuosus: 5
omnisque diligentia munditiam, non affluentiam af-
fectabat. supellex modica, ut in neutram partem
conspici posset. nec praeteribo, quamquam non- 6
nullis leve visum iri putem, cum in primis lautus
esset eques Romanus et non parum liberaliter do-
mum suam omnium ordinum homines invitaret, non
amplius quam terna millia peraeque in singulos
menses ex ephemeride eum expensum sumtui ferre
solitum. atque hoc non auditum, sed cognitum 7
praedicamus: saepe enim propter familiaritatem do-
mesticis rebus interfuimus.

Nemo in convivio eius aliud acroama audivit 14
quam anagnosten, quod nos quidem iucundissimum
arbitramur: neque umquam sine aliqua lectione apud
eum cenatum est, ut non minus animo quam ventre
convivae delectarentur: namque eos vocabat, quorum 2
mores a suis non abhorrerent. cum tanta pecuniae
facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu muta-

vit, nihil de vitae consuetudine, tantaque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies, quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit in utraque fortuna.
3 nullos habuit hortos, nullam suburbanam aut maritimam sumtuosam villam, neque in Italia praeter Arretinum et Nomentanum rusticum praedium, omnisque eius pecuniae reditus constabat in Epiroticis et urbanis possessionibus. ex quo cognosci potest usum eum pecuniae non magnitudine, sed ratione metiri solitum.

15 Mendacium neque dicebat neque pati poterat. itaque eius comitas non sine severitate erat neque gravitas sine facilitate, ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur an amarent. quidquid rogabatur, religiose promittebat, quod non liberalis hominis, sed levis arbitrabatur polliceri quod
2 praestare non posset. idem in tuendo, quod semel annuisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. numquam suscepti negotii eum pertaesum est: suam enim existimationem
3 in ea re agi putabat, qua nihil habebat carius. quo fiebat ut omnia Ciceronum, M. Catonis, Q. Hortensii, A. Torquati, multorum praeterea equitum Romanorum negotia procuraret. ex quo iudicari poterat non inertia, sed iudicio fugisse rei publicae procurationem.

16 Humanitatis vero nullum afferre maius testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Sullae fuit iucundissimus, senex adolescenti M. Bruto, cum

aequalibus autem suis Q. Hortensio et M. Cicerone
sic vixit, ut iudicare difficile sit, cui aetati fuerit
aptissimus. quamquam eum praecipue dilexit Cicero, 2
ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit aut fa-
miliarior. ei rei sunt indicio praeter eos libros, in 3
quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt
editi, sedecim volumina epistolarum, ab consulatu
eius usque ad extremum tempus ad Atticum missa-
rum: quae qui legat, non multum desiderabit histo-
riam contextam eorum temporum. sic enim omnia 4
de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus rei
publicae perscripta sunt, ut nihil in iis non appa-
reat et facile existimari possit, prudentiam quodam
modo esse divinationem. non enim Cicero ea so-
lum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed
etiam, quae nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

De pietate autem Attici quid plura commemo- 17
rem? cum hoc ipsum vere gloriantem audierim in
funere matris suae, quam extulit annorum nonaginta,
cum ipse esset septem et sexaginta, se numquam
cum matre in gratiam redisse, numquam cum so-
rore fuisse in simultate, quam prope aequalem ha-
bebat. quod est signum aut nullam umquam inter 2
eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in
suos indulgentia, ut, quos amare deberet, irasci eis
nefas duceret. neque id fecit natura solum, quam- 3
quam omnes ei paremus, sed etiam doctrina: nam
principum philosophorum ita percepta habuit prae-
cepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostenta-
tionem uteretur.

18 Moris etiam maiorum summus imitator fuit anti-
quitatisque amator: quam adeo diligenter habuit
cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit,
2 quo magistratus ordinavit. nulla enim lex neque
pax neque bellum neque res illustris est populi Ro-
mani, quae non in eo suo tempore sit notata, et,
quod difficillimum fuit, sic familiarum originem
subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines
3 possimus cognoscere. fecit hoc idem separatim in
aliis libris, ut M. Bruti rogatu Iuniam familiam a
stirpe ad hanc aetatem ordine enumeraverit, notans,
qui a quo ortus quos honores quibus temporibus
4 cepisset: pari modo Marcelli Claudii de Marcello-
rum, Scipionis Cornelii et Fabii Maximi Fabiorum
et Aemiliorum. quibus libris nihil potest esse dul-
cius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiae
5 clarorum virorum. attigit poëticen quoque, credi-
mus, ne eius expers esset suavitatis. nam de viris,
qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros
Romani populi praestiterunt, exposuit ita, ut sub
6 singulorum imaginibus facta magistratusque eorum
non amplius quaternis quinisve versibus descripserit:
quod vix credendum est, tantas res tam breviter
potuisse declarari. est etiam unus liber Graece con-
fectus, de consulatu Ciceronis.

19 Haec hactenus Attico vivo edita a nobis sunt.
nunc, quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit,
reliqua persequemur et, quantum poterimus, rerum
exemplis lectores docebimus, sicut supra significavi-
mus, suos cuique mores plerumque conciliare for-

tunam. namque hic contentus ordine equestri, quo 2
erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris, Divi filii, cum iam ante familiaritatem eius esset consecutus nulla alia re quam elegantia vitae, qua ceteros ceperat principes civitatis dignitate pari, fortuna humiliores. tanta enim prosperitas Caesarem est con- 3
secuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerat, et conciliarit, quod nemo adhuc civis Romanus quivit consequi. nata est autem At- 4
tico neptis ex Agrippa, cui virginem filiam collocarat. hanc Caesar vix anniculam Ti. Claudio Neroni, Drusilla nato, privigno suo, despondit: quae coniunctio necessitudinem eorum auxit, familiaritatem reddidit frequentiorem. quamquam ante haec 20
sponsalia non solum, cum ab urbe abesset, numquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico scriberet, quid ageret, in primis quid legeret quibusque in locis et quamdiu esset moraturus, sed 2
etiam, cum esset in urbe et propter infinitas suas occupationes minus saepe, quam vellet, Attico frueretur, nullus dies temere intercessit, quo non ad eum scriberet, cum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo aliquam quaestionem poëticam ei proponeret, interdum iocans eius verbosiores eliceret epistolas. ex quo accidit, cum aedis Iovis Feretrii 3
in Capitolio, ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu Caesar eam reficiendam curaret. neque vero a M. An- 4
tonio minus absens litteris colebatur, adeo ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, curae sibi

5 haberet certiorem facere Atticum. hoc quale sit,
facilius existimabit is, qui iudicare poterit, quantae
sit sapientiae eorum retinere usum benevolentiamque,
inter quos maximarum rerum non solum aemulatio,
sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit ne-
cesse inter Caesarem atque Antonium, cum se uter-
que principem non solum urbis Romae, sed orbis
terrarum esse cuperet.

21 Tali modo cum septem et septuaginta annos com-
plesset atque ad extremam senectutem non minus
dignitate quam gratia fortunaque crevisset (multas
enim hereditates nulla alia re quam bonitate con-
secutus est) tantaque prosperitate usus esset vale-
2 tudinis, ut annis triginta medicina non indiguisset,
nactus est morbum, quem initio et ipse et medici
contemserunt: nam putarunt esse tenesmon, cui re-
3 media celeria faciliaque proponebantur. in hoc cum
tres menses sine ullis doloribus, praeterquam quos
ex curatione capiebat, consumsisset, subito tanta
vis morbi in imum intestinum prorupit, ut extremo
4 tempore per lumbos fistulae puris eruperint. atque
hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores
accrescere febresque accessisse sensit, Agrippam ge-
nerum ad se arcessi iussit et cum eo L. Cornelium
5 Balbum Sextumque Peducaeum. hos ut venisse vi-
dit, in cubitum innixus 'quantam' inquit 'curam di-
ligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore
adhibuerim, cum vos testes habeam, nihil necesse
est pluribus verbis commemorare. quibus quoniam,
ut spero, satisfeci, me nihil reliqui fecisse, quod ad

sanandum me pertineret, reliquum est ut egomet
mihi consulam. id vos ignorare nolui: nam mihi
stat alere morbum desinere. namque his diebus 6
quidquid cibi sumsi, ita produxi vitam, ut auxerim
dolores sine spe salutis. quare a vobis peto primum,
ut consilium probetis meum, deinde, ne frustra de-
hortando impedire conemini'.

Hac oratione habita tanta constantia vocis atque 22
vultus, ut non ex vita, sed ex domo in domum
videretur migrare, cum quidem Agrippa eum flens 2
atque osculans oraret atque obsecraret, ne id quod
natura cogeret, ipse quoque sibi acceleraret, et quo-
niam tum quoque posset temporibus superesse, se
sibi suisque reservaret, preces eius taciturna sua
obstinatione repressit. sic cum biduum cibo se ab- 3
stinuisset, subito febris decessit leviorque morbus
esse coepit. tamen propositum nihilo secius peregit.
itaque die quinto, postquam id consilium inierat,
pridie Kal. Apriles Cn. Domitio C. Sosio consuli-
bus decessit. elatus est in lecticula, ut ipse prae- 4
scripserat, sine ulla pompa funeris, comitantibus
omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. sepultus
est iuxta viam Appiam ad quintum lapidem in mo-
numento Q. Caecilii, avunculi sui.

